

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

PODOBY ŽIDOVSTVÍ V DÍLECH F. R. KRAUSE, FRANTIŠKA KAFKY,
HANY BĚLOHRADSKÉ A J. R. PICKA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Barbora Němejcová

Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

léta studia (2009 - 2012)

Vedoucí práce: PaedDr. Jiří Staněk, CSc.

Plzeň, 31. květen 2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, dne 31. května 2012

.....

Zadání BP

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce panu PaedDr. Jiřímu Staňkovi, CSc. za cenné připomínky, ochotu a čas, který mi věnoval během její přípravy.

Hvězdy

Hvězdy na nebi křičí
slunce – sviť!
Hvězda na zemi odpoví
Jude – žid.

Hvězdy na nebi věří
v krásný svět.
Hvězda na zemi ví,
že za pár let.

Hvězdy na nebi vidí
Jude – žid.
Hvězda na zemi křičí
Slunce – sviť!

(J. R. Pick)

Obsah

OBSAH.....	6
1 ÚVOD.....	8
2 ŽIDÉ V SOUVISLOSTI S ČESKOU KULTUROU.....	9
3 TVŮRČÍ PROFILY AUTORŮ, JEJICH TVORBA.....	13
3.1 FRANTIŠEK ROBERT KRAUS.....	13
3.2 FRANTIŠEK KAFKA.....	16
3.3 HANA BĚLOHRADSKÁ.....	18
3.4 JIŘÍ ROBERT PICK.....	20
4 VYBRANÉ TEXTY S ŽIDOVSKOU TEMATIKOU.....	23
4.1 F. R. KRAUS: KAT BEZE STÍNU.....	23
4.1.1 FORMA A STYL PSANÍ, JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY.....	25
4.1.2 PROSTŘEDÍ A ČAS DĚJE.....	25
4.1.3 HLAVNÍ POSTAVY A JEJICH CHARAKTERISTIKA.....	26
4.1.4 MOTIVY STRACHU, SMRTI, NADĚJE.....	29
4.1.5 ŽIDOVSKÉ ZVYKY, TRADICE A POJMY.....	31
4.1.6 PRVKY HUMORU.....	31
4.1.7 POHNUTKY AUTORA KE PSANÍ.....	31
4.2 FRANTIŠEK KAFKA: KRUTÁ LÉTA.....	32
4.2.1 FORMA A STYL PSANÍ, JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY.....	36
4.2.2 PROSTŘEDÍ A ČAS DĚJE.....	37
4.2.3 HLAVNÍ POSTAVY A JEJICH CHARAKTERISTIKA.....	38
4.3.4 MOTIVY STRACHU, SMRTI, NADĚJE.....	39
4.3.5 ŽIDOVSKÉ ZVYKY, TRADICE A POJMY.....	40
4.3.6 PRVKY HUMORU.....	40
4.3.7 POHNUTKY AUTORA KE PSANÍ.....	41
4.3 HANA BĚLOHRADSKÁ: BEZ KRÁSY, BEZ LÍMCE.....	41
4.3.1 FORMA A STYL PSANÍ, JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY.....	42
4.2.2 PROSTŘEDÍ A ČAS DĚJE.....	44
4.2.3 HLAVNÍ POSTAVY A JEJICH CHARAKTERISTIKA.....	44
4.3.4 MOTIVY STRACHU, SMRTI, NADĚJE.....	46
4.3.5 ŽIDOVSKÉ ZVYKY, TRADICE A POJMY.....	47
4.3.6 PRVKY HUMORU.....	48
4.3.7 VZTAHY ŽIDŮ NE-ŽIDY.....	48
4.3.8 POHNUTKY AUTORKY KE PSANÍ.....	49
4.4 J. R. PICK: SPOLEK PRO OCHRANU ZVÍŘAT.....	49
4.4.2 FORMA A STYL PSANÍ, JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY.....	50
4.5.2 PROSTŘEDÍ A ČAS DĚJE.....	51
4.5.3 HLAVNÍ POSTAVY A JEJICH CHARAKTERISTIKA.....	51
4.5.4. MOTIVY STRACHU, SMRTI, NADĚJE.....	53
4.5.5 ŽIDOVSKÉ ZVYKY, TRADICE A POJMY.....	54

4.5.6 PRVKY HUMORU	55
4.5.7 POHNUTKY AUTORA KE PSANÍ.....	58
4.6 J. R. PICK: SEN O VZDÁLENÝCH JEZERECH	59
4.6.1 FORMA A STYL PSANÍ, JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY	60
4.6.2 PROSTŘEDÍ A ČAS DĚJE	61
4.6.3 HLAVNÍ POSTAVY A JEJICH CHARAKTERISTIKA	61
4.6.4 MOTIVY STRACHU, SMRTI, NADĚJE	63
4.6.5 ŽIDOVSKÉ ZVYKY, TRADICE A POJMY	64
4.6.6 PRVKY HUMORU	64
4.6.7 POHNUTKY AUTORA KE PSANÍ.....	65
5 ZAŘAZENÍ VYBRANÝCH DĚL DO KONTEXTU ČESKÉ PRÓZY S TEMATIKOU OKUPACE.....	66
6 ZÁVĚR.....	69
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ.....	73
RESUMÉ.....	76
PŘÍLOHY	77

1 Úvod

Téma své bakalářské práce jsem si vybrala na základě svého zájmu o problematiku Židů¹ ve spojení s holocaustem a válečnými událostmi v letech 1939 - 1945. Myslím si, že toto téma je stále námětem na diskusi a je aktuální a živé, i když od druhé světové války uplynuly již desítky let. I přesto, že existují rozhlasové i filmové nahrávky, fotografie, písemná svědectví a další zdroje, ještě i v dnešní době se ojediněle objevují názory, že stoupající diskriminace Židů a následně jejich vyhlazování v koncentračních táborech je smyšlený a geniálně zinscenovaný proces. Tyto otřesné události byly především přímými účastníky zaznamenány do mnoha deníků, románů nebo dokumentů.

Čtyři z takových autorů jsem si vybrala do své práce. Tři z nich, všichni muži – F. R. Kraus, J. R. Pick a František Kafka - byli Židé a prošli během války životem v ghettu i v koncentračních táborech. Oproti nim spisovatelka Hana Bělohradská sama takového původu ani vyznání nebyla, a přesto se se svojí první knihou do literárního světa uvedla právě s námětem židovství.

Každý z těchto spisovatelů se tomuto tématu věnoval jinak: F. R. Kraus i František Kafka popsali své hrůzné zážitky a zkušenosti z koncentračních táborů ve svých reportážních románech, J. R. Pick se na život v ghettu díval s naivitou a černým humorem a Hana Bělohradská ve své novele zobrazila přemýšlivého jednotlivce, který se rozhodl učinit na sklonku svého života podstatné rozhodnutí.

V první části své práce jsem shrnula historii Židů u nás a jejich pronikání do české kultury a literatury. Poté následuje kapitola s představením již zmíněných autorů – týká se jak jejich životů, tak tvorby. Následně jsem přiblížila obsahy knih s židovskou tematikou, které jsem si zvolila. U každého díla jsem se pak zaměřila na formu a styl psaní a jazykové prostředky, místo a čas děje, hlavní postavy a jejich charakteristiku. Snažila jsem se vystihnout motivy smrti, strachu a naděje, vyhledat náznaky židovských svátků a tradic, najít v textech prvky humoru nebo židovské anekdoty, také popsat vzájemné vztahy Židů s ne-Židy, pokud v knihách vystupovaly i jiné postavy než právě samotní Židé. Zároveň jsem se pokusila alespoň nastínit, pokud to bylo možné, podněty autorů k napsání těchto textů. Díla jsem v následující kapitole zařadila do kontextu české prózy s tematikou

¹ Rozhodovala jsem se, zda psát *Židé* či *židé*. V prvním případě se jedná o příslušníka židovského národa, tj. ve smyslu etnickém, ve druhém jde o označení osoby vyznávající židovské náboženství. Tyto významy se mohou i překrývat. Nakonec jsem zvolila variantu první, tzn. *Židé*, protože do mé práce mi tato přijde vhodnější.

okupace. V závěru jsem pak shrnula znaky, které měly tyto díla společné, jejich podobnosti, ale i obdoby a rozdíly.

2 Židé v souvislosti s českou kulturou

Přítomnost Židů na našem území je známa od doby římské, kdy tudy procházeli kupci s karavanami. Dokládají to písemné prameny až z 10. století, ale i Kosmova Kronika česká nebo nejstarší dochované hmotné památky, jako náhrobky či synagogy, které poukazují na existenci kupeckých osad u nás. Literárními jazyky byla staroslověnština, latina a také hebrejšтина. Již v 1. polovině 13. století se pražský rabín Abraham ben Azriel pokoušel vytvořit českou gramatiku a glosoval česky v hebrejských textech. Mezi literární památky hebrejské literatury u nás můžeme zařadit kázání, výklady a komentáře Tóry apod. Židovskou tematiku nalezneme i ve frašce *Mastičkář* ze 14. století, kde vystupuje komická postava Žida, nebo v *Hájkově kronice* či *Zbraslavské kronice* Daniela Adama z Veleslavína. Bohužel velké množství židovských literárních památek bylo zničeno při pogromu r. 1389 v Praze.

Židé se živili dovozem luxusního a orientálního zboží, obchodovali s otroky a vyváželi dobytek. Od počátku 13. století byli postupně vyřazováni z provozování řemesel a jejich statut se změnil ze svobodných lidí na poddané. Měli možnost být pod ochranou za obnosy odváděné panovníkovi. Vyústilo to až k jejich vyhánění z měst, nemohli tak konkurovat ostatním obchodníkům a řemeslníkům, a tak tomu bylo především v pohusitské době. Byli nakonec vypovězeni ze všech královských měst Čech, s výjimkou Prahy a Kolína. Většina Židů se usídlila na venkově a pracovala pro šlechtu. Už tehdy se v obcích začaly oddělovat židovské ulice a části od zbytku města a vznikala tak ghetta.² I v této společnosti se ale některým podařilo dosáhnout osobních výhod. Byli to tzv. dvorní Židé a pracovali na vyšších pozicích – finančníci, královští dodavatelé apod.

Na Moravě byl nejvýznamnějším židovským střediskem Mikulov, v Čechách byla nejpevnější a nejpočetnější židovská obec v Praze, která nejvíce vzkvétala od 2. pol. 16. století do roku 1618, kdy začala třicetiletá válka. V té době byla Praha kulturním centrem Evropy. Byla zde založena nejvýznamnější pražská židovská tiskárna, která fungovala do

² Jedná se o čtvrti měst, které byly vyhrazené Židům. Nejprve se tak udržovala spojitost židovské kultury a náboženství, později se ale ghetto stalo projevem neplnoprávného postavení Židů. V obecném významu jde i o části měst, kde žijí lidé stejného rasového či náboženského původu.

18. století, nebo postavena židovská radnice a Vysoká synagoga. Tomuto období se říkalo „velká pražská renesance“ a představovalo pro ghetto rozsáhlý kulturní a hospodářský rozvoj. Jeden z učenců, Jehuda Leva ben Becalel, známý také jako rabbi Löw či Maharal, se zasloužil o vytvoření pověsti o Golemovi.

Významnou změnou byla obnova privilegií v oblasti obchodu a řemesel (30. léta 17. století), kdy Židé mohli obchodovat v rámci celého království a neměli být už nikdy vyhnáni. Za třicetileté války byla narušena výroba zemědělská i městská, a to se dotklo mezinárodního obchodu. Země potřebovala peníze na „provoz“ války, a tak byly odváděny vyšší poplatky. Zde privilegia neměla váhu. Za této války byla proti Židům vedena dvojaká politika: na jedné straně měli určité výsady, na straně druhé byli různě omezováni. Po skončení války se zvýšil počet Židů v českých zemích, především kvůli emigrantům z Vídně, Uher a Polska.

Opět byla obnovena dřívější židovská privilegia císařem Ferdinandem II, ale v roce 1650 byla úplně zrušena. Navíc Židé museli opustit místa, která neobývali před rokem 1657. Toto jednání bylo označeno jako „úřední antisemitismus.“

Roku 1726 byl vydán tzv. familiantský zákon, který nařizoval určitý počet židovských rodin v Čechách a na Moravě. V každé rodině se tak směl oženit pouze nejstarší syn (což bylo v rozporu s tradicí judaismu). K tomu byl vydán ještě tzv. translokační reskript, který požadoval přesunutí Židů do uzavřených čtvrtí a tak je oddělil od ostatního – křesťanského - obyvatelstva. Nejhorším zásahem pro Židy bylo ale vypovězení za vlády Marie Terezie, kdy byli nařčeni ze špionáže a podpory nepřátelského Pruska. Mohli se ale pak podmíněně vrátit do země pod zaplacení tzv. toleranční daně.

Toleranční patent Josefa II. zajistil nové podmínky pro soužití Židů a katolíků. Židé měli povolenou školní docházku i možnost opět podnikat, jen kupovat a vlastnit půdu stále nesměli. Jejich sociální postavení se zlepšilo, byly ale narušeny tradiční vazby uvnitř židovských obcí. Vlivem německého jazyka jakožto jazyka úředního a bohoslužebného docházelo ke germanizaci Židů moravských i českých. Svá jména museli přizpůsobit němčině, k té však lehce a rychle přilnuli. Během let se ve spojení s rekatolizací zhoršovalo i postavení hebrejské literatury.

V polovině 19. století rakouští Židé opět získali rovnoprávnost a familiantský zákon i židovská daň byly zrušeny.

V průběhu téhož století se šířily myšlenky židovského osvícenství. Vytvořila se i tzv. „věda o židovství“, která navazovala na rozvoj humanitních věd. Rozvíjelo se také

talmudické vzdělávání, protože hrozilo, že mladá generace se vlivem josefínských reforem od judaismu odvrátí. Začaly také vznikat různé zájmové židovské kroužky a spolky, především se jednalo o spolky spisovatelů. Prvním a nejvýznamnějším sdružením byl spolek „Makkabea“ (založen 1892), kam se řadily známé postavy židovského politického života, filozofové apod. Někteří spisovatelé psali německy i česky, přispívali do německých novin a časopisů.

Za první republiky vznikla Židovská strana, jedním z jejích představitelů byl např. Adolf Stránský, který vydával od r. 1893 Lidové noviny. Mnoho židovských spisovatelů a umělců se zasloužilo o rozvoj umění a kultury. Můžeme jmenovat několik z mnoha, například Karla Poláčka, Františka Langera, Jiřího Langera (psal kromě češtiny i hebrejsky) nebo Egona Hostovského. Vedle toho se začalo projevovat sionistické hnutí se svým tiskem: Židovským kalendářem a Židovskými zprávami. Tyto organizace svoji činnost vedly naprosto svobodně až do roku 1938, kdy byla násilně ukončena. K sionismu se přiklánělo i několik autorů, které řadíme do tzv. pražské německé literatury, což bylo označení pro německy píšící spisovatele, básníky a žurnalisty žijící a tvořící zejména od konce 19. století do druhé světové války v Praze, která je učarovala. Jednalo se především o Franze Kafku, Maxe Broda, Egona Erwina Kische, Johannese Urzidila nebo Felixe Weltsche. Takoví spisovatelé se zaslouhovali o česko - německé kulturní sblížení. Po válce ale nastává situace, kdy se pražská německá literatura stává nenávratnou. Mohl za to odsun značné části německých obyvatel z Čech a Moravy i vyhlazení mnoha českožidovských i německo-židovských spisovatelů.

Po roce 1933 byla z Německa řada literárních osobností vyhoštěna, především z politických či rasových důvodů, a takoví u nás našli azyl. Někteří dokonce získali československé občanství, jako např. bratři Mannové. Následně po vyhlášení protektorátu Čechy a Morava bylo židovským spisovatelům zakázáno publikovat. Dočkali se ale pomoci od svých českých a německých kolegů, kteří se zasloužili o vydání některých jejich sbírek. V r. 1941 byli židovští spisovatelé deportováni do ghetta v Terezíně, kde se i přes otřesné podmínky rozvíjelo divadlo, literatura, hudba i výtvarné umění, a to bez přísné cenzury. Po návratu většina spisovatelů poválečné československé literatury ve svém díle zobrazila dobu dětství prožitou v ghettu.

Ve 2. polovině 30. let, před začátkem 2. světové války, prohlásil Adolf Hitler, že bude židovská rasa v Evropě vyhlazena. Mělo se tak stát ve všech zemích, kam by se Němci dostali. V listopadu 1938 se uskutečnil v Německu a na obsazeném území

Rakouska protižidovský pogrom zvaný „křišťálová noc“. Byly vypalovány synagogy a ničeno množství obchodů. Přibližně 30 000 Židů bylo pak uvězněno v koncentračních táborech.

Celý proces vyvražďování Židů nazýváme holocaust, genocida nebo šoa.³ Ještě dříve, než vyhlazování začalo, Říšský sněm vydal dva zákony: o ochraně německé krve, kdy byl zakázán sňatek mezi Němci a Židy, a zákon o říšském občanství, který stanovil, že státním příslušníkem může být jen Němec nebo člověk krví druhově příbuznou. Tyto zákony tak určovaly, zda je člověk Žid či nikoli. Dále byli Židé omezováni ve svém svobodném jednání, byli diskriminováni v mnoha ohledech: nesměli navštěvovat zábavné podniky, kina, divadla, lesy, sady, sportovní hřiště a další místa pro odpočinek, sport a kulturní vyžití, směli vycházet na ulici pouze v určitou dobu, v tramvaji měli vyhrazenou zadní část, nesměli vlastnit telefon, lyže, gramofony, ... Majetek jim byl postupně zabavován. Museli viditelně nosit na oblečení příšitou žlutou hvězdu s nápisem „Jude“. Následně Židům přicházela předvolání do transportů, byli převáženi do ghatt v Lodži, Minsku, do koncentračních táborů v Terezíně, Osvětimi a na další a další místa, kde měl jejich život skončit.

Celkově při „konečném řešení židovské otázky“ padlo 6 milionů evropských Židů, z toho nejvíce Poláků. U nás to bylo 272 tisíc mužů, žen a dětí. Celkem 153 židovských obcí úplně zaniklo.⁴

„Každý z těch 6 milionů zavražděných byl konkrétní lidská bytost s tváří a jménem, právem na život a lidskou důstojnost, člověk se svými radostmi, bolestmi a sny. A vyhlazení 6 milionů lidí znamenalo 6 milionů jednotlivých vražd.“⁵

³ *holocaust* – z řečtiny, v Bibli označuje zápalnou oběť. Nositel Nobelovy ceny míru, Elie Wiesel, jako první užil tohoto slova v přeneseném smyslu. „Zničením ohněm“, „úplným zničením“ se přitom míní persekuce a vyvražďení evropských Židů. Náboženské souvislosti, které tento pojem vyvolává, však mnozí Židé odmítají. *šoa* – hebrejské biblické slovo, jež znamená záhubu, zničení, zmar.

genocida – všeobecně se rozumí připravený a vzájemně propojený plán různých akcí, které vedou ke zničení základů života určitých národních skupin s cílem je vyhladit. Genocida tedy není jen okamžité hromadné zabítí příslušníků daného národa nebo etnické skupiny, i když právě přímé hromadné vyvražďování se stalo pro nacistickou genocidu Židů určující. PAVLÁT, Leo a kol. *Židé – dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. ISBN 80-7220-019-4. s. 55.

⁴ MIKULÁŠEK, Alexej a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Praha: Votobia Praha, 1998. ISBN 80-7220-019-4. s. 9–10.

PAVLÁT, Leo a kol. *Židé – dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. ISBN 80-86889-11-4. s. 35-82.

⁵ Tamtéž, s. 55.

3 Tvůrčí profily autorů, jejich tvorba

3.1 František Robert Kraus

František Robert Kraus⁶ se narodil 14. října 1903 v Praze v rodině obchodního cestujícího. Prožil poměrně idylické dětství na Josefově, tehdejší páté pražské čtvrti, na zbořeništích Židovského města. Základní vzdělání získal v piaristické klášterní škole v Panské ulici, pokračoval na reálce v Jindřišské a maturoval na klasickém gymnáziu v paláci Kinských na Staroměstském náměstí. Rodiče se rozvedli, František R. Kraus zůstal s matkou a musel začít přispívat na chod domácnosti.

Rozplynula se tedy jeho vize o akademické budoucnosti a začal pracovat jako novinář. Nejprve psal soudničky a lokálky v *Bohemii* a v pražských německých novinách, např. v *Prager Presse* nebo *Prager Tablatt*. Přispíval i do české *Tribuny*. Velmi se spřátelil s Egonem E. Kischem, u něhož i nějaký čas bydlel. Viděl v něm velký vzor a bral ho za svého učitele. Šel tedy v jeho stopách, osvojil si styl reportáže se silným sociálním aspektem, čerpal z prostředí periferie (věznice, ústavy). Kisch ho seznámil s Franzem Kafkou, Maxem Brodem, Franzem Werfelem, Ottou Pickem a dalšími spisovateli a novináři Pražského kruhu. Při práci v *Tribuně* se Kraus setkal s Karlem Poláčkem, Eduardem Bassem nebo bratry Čapkovými.

V roce 1927 se mu narodil syn Ronald,⁷ ale manželství nevydrželo. Podruhé se Kraus oženil za okupace, v r. 1941 s Alicí Flussarovou, se kterou měl pak dalšího syna, Tomáše.

V roce 1928 se František R. Kraus stal prvním redaktorem *Mluvených novin*. Také dostal pracovní příležitost u České tiskové kanceláře a stal se rozhlasovým hlasatelem v Československém rozhlase. Přispíval i do berlínského časopisu *Die Grüne Post*.

Když se v polovině 30. let k moci dostával nacismus, začal ve svých reportážích varovat před ním a jeho pronikáním mezi německou menšinu v československém pohraničí. Jeho relace pobuřovaly henleinovce, dokonce ho interpelovali v parlamentu. Mobilizaci a následně mnichovskou kapitulaci považoval za osudovou tragédii.

⁶ Narodil jako František Kraus. Jelikož bylo toto příjmení mezi Židy časté, a to i ve spojení s křesťním jménem František, vložil si autor do jména ještě *R*, podle jména svého otce – Roberta.

⁷ Později známý český textař. Díky němu se obnovila tradice českých trampských písniček. Spolupracoval mj. se skupinami KTO, Taxmeni, s Nadřou Urbánkovou apod.

BRABEC, Jiří Moravský: *Ronald Kraus nejen trampský klasik*. [online]. 4/2010. [cit. 2012-03-05]. Dostupný z WWW: http://www.casopisfolk.cz/Textari/textari-kraus_ronals0410.htm.

Po okupaci Československa byl Kraus několikrát vyslýchán. Uvězněn ale nebyl, namísto toho byl poslán s dalšími „nepohodlnými“ osobami na nucené práce. Patřil mezi ty české Židy, kteří byli odvezeni hned v prvním transportu do Terezína v listopadu 1941. Tvořili skupinu pod názvem AK1 – Aufbaufkommando, pracovní skupina výstavby. Jejich úkolem bylo přestavět malé město Terezín na židovské ghetto. Tito „pracovníci“ měli v Terezíně po celou dobu zvláštní statut, a tak se Františku R. Krausovi dařilo až do roku 1944 chránit kromě sebe i manželku Alici a svou matku. Manželčina rodina – rodiče, čtyři sestry a dva bratři - byla však v září 1943 rozřazena do transportů. Nikdo z nich nepřežil.

František s Alicí byli spolu v roce 1944 transportováni do polské Osvětimi. Tam byli při selekci rozděleni a oba dva přiděleni na práci. Po několika měsících byl Kraus převeden do pobočného tábora v Hlivci, kde opravoval vagóny. Dále se dostal do Blechhammeru a odtud se mu podařilo ještě s několika vězni uprchnout při leteckém náletu spojenců. Přes Polsko a Podkarpatskou Rus se dostal do již osvobozené Budapešti (1945). Zde ještě před válkou znal několik kolegů novinářů, a tak je zkontaktoval. Pomohli mu a sehnali mu podnájem v malém bytě. Začal se pomalu vzpamatovávat ze všech hrůz a rozhodl se, že své zážitky sepíše.

Ještě v roce 1945 se vrátil do Prahy s už hotovou autobiografickou reportáží. Jedno z prvních českých literárních svědectví o holocaustu neslo titul *Plyn, plyn...pak oheň s podtitulem Vězeň č. B 11632*. Tato kniha měla „být obžalobou lidstva, které po dlouhou dobu dlouhých let nebylo s to čelit hrůzám a zvěrstvům.“⁸ Kniha byla doplněna ilustracemi Krausova přítele a spoluvězně z Osvětimi, akademického malíře Davida Friedmanna. Na tuto knihu navázal prózou *A přived' zpět naše roztroušené* (1946), kde rovněž popisuje zážitky z koncentračního tábora. Zabývá se příčinami a následky židovské tragédie, objevují se obecné filosofické úvahy pramenící z prožitých otřesných událostí.

V Praze, kde František R. Kraus žil před válkou, už ale neměl domov. V jeho původním bytě bydleli teď jiní nájemníci. Vyhledal tedy první ženu svého otce, nebyla Židovkou a válku přežila. Do konce ledna 1945 se jí povedlo svého manžela chránit před transportem a po osvobození pro něj dojela do Terezína. V tom samém bytě se nakonec setkali oba Krausovi rodiče.

Po válce se Kraus vrátil do ČTK a do Československého rozhlasu. Stal se zakladatelem a vedoucím krátkovlnného zahraničního vysílání, hlasatelem v anglické, německé a francouzské redakci a komentátorem pro střední Evropu. Ztratil ale ze dne na

⁸ MIKULÁŠEK, Alexej a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Praha: Votobia Praha, 1998. ISBN 80-7220-019-4. s. 209.

den zaměstnání v době Slánského procesu a směl se živit pouze příležitostným psaním. Psal povídky, které byly otištěny v různých časopisech, i zahraničních. Reflekoval v nich své zážitky z dětství. Také pravidelně přispíval do *Věstníku židovských náboženských obcí*.

Kniha *David bude žít*, která se dostala nejvíce do povědomí veřejnosti, původně nesla název *Šemaráhu hledá Boha* a byla věnována Janu Masarykovi. Byla vydaná až v roce 1949 a vydavatelé nejen, že přejmenovali titul, ale změnili i závěr knihy tak, aby se slučoval se soudobými politickými konvencemi. Nesl se tedy v budovatelském duchu. Román je inspirován skutečnými událostmi: židovský lékař prošel Terezínem i Osvětimí, kde byl oddělen od zbytku své rodiny. Po několika letech od konce války se setkal se svým synem Davidem, kterého už oplakal, a z něhož se mezitím stal uznávaný houslový virtuos. Otec syna poznal jen díky „památce“ z Osvětimi, vytetovanému číslu na ruce. Původní konec příběhu se odehrával v Palestině, po zásahu vydavatelů přibyla jedna kapitola, ve které se David stává komunistou.

Vydavatelé dodali budovatelský nádech i do další Krausovy knihy s názvem *Proměněná zem* (1957). Autor se již nevěnuje německým koncentračním táborům, ale vzpomíná na kraj kolem České Lípy, na Sudety, ke kterým získal vztah už před začátkem války. Čerpá nejen z osobních vzpomínek a zážitků, ale i z historických pramenů. Materiál na knihu sbíral od konce války, kdy při svém cestování po tehdejších sudetském území oslovoval pamětníky a zapisoval si jejich paměti a vyprávění. K tomu shromažďoval fotografický materiál.

Počátkem 60. let František R. Kraus napsal román *Kat beze stínu*, kde „se vyhnul reportážní poetice a ztvárnil tematiku holocaustu v pozdní expresionistické rovině, kdy do protikladu se svéráznými staropražskými obrázky, hemžícími se spoustou figurek a místopisných detailů, klade řadu symbolických obrazů s brutálními až naturalistickými podrobnostmi.“⁹ Kniha tenkrát nevzbudila zájem žádného z nakladatelství s argumentem, že tematika holocaustu je ve své době již vyčerpána. K vydání tak došlo až v roce 1984 v samizdatové edici Jazzpetit, v roce 2000 nakladatelství Bystrov a synové vydalo reedici k jeho nedožitým 80. narozeninám.

Bez zájmu nakladatelství zůstaly i další díla – román *Tři pušky*, novela pro děti *Píseň o Léě* i vůbec poslední Krausův román *Tvář číslo 5*, kde v hlavní roli figuruje nacistický zločinec, který si po válce změnil podobu a identitu. Tento námět byl použit v

⁹ KRAUS, František R. *Kat beze stínu*. Praha: Bystrov a synové, spol. s.r.o., 2000. ISBN 80-85980-09-6. s. 126.

barrandovském filmu *Ztracená tvář*, ovšem bez uvedení jakékoli zmínky o původním autorovi.

František R. Kraus měl vážnou nemoc ledvin, a ta mu spolu s útrapami, které prožil, zkrátila život. Zemřel 19. května 1967 v Praze.¹⁰

Koncem roku 2011 spisovatel literatury faktu Roman Cílek vydal zaznamenané vzpomínky F. R. Krause. V 60. letech se spolu spřátelili a začali spolupracovat na knize, která měla vyjít v edici Magnet, ale příjezd sovětských tanků v roce 1968 tomu zabránil. Kniha se jmenuje *Tisíce obyčejných smrtí*. F. R. Kraus vzpomíná na předválečná léta, nástup fašismu, okupaci i transport do Terezína. Byl toho přímým svědkem, a tak má kniha podtitul *Svědectví novináře, který viděl počátky i konce (1933–1945)*. „*Role svědka a přímého účastníka převratných, a nikoli povzbudivých dějinných událostí není snadná. Tys ji zvládl*“¹¹, podotýká Cílek.

3.2 František Kafka

Spisovatel, publicista a překladatel František Kafka se narodil 5. prosince 1908 v Louňovicích pod Bláníkem do rodiny židovského lékaře. Dětství prožil v Divišově u Benešova. Studoval gymnázium a obchodní akademii v Hradci Králové, poté Právnickou fakultu UK v Praze, kterou absolvoval v r. 1933 s titulem JUDr. Začal pracovat jako právní koncipient, pak jako advokát a novinář, přitom se zúčastňoval odboje. Kvůli okupaci byl ale nucen se své práce vzdát a živil se příležitostně. „*Používal (zejména v časopise Praha v týdnu) pseudonymů a šifer: Taťána Buttová (dívčí jméno jeho první manželky Taťány Klárové, také v Telegrafu), Zbyněk Gregor, Antonín Burger, E. Dol, TAB, Bl. R., D. L., Z. G., v Českém slově 1935, 1939 a 1940–1941 publikoval pod šifrou -van. Později TAB, KFK, FK, vka.*“¹²

V letech 1941–1945 byl vězněn v několika koncentračních táborech v Polsku. V roce 1945 byl Koněvovou armádou osvobozen tábor v Čenstochové, kde byl Kafka v tu dobu držen. Po tomto osvobození vstoupil do čs. armádního sboru. Zastával funkci

¹⁰ CÍLEK, Roman a KRAUS, František R. *Tisíce obyčejných smrtí. Svědectví novináře, který viděl počátky i konce (1933–1945)*. Praha: Nakladatelství P3K s.r.o., 2011. ISBN 978-80-204-1685-8. s. 201–206.

¹¹ Tamtéž, s. 5.

¹² HEMELÍKOVÁ, Blanka. *František Kafka: Prozaik a překladatel*. [online]. 26. 5. 2006. [cit. 2012-02-19]. Dostupný z WWW: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=402&hl=franti%C5%A1ek+kafka+>.

tajemníka košické vlády a do roku 1954 pracoval i jako úředník ministerstva průmyslu. Po dlouhodobé nemoci odešel předčasně do důchodu.

Začal se věnovat studiu judaistiky a germanistiky, byl vynikajícím překladatelem z němčiny (přeložil *Dům smutku* od F. Werfela, *Kapitána Kajmana* od Karla Maye i *Dopisy Mileně* od Franze Kafky) a stal se spisovatelem z povolání. Literárně tvůrčí byl již za svých studentských let, kdy přispíval svými kritikami do různých časopisů, jako bylo *České slovo*, *Národní osvobození*, *Lidové noviny*, *Práce*. Přispíval i do tisku švýcarského, francouzského a rakouského. Knižně ale debutoval až po válce. „*Zřetelem k psychologii postav, zevrubným popisem prostředí i nevzrušeným způsobem podání navazuje Kafkova literární tvorba na tradiční vyprávěcí postupy.*“¹³ Jeho prvotinou byl cestopis *Barva Paříže* (1946), který je protkán i lyrickými pasážemi.

Ve svých dalších dílech *Vánoční legenda z ghetta* (1946), uváděné i jako *Vánoční povídka z ghetta*, v povídkách *Žíznivá poutnice* (1947) a románu *Krutá léta* (1963) zobrazuje dobu fašismu, život v ghettu, či utrpení v koncentračních táborech. „*Jeho živé, detailní a netezovité zachycení táborového života klade důraz na výlučnost násilně utvořeného lidského uskupení a na morální problematiku jednotlivce.*“¹⁴ Autor přitom čerpá ze svých osobních zážitků.

Další tvorba Františka Kafky směřuje jinými směry. V 60. letech se dále věnoval psaní detektivek a literatury faktu, vznikly tak prózy jako např. *Tajemství emulze* (1966), *Výbuch v podzemním jezeře* (1969), nebo *Večeře s vrahem* (1970).

Autor publikoval i monografie o židovských autorech: *Básník Bernard Kosiner a jeho svět* (1964), *Hanuš Fantl, neumlčený básník* (1964), *Hanuš Thein* (1971). Mnoho let přispíval do *Věstníku židovských náboženských obcí v Československu* a do *Židovské ročenky*. Ty v roce 1977 redigoval a v letech 1981-1983 spoluredigoval. Koncem 70. let byl i předsedou pražské Židovské obce.

František Kafka zemřel 22. listopadu 1991 v Praze.¹⁵

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž.

MIKULÁŠEK, Alexej a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Praha: Votobia Praha, 1998. ISBN 80-7220-019-4. s. 178-180.

3.3 Hana Bělohradská

Hana Bělohradská (vl. jménem Moráková) se narodila 12. ledna 1929 v Praze do rodiny advokátů. Maturovala na gymnáziu (1948) a poté rok studovala práva na Karlově univerzitě. V roce 1949 nastoupila na 1. dětskou kliniku v Praze jako laborantka, kde pracovala 12 let. Počátkem 60. let se začala profesionálně věnovat literatuře.

Debutovala v roce 1962 novelou *Bez krásy, bez límce*, zprvu vydávanou na pokračování v časopisu *Plamen*, a hned se dostala do popředí zájmu. V knize rozvíjela osudy obyvatel jednoho pražského domu v době okupace, a to především postavu židovského lékaře Armina Brauna, který se snažil zachránit člověka skrývajícího se před gestapem. Novela byla tak zařazena mezi prózu zabývající se tematikou Židů a jejich osudů za 2. světové války. Dočkala se v roce 1964 filmové adaptace pod názvem „...a pátý jezdec je Strach“, kterou zrežiroval Zdeněk Brynych, a sama Bělohradská napsala k filmu scénář. Za ten pak v roce 1965 obdržela zvláštní cenu na VII. Mezinárodním filmovém festivalu v Mar de Plata v Argentině.

Vítr se stočí k jihovýchodu, to je název další novely, která vyšla rok po úspěšném debutu a jejíž děj se odehrává v tehdejší současnosti. Jde o příběh manželů, kteří se jednoho dne na letní dovolené zamýšlí nad svými odlišnými charaktery, postoji a činy a uvědomují si stereotyp svého vztahu.

Román *Poslední večere* (1966) „byl třetím autorčiným krokem při průzkumu psychologických motivací lidského jednání“.¹⁶ Čerpá z doktorského prostředí a je spojením detektivky a psychologické prózy. Právě detektivka na konci 60. let vzbudila zájem nejen u autorů, ale i u čtenářů. Tento psychologický román s detektivní zápletkou oslovil režiséra Juraje Herze a podnítil ho k natočení filmu pod titulem *Znamení raka* (1967). Na scénáři se opět podílela sama Bělohradská.

V letech 1966–1967 byla Hana Bělohradská lektorkou nakladatelství Čs. spisovatel, v roce 1968 pak členkou předsednictva Klubu nezávislých spisovatelů. Po roce 1970 ale nesměla dále publikovat, a tak právě hotová kniha *Návrat ztraceného syna* se už nedočkala svého vydání. Po léta normalizace se tedy spisovatelka věnovala alespoň překladatelství. Překládala detektivní romány, westerny, divadelní hry (např. hru Edwarda Albeeho *Pobřeží* (1983), pro Divadlo Na zábradlí upravila *Dámu s kaméliemi* Alexandra Dumase ml.). Podle předlohy knihy *Král a kuchařka* od Ladislava Fukse napsala i televizní

¹⁶ DOKOUPIL, Bohumil a ZELINSKÝ, Miroslav. *Slovník české prózy 1945-1994*. Ostrava: Sfinga, 1994. ISBN 80-85491-84-2. s. 23.

hru *Ohňostroj v Aspernu* (1987). Psala i pod pseudonymem Helena Karezová, „vypůjčeným“ od své kolegyně, anglistky Jarmily Emmerové.

Nedlouho po pádu komunismu, v roce 1990, se stala členkou výboru českého centra PEN-klubu a předsedkyní výboru Českého literárního fondu. Podílela se i na vzniku Fondu Boženy Němcové, který funguje dodnes. Snaží se spisovatelům a překladatelům v nouzi pomáhat v sociální oblasti. Opět mohla vydávat svou prózu: hned v roce 1991 se objevilo její komorní drama *Incident*, kde se autorka znovu obrací k tématu z období 2. světové války – zobrazila zde osudy politických emigrantů, jejich strach a nejistotu vlastní identity.

V dalších letech se věnovala už jen psaní povídek. Sbíрка *Nebezpečné výpravy* (1994) jich obsahuje celkem devět. Každá představuje výpravu do pomezí reality a světa tajemna a záhad, které se pojí s lidským osudem.

Na konci 90. let vznikla další povídková kniha s názvem *Přešťastné manželství* (1998), v roce 2004 pak *Titanic a jiné povídky*, kde se spisovatelka věnovala současným tématům, jako je restituce, adopce na dálku nebo charita.

Poslední povídka, kterou Hana Bělohradská napsala, se jmenovala *Smrt ministra* (2005). Jedná se o příběh z 50. let s prvky humoru a ironie. Kniha ale vyšla posmrtně, autorka se jejího vydání už nedočkala. Zemřela 25. února 2005 v Praze ve věku 76 let.¹⁷

Literární kritik Aleš Haman Bělohradskou zařadil k autorům 60. let, kteří ve svých dílech velmi zřetelně podporovali mravní tematiku. Po její smrti se vyjádřil takto:

*"Musím říct, že právě na tom začátku 60. let skutečně patřila Hana Bělohradská k autorům, kteří byli v popředí zájmu, třeba ještě společně s Klimentem. Ono tam byla ještě celá řada dalších jmen, jako Přibský, kteří dneska už zapadli. Ale myslím si, že Hana Bělohradská tou schopností ostře vypointovat povídky patřila skutečně v 60. letech k předním autorům. A bohužel nedobrovolné odmlčení způsobilo, že se na ni zapomnělo, že se nezaslouženě dostala do ústraní."*¹⁸ Po roce 1989 začala sice znovu publikovat, ale byla již bohužel zastíněna jinými „slavnějšími“ autory.

¹⁷ MENCLOVÁ, Věra a kol. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-007-1. s. 80
ZELINSKÝ, Miroslav. *Hana Bělohradská: Prozaička a překladatelka*. [online]. 30. 9. 2007. [cit. 2012-02-25]. Dostupný z WWW: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1207&hl=hana+B%C4%9Blohradsk%C3%A1>

¹⁸ FALTÝNEK, Vilém. *Hana Bělohradská - autorka ve stínu*. [online]. 13. 3. 2005. [cit. 2012-02-25]. Dostupný z WWW: <http://www.radio.cz/cz/rubrika/knihy/hana-belohradska-autorka-ve-stinu>.

3.4 Jiří Robert Pick

Narodil se 4. května 1925 v Praze na Karlíně v rodině židovského podnikatele. Po obecné škole přešel na reálné gymnázium, ale po třech letech musel studium přerušit kvůli svému židovskému původu. Střídal různá zaměstnání. Stále ho provázely různé nemoci: v dětství tanec sv. Víta, později tuberkulóza. Poté, co byl v roce 1943 i s celou rodinou převezen do ghetta v Terezíně, prodělal dětskou obrnu. Přesto zázrakem unikl transportu smrti, zatímco jeho otec byl po roce převezen do Osvětimi, kde zahynul.

Pick se vrátil po osvobození v roce 1945 i s matkou a svojí mladší sestrou Zuzanou zpátky do Prahy. Musel se dlouhodobě léčit s nemocnými plicemi, nakonec byl operován a pobýval v plicním sanatoriu v Ústí nad Labem.

Koncem 40. let jeho matka se sestrou a babičkou emigrovaly do Argentiny, kde měla rodina příbuzné, ale Pick zůstal v Praze. Nastoupil na Vysokou školu politických a hospodářských věd. Ocitl se tak v širším prostředí, než byla jen sanatoria nebo jeho domov. Absolvoval zde v roce 1954.

Začal psát texty pro divadlo a publikovat v časopisech, jako byly například *Tvorba*, *Nový život*, *Literární noviny* nebo *Plamen*. „*Pickovy literární začátky v 50. letech jsou spjaty s programem socialistické satiry, která měla z perspektivy boje o novou komunistickou společnost komentovat aktuální společenské jevy, zesměšňovat nejen zahraniční a domácí nepřátele (kapitalistický imperialismus a zatvrzelé zpátečníky), ale i přežitky minulosti a obecné lidské charakterové vady, jež brání pokroku ve společnosti i literatuře: frázovitost, schematismus, sucharství apod. (sbírky Bez ubrousku, Ptáci a jiné ryby, částečně i Kladyátor).*“¹⁹

Ke konci 50. let spolu s Jiřím Suchým a Ivanem Vyskočilem tvořil text-appealy²⁰ v pražském kulturním klubu Reduta. „*V státním nakladatelství dětské literatury publikoval některé hravě nonsensové texty (Jak cestoval Vítek Svítek...1960), využívající tzv. bezpředmětné komiky slov.*“²¹ Psal divadelní kritiky a sám v roce 1959 založil divadlo Paravan, divadlo malých forem. Byl jeho dvorním autorem a uměleckým vedoucím. Jednalo se o divadlo s kabaretními prvky, bylo zaměřeno především na satiru, parodii,

¹⁹ HEMELÍKOVÁ, Blanka. *Jiří Robert Pick: Kabaretiér, prozaik, dramatik, autor satirických básní a epigramů*. [online]. 30. 11. 2008. [cit. 2012-03-01]. Dostupný z WWW: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=950&hl=ji%C5%99%C3%AD+robert+pick+>.

²⁰ Toto označení vymyslel Ivan Vyskočil ze slova *sexappeal*, šlo tedy o přitažlivé texty a jednalo se o soubory písniček, povídek a krátkých scének.

²¹ MIKULÁŠEK, Alexej a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Praha: Votobia Praha, 1998. ISBN 80-7220-019-4. s. 283.

recesi a absurditu. Navazovalo na tradici scének ze slavného prvorepublikového pražského kabaretu Červené sedmy. Divadelní pořady odrážely dobový literární kontext a narážely na aktuální (nejen) politické dění, tyto složky se vzájemně prolínaly. Texty, které kritici hodnotili jako promyšlené, „*neobyčejně působivé jak dokonalým propracováním detailů, tak i celkovou stavební koncepcí*“²², tvořil J. R. Pick a na hudební složce podílelo několik autorů. Písničky skládali Miroslav Reichl, Jaroslav Jakoubek, Harry Macourek, Alexej Fried či Miroslav Kunst. Hrála se pásmová písňová představení jako *Paravan se židlemi*, *Písničky pod parapletem*, *Komedia dell'arte*, *Všichni moje dědové*, ucelené hry *Trafikant Jan*, *Dvě aktovky a diplomatka*, nebo pokus o absurdní drama *Jak jsem byl zavražděn*, které dle pohledů kritiků nebyly tak úspěšné – snad se tak vyjádřili jen proto, že hry obsahovaly dialogy poněkud trefné a ostré na tehdejší dobu a měly přichuť zakázaného ovoce.

V roce 1964 se divadlo stěhuje na scénu Ve Smečkách, o rok později dochází k zastavení činnosti divadla, na jeho místo se stěhuje Činoherní klub. Někteří herci odešli do jiných divadel, jiní do ciziny, někdo skončil s divadlem úplně. Kvůli nedobrovolnému zániku Paravanu se na spoustu jmen zapomnělo. V letech 1968 – 1969 vedl Jiří Pick kabaret Au (Autorský kabaret). Tato etapa patřila v životě pravděpodobně k těm nejšťastnějším.

Jeho poslední kniha vydaná před normalizací byla novela *Spolek pro ochranu zvířat* (1969)²³ s podtitulem „humoristická - pokud je to možné - novela z ghetta“. Nalezneme zde spoustu biografických prvků. Hlavním hrdinou je naivní, důvěřivý čtrnáctiletý chlapec Toni. Rozhodne se v ghettě²⁴ založit „spolek pro ochranu zvířat“, ale tam žádná zvířata nežijí. Jediným zvířetem je myš, kterou má Toni schovanou v krabici pod postelí na marodce, kde leží se souchotinami. Tragikomický příběh, na který navazuje novela druhá, s titulem *Příliš mnoho příbuzných* (napsáno 1971, vydáno až v roce 1996). I v tomto pokračování vystupují postavy z terezínského ghetta. Děj se odehrává v 50. letech a hrdina Toni je již dvacetiletý, bydlí sám se svou hospodyní (Pick měl také svoji hospodyni, Boženku), jeho matka se sestrou emigrovaly do Argentiny. Studuje vysokou školu, ale z té je kvůli svému třídnímu původu vyloučen. Stává se komunistou a i v dospělosti zůstává stále naivním idealistou.

²² SVĚTLÍK, Eduard. *Pickanterie. Koláž ze života a díla satirika J. R. Picka*. Praha: Marsyas, 1995. ISBN 80-901606-3-8. s. 51.

²³ Ve třetím vydání (2009) je podtitul změněn na „*novela z Terezína*“.

²⁴ „*Většina lidí říkala zásadně v ghettě místo v ghettu. Snad proto, že ghetto byl pro ně svět. A oni nežili ve světě, ale v ghettě.*“ PICK, Jiří Robert. *Toniho šance*. Praha: Marsyas, 1996. ISBN 80-901606-7-0. s. 10.

V roce 1996 v nakladatelství Marsyas vyšly obě novely v jednom svazku pod názvem *Toniho šance*. Kniha je doplněna ilustracemi Helgy Koškové, akademické malířky, která v dětství také prošla terezínským ghettem, a právě tam tyto doprovodné ilustrace vznikly.

Od 70. let měl Jiří R. Pick zakázáno publikovat. V této době přispíval do magazínu *Dikobraz*. Jeho povídky a příspěvky pod pseudonymem Hana Dlouhá kryla redaktorka *Sedmi pionýrů*, Jana Černá. Pick se věnoval historkám ze života mladého manželství a učitelské profese, aby tak tematicky odpovídal zkušenostem redaktorky. Kromě psaní se pokusil i o tvoření kresleného humoru, ale protože sám kreslit neuměl, na ilustrace si najal kreslíře Pavla Starého. Ten vzpomíná na jejich vzájemnou spolupráci:

*„Při našich pravidelných schůzkách, přerušovaných jen jeho nemocí, jsem vyslechl desítky dekameronových příběhů a přečetl stovky námětů. Méně než sto jich nikdy nepřinesl. Byly napsány na malých papírcích, popsanych z druhé strany dialogy z rozepsaných her. Vybral jsem si toho vždy tak čtyři pět a omlouval jsem se. Ale pan Pick vždycky mávl rukou. – Ne ne, nemějte starost, říkal, já to prodám jinde.“*²⁵

Zákaz publikovat platil pro spisovatele deset let. Před Vánoci roku 1980 proběhla v Divadle E. F. Buriana premiéra hry *Sen o vzdálených jezerech*.²⁶ Původně nesla název *Záchodový starší*. Hrdinou je Ing. Karel Jelínek, obchodník, který nedokáže přijmout změněnou společenskou situaci. Hra byla přijata kritikou i veřejností s úspěchem. Další hrou s židovskou tematikou je hra *Smolař ve žluté čepici* (1982). Tím „smolařem“ je mladý muž Norbert, který nosí žlutou čepici. Je členem židovské stráže v terezínském ghettu. Zamiluje se do dívky Lucie a chce jí i její rodiče zachránit před transportem do vyhlazovacího tábora, a tak dostane nápad oženit se s ní. Protože je ale notorickým smolařem, nedlouho po svatbě se ocitne sám.

Ve hře je velký prostor věnován umělecké činnosti v ghettu, sama Norbertova žena Lucie se věnuje kabaretnímu divadlu.

Tato hra uzavírá Pickovu tvorbu. Na konci 70. let prodělal infarkt a zbývalo mu posledních pár let života. Zemřel doma na Zbraslavi 17. března 1983, ve věku 58 let. Smrt mu kráčela v patách od mládí, byl stále nemocný a dusil se. *„Ze své choroby, kterou si zřejmě přinesl z Terezína, si trochu utahoval, a přitom vydržel mnohem víc než kterýkoli zdravý člověk. Večerní a noční život v zákulisí, to bylo jeho pravé životní milieu: konkursy*

²⁵ SVĚTLÍK, Eduard. *Pickanterie. Koláž ze života a díla satirika J. R. Picka*. Praha: Marsyas, 1995. ISBN 80-901606-3-8. s. 84-85.

²⁶ „Vzdálenými jezery“ je zde myšleno místo konečného řešení židovské otázky.

na herečky, zkoušky na představení, režijní vedení, Inkognito kvartet, rozhovory s aktéry...bez toho by nemohl žít.“²⁷

Platil pro něj všeobecně užívaný slogan „J. R. Pick, satiri(c)k.“ „*J. R. Pick nebyl jenom satirik, byl to osobitý autor. Tomu, co napsal pro smích, tomu se čtenář zasměje s chutí i dnes...a to, co myslel vážně, to diváka dojde i dnes.*“²⁸

4 Vybrané texty s židovskou tematikou

4.1 F. R. Kraus: Kat beze stínu

Autor se inspiroval postavou člověka, který skutečně existoval. Jmenoval se Adolf Fišer, nikdo mu neřekl jinak než Áda, a F. R. Kraus byl jedním z mnoha, kdo ho znal. Potkal ho v terezínském ghettu.

Áda bydlel ve Staré Praze a byl synem majitelky nevěstince a „fízla z Bartolomějský“. Jako malý chlapec utrpěl úraz při pádu ze železného zábradlí u mostu na břehu Vltavy. Tento pád měl tragické následky, stal se z něj hrbáč, epileptik a přišel i o všechny své dosavadní přátele kromě jediného, a tím je Josef Gach. Při veškerých snahách Josefa Gacha pomoci svému hrbatému kamarádovi se jeho život jako život studenta medicíny ubírá samozřejmě jinou cestou, než nyní zmrzačeného Ády. Jejich cesty se ale nemají nikdy rozdělit. Oba se v průběhu 2. světové války dostávají do terezínského ghetta. Tam Áda může Pepšovi Gachovi oplatit jeho přátelské služby, jeho pomoc při začlenění se do „normálního“ života. Sám je v ghettu postavičkou budící odpor a zároveň soucit: hrbáč, epileptik, topič, hlídač mrtvol, pomocný chirurg z prosektury na Vrchlabských kasárnách a hlavně, majitel abštajku (místnost s kanapem ve sklepě, kde si za úplatek mohli milenci zasouložit) v Hamburských kasárnách. Pro svůj zjev a směšnost musí však hrát roli nejhorší, a to roli terezínského kata. Jeho pocity jsou hrozné. Katovskou práci z hloubi duše dělat nechce, ale není zbytí, „stejně to někdo udělat musí“. To je jeho vnitřní omluva, ale zároveň z jeho nitra vychází i zloba ke svému okolí a jisté zadostiučinění. Při každé popravě je Němci opit a vždy je stížen epileptickým záchvatem. Není ovšem jen hrozným

²⁷ SVĚTLÍK, E. *Pickanterie. Koláž ze života a díla satirika J. R. Picka*. Praha: Marsyas, 1995. ISBN 80-901606-3-8. s. 31.

²⁸ Tamtéž, s. 58.

katem - na jedné straně popravuje, na straně druhé materiálně podporuje podzemní hnutí. Doktora Gacha, kterému v ghettu zajistil bydlení i práci, bere za svého nejlepšího přítele.

Doktor má ale často službu a povinnosti, nedokáže být stále jen s Ádou a naslouchat jeho neustálému proudu vzpomínek. V životě hrbáče se tedy objevuje náhrada za doktora Gacha, a tou je jeho vlastní stín, který pojmenuje Eda. Stín je pravým opakem Ády, tím, čím by Áda chtěl ve skutečnosti být:

*„To abych mluvil sám pro sebe, nebo abych vypravoval támhle svému stínu. Takovej stín je na tom stejně líp než já. A přitom sem to vlastně taky já! Nebejt mě, nebyl by ani von. A navíc je rovnej a silnej, ne tak křivej a zakrslej jako já.“*²⁹

Stín se stává jeho nejvěrnějším druhem, který o něm ví úplně všechno, všechno s ním i prožil a dokáže porozumět jeho myšlení a úvahám.

Vedle příběhu Ády jsou zobrazeny důležité, ale v prostředí terezínského ghetta v podstatě naprosto běžné, momenty: příjezd nových transportů – skrumáž nejrůznějších existencí (bláznů, vědců, generálů, géniů, starců i dětí), šmelinářství, láska, sčítání na apelplatzu, koncerty a vzdělávání nebo umírání v bídě baráků.

Důležitý okamžik nastává ve chvíli, kdy na pompézním SS večírku, na kterém je přítomen i Adolf Eichmann, je Áda využit jako kabaretní číslo k pobavení a vlastně k posměchu ostatních. Mísí se v něm pocity zoufalství, ponížení, nenávisti a zároveň v naprosté opilosti dostává epileptický záchvat, po kterém už svůj stín nenalézá. Eda zmizel a Áda se propadne sám do sebe. Ve chvíli, kdy se spolu s Pepšou dozvídají o svém zařazení do transportu mířícího do Osvětimi, je mu už všechno jedno.

V Osvětimi jeho život ale dostává novou naději. Prochází selekcí, podaří se mu i díky sebevědomému vystupování a minulosti terezínského kata nadále přežívat. Stává se dokonce šéfem komanda v osvětimském krematoriu. Zdá se však, že jeho čestný a lidský stín Eda je navždy ztracen. Jeho přítel doktor Gach ho ve vhodný okamžik zasvětil do připraveného plánu ozbrojeného odporu a žádá ho o účast. Áda s nadšením souhlasí, sám o něčem podobném uvažoval. Svoji možnost účasti považuje za cestu k odpuštění a způsob, jak najít „svýho Edáčka“ a stát se tak rovným člověkem. Povstání skutečně vypukne a Áda patří mezi nejstatečnější. Je jasné, že nepřežije. Ve chvíli urputného boje stojí stín zas při něm: *„Je silný, velký, čerstvý, vzácný, ušlechtilý, neposkvrněný, čestný, vznešený a*

²⁹ KRAUS, František R. *Kat beze stínu*. Praha: Bystrov a synové, 2000. ISBN 80-85980-09-6. s. 38.

ROVNÝ! Jeho Eda!“³⁰ Áda bojuje ze všech sil do poslední chvíle, s posledním nábojem. Když přichází konec, stačí se ještě podívat, zda vedle něj je jeho stín.

*„ANO, JE TAM! Eda stojí pevně a rovně, je velký, zdatný, silný...bude žít...věčně...bez viny...dobře...oddanně...lidsky...svobodně...“*³¹

Přestože Áda umírá, jeho stín přetrvává jako symbol svobody v osvětimské krajině.

4.1.1 Forma a styl psaní, jazykové prostředky

Kniha se skládá ze dvou částí a prologu, kde je stručně popsán vývoj myšlenky nacistů, jak vyhladit židy.

Děj je vypravován chronologicky, postavy se ale často vracejí do svých vzpomínek. Z er formy se volně přechází do ich formy. Setkáváme se zde především s nespisovnou mluvou, německými výrazy a větami (*Parteigenosse, ich bin Polizeihauptmann Hermann von Schwertfeger! Hier die Liste!*), přičemž někdy je v knize němčina zvána jako „řeč Goethova“. Narazíme na terezínský slang (*lágrinšpektor, civiláboš, cigártaška*), občas i latinské výrazy, především v písních nebo modlitbách (*Ad venerabilem clerum curatum apiscopalis dioecesis litomericensis*). Objevují se i zkratky (*HKB* - nemocniční barák pro vězně v Osvětimi) a odborné termíny.

Často jsou zde popisována místa a prostředí, jako Stará Praha, Terezín, ale i obchody nebo hospody, na které se vážou vzpomínky našich hrdinů. Seznamujeme se i se vzpomínkami na jejich přátele, rodiny nebo obyvatele ghetta.

V textu nalezneme také vnitřní monology hrbáče Ády i jeho přítele dr. Gacha: *„Jednou, až bude po všem, až vyjde do světa nové slunce a nastane nové jaro, pak přijdeme, kamarádi.“*³²

4.1.2 Prostor a čas děje

*„Olověné ticho leží nad ghettem. Jen vítr začal výt a přináší s sebou v útržcích hlas umíráčku z jedné z českých vesnic u nedalekého Labe.“*³³ Jedná se o terezínské ghetto a zde Ádův příběh začíná. Ve druhé části knihy se přesouváme do koncentračního tábora v Osvětimi. Vše se odehrává v letech 1942 – 1944, kdy v zimě 1944 v Osvětimi došlo k povstání vězňů.

³⁰ Tamtéž, s. 118.

³¹ Tamtéž, s. 121.

³² Tamtéž, s. 36.

³³ Tamtéž, s. 33.

Hrbáč bydlí ve sklepě Hamburských kasáren spolu s doktorem Gachem, kterého si k sobě nastěhoval. V Osvětimi bydlí již každý jinde, ale navštěvují se. Zde Áda bydlí nejprve na bloku a pak je přestěhován do chatrče hospodářské budovy, kde je umístěna drůbež a prasata, Doktor bydlí přímo na vězeňské marodce.

Osvětim je něco úplně jiného než Terezín. Zatímco v Terezíně židé ještě věřili, že všechno vydrží a nějak přečkají, v Osvětimi tuto naději ztratili. Byl zde velký počet bezpečnostních zařízení, ostnaté dráty, na mnoha místech umístěné nápisy „*Arbeit macht frei*.“ Bydlelo se v tzv. blocích, kdy lidé byli rozděleni do několika skupin a byli odlišováni buď barvou oblečení, nebo nějakým symbolem na něm umístěným. Například v táboře byla čtyři krematoria, která byla v provozu takřka nepřetržitě. Denně byly usmrceny i tisíce nevinných lidí.

4.1.3 Hlavní postavy a jejich charakteristika

Áda Fischer je antihrdinou, který touží po přátelství. Po svém úrazu se uzavřel do sebe a zapškl. Jak šel čas, tak sledoval, jak se jeho kamarád Gach stává doktorem a vede normální život, na rozdíl od něj – hrb mu narostl, přátelé ho opustili, začal pít, studijním typem nebyl, a tak začal pracovat jako zřízenec Patologického ústavu. Tam projevil zájem o medicínu, která ho vždy lákala. I pro zkušenosti z tohoto zaměstnání byl pak v ghettu jako kat určen.

Setkáváme se s jeho vzpomínkami na otce – „fízla“, ale hodného člověka, a matku, známou jako „Madame de Piš“, která vlastnila v Praze nevěstinec Napoleon, kde celá rodina i bydlela: „*Úzká ulička, jejich černý baráček, nad vchodem červená kulatá lampa, velká okna a v nich žluté záclony, které dívky ve dne odhrnovaly, aby mohly klepat na sklo a různými posunků vábit kolemjdoucí muže a jinochy.*“³⁴ Áda nevěstinec nesnášel a znechucen se svěřoval svému kamarádovi Josefu Gachovi, jak mu bylo nanic ze štamgastů, matky – kšeftmanky i prostitutek. Hrbáč vzpomíná i na své dětství a na lidi, které spolu s Gachem znali.

V textu sledujeme jeho rozporuplné myšlenky a monology. I když nesnášel matčin nevěstinec, kvůli němuž pak z domova utekl, sám v Terezíně provozoval „abštajk“, místnost ve sklepě se starým gaučem, kterou za úplatky půjčoval milencům. Pochyboval, jestli je to tak v pořádku:

³⁴ KRAUS, František R. *Kat beze stínu*. Praha: Bystrov a synové, 2000. ISBN 80-85980-09-6. s. 16.

„Je to stejně všechno divné. Z domova utekl kvůli tomu, že se mu zhnusil mámin obchod s lidským masem. A tady v Terezíně si zařídil živnost podobnou, ne-li horší. Jak je to vůbec možné? Je pravda, že se k tomu dostal náhodou, ale proč s tím neskoncoval? Hnala ho do toho touha přežít, anebo zdědil smysl pro tenhle „kšeft“ po mámě?“³⁵

Hrbáček si získá v ghettu falešnou náklonnost příslušníků Waffen – SS a je pasován na terezínského kata. Tuto činnost nechtěl dělat sám od sebe, ale svým postavením a vzezřením pitoreskní postavičky k tomu byl „dobrovolně donucen.“ Je zoufalý, ale ví, že nemá jinou možnost, v bezmoci křičí:

„Všichni zhebnete, smradi! Jenom já budu žít, jenom já zůstanu! A vás všechny pověsim! Celý ghetto pověsim, až nezbude vůbec nikdo! Jenom já sám! (...) Ani jedna bába nezůstane na živu, ani jedno batole, všechno to pověsim! Na kandelábry, na římsy, do výklenků!“³⁶

Když má jít popravovat, má strach a odmítá to, a tak je vždy německými důstojníky opit „na kuráž“. Ztrácí tak zábrany a jeho pohled se mění, mluví k sobě:

„Bude katem! Bude pánem nad životem a smrtí! Proč ne? Lidé tomu tak chtěli! Vždy jej od sebe odstrkávali, teď se ho budou alespoň bát! Budou ho respektovat! (...) Stojí tu připraven! On, Áda Fišer!“³⁷

Potácející se a se smíchem šilence jde pak vykonat vraždu nevinných lidí. Je doprovázen Edou, svým vymyšleným stínem, který představuje jeho lepší já a je zároveň jeho nejlepším přítelem.

V ghettu byl Áda mezi lidmi znám, některými byl vnímán jako zrůda a štítili se ho, jiní s ním vycházeli dobře a navíc on měl rád děti, za kterými chodil do „útluku“ a nosil jim tam jídlo kradené ze zásob pro ghetto. I potom v Osvětimi, kam je převezen, za dětmi rád chodí, nosí jim dobroty a hraje si s nimi. Děti ho mají moc rády a říkají mu „strejdo kate“. Jednou ho takhle uvidí u dětí doktor Mengele a pomyslí si:

„Podívejme se na kujóna, mistra pekelníků! Chlemstá se v krvi a hnisu věší a pálí, ale k dětem je jako táta. To musí být zajímavý mozek.“³⁸ Pro Ádu byly tyto chvíle s „jeho zlatýma dětičkama“ jedinou opravdovou radostí. S hlubokým smutkem si ale vždy, když je opouštěl, uvědomoval, že „za hodinu nebo za pět minut může těmahle dveřma přijít vrah a

³⁵ Tamtéž, s. 17.

³⁶ Tamtéž, s. 28.

³⁷ Tamtéž, s. 33.

³⁸ Tamtéž, s. 112.

vy (děti) *naposledy vykřiknete „stlejšdo kate“*. Ale to bude patřit někomu jinému, než mě...“³⁹

Velmi ponížen je při SS večírku, kam je předvolán, aby opilé nácky pobavil. Lágrinšpektor Bergel prohlašuje k účastněným:

*„Pánovéééééé! Meine Herren, Kamaraden! Přichystal jsem vám zvláštní senzaci! Předvedu vám teď skvělé cirkusové číslo, číslo zoologické, číslo akrobatické, číslo varetní. Předvedu vám židovského podčlověka in Reinkultur! Orangutána, šimpanze, lidoopa in natura, ohavnou gorilu. A kdo že to je? Je to náš terezínský KAT, žid Adolf Israel Fišer!“*⁴⁰

Salon řve smíchem, Áda je nucen vypít několik sklenic alkoholu, musí tančit k pobavení ostatních a přitom dostává epileptický záchvat, který je v tuto chvíli pro něj pravděpodobně vysvobozením. V ten moment ale svého Edu ztrácí a nalézá ho až v Osvětimi při povstání v táboře, při kterém v boji umírá.

Doktor Gach, který v ghettu s Ádou bydlel v prostorách sklepa, byl synem chudé vdovy, která prodávala v Praze košer uzeniny. Znali se spolu odmalička, kdy spolu chodili do náboženské školy. Právě od Ády dostal Gach přezdívku Doktor, jelikož vypadal velmi inteligentně, a snad i to pak přispělo k tomu, že se nakonec doktorem stal. On Ádovi sehnal místo v Patologickém ústavu a ten mu na oplátku vše vrátil v ghettu, udělal z něj také „prominenta“. „Pepša“, jak ho také Áda nazývá, má někdy plné zuby hrbáčových vzpomínek na život před válkou. Jejich neustálé omílání ho unavuje a raději se věnuje lékařským povinnostem. Áda je našťvaný, těšil se, jak s Doktorem právě budou vzpomínat a vyprávět si různé historky ze života: *„Nejdřív kamarád na život a na smrt, pak fajnovka až na půdu! (...) Bud’ zcvokatěl, nebo na mě kašle, je takovej uzavřenej, skoro nemluví, je divnej!“*⁴¹

Josef vzpomíná na svoji první lásku, která byla nenaplněna, a setkává se náhodou v ghettě s neteří právě té dívky, do níž byl kdysi zamilován. Seznamují se spolu a stráví spolu noc před transportem do Osvětimi, kam je Doktor spolu s Ádou přeřazen. I zde pracuje jako lékař. Vzpomíná na to, jak žil dříve, a na svoji práci v Praze na klinice:

„Tady v Osvětimi je nutné chodit jako Golem od kavalce ke kavalci, ošetřit, uklidnit, po obědě od dvou do pěti řezat, řezat, řezat, jednu flegmónu po druhé, pak ránu

³⁹ Tamtéž, s. 114.

⁴⁰ Tamtéž, s. 72.

⁴¹ Tamtéž, s. 48.

zalepit papírem – vždyť obvazy sem SS nedává – nemluvit, nezasmát se, neplakat. Jen chodit sem a tam. Jako stroj.“⁴²

Žije apaticky, vše je mu lhostejné. Přiznává sám sobě, že je egoista a ctižádostivec. Vždy chtěl být slavný a uznávaný, a teď skončil tady v Osvětimi. Přemýšlí, jak může žít dál, a rozhodne se přidat k mezinárodnímu podzemnímu hnutí, které zorganizuje v táboře povstání. Při něm se podaří Doktorovi uprchnout a už o něm dále neslyšíme.

Hrbáč Áda a jeho dlouholetý přítel doktor Gach tvořili nesourodou, ale věrnou dvojici: „...lékař, dr. Josef Gach, vysoký, statný, prostovlasý a vedle něj se kolíbá jeho přítel z mládí, malý podsaditý a přihrblý Áda Fišer. Čvachtá blátem a bezohledně kolem sebe rozstříkuje smrdutou kaši z kaluží. Don Quijote a Sancho Panza...“⁴³

4.1.4 Motivy strachu, smrti, naděje

V knize nalezneme mnoho momentů popisujících strach, nejistotu a bezmoc. Tyto pasáže se čtenáře silně dotknou a můžeme říci, že vyvolávají někdy až úzkost při vědomí, co všechno tehdy bylo možné.

Doslova srdceryvně je popsán výjev odsouzených jdoucích na popravu, Ádovu vůbec první, v lednu 1942. Posláni na smrt byli ti, kteří porušili zákaz odesílání dopisů ven z ghetta, kouřili a kupovali jídlo od četníků. Rozsudek se týkal devíti mužů a chlapců. Nejmladším z nich byl šestnáctiletý hoch, kterému neřekl nikdo jinak než Čiča podle toho, že rád vyprávěl o kočce, kterou měli doma v Praze. Odsouzení pochodují k šibenici a Čiča s pláčem myslí v posledních chvílích na svoji milovanou maminku:

*„Mámo! Maminko! Slyšíš mě? Nalítl jsem jim na lep. Víš, oni naproti nám v Sudetských nechali poštovní schránku, takovou tu modrobíloučervenou. Z celého ghetta je odstranili, ale tuhle nechali. Mysleli si, že tam budeme tajně házet poštu. A já, když jsme se vraceli z popelnicových polí od Kopist, jsem vyskočil z řady a vsunul jsem tam dopis pro tebe, ještě s dopisem od Arnošta, který psal také mámě. A oni ty dopisy pochytili, opsali a poslali pak dál, takže jsi ho dostala. Ale, maminko moje, ten dopis mě bude stát život a ty se to nedozvíš. Pomoz mi! Pomoz mi!“*⁴⁴

Šibenice se tyčí vzhůru a za chvíli je po všem, hrobové ticho...

Při sčítání lidí v ghettu jsou všichni vyhnáni za hradby a několik hodin čekají, co se bude dít. Po tom, co jsou sečtení SS-many, nad jejich hlavami přelétají letadla a davy

⁴² KRAUS, František R. *Kat beze stínu*. Praha: Bystrov a synové, 2000. ISBN 80-85980-09-6. s. 99.

⁴³ Tamtéž, s. 27.

⁴⁴ Tamtéž, s. 30.

s hrůzou tuší padající pumy. Letadla ale žádné neshodí a letí pryč. „*Nervozita a strach začíná lomcovat masami.*“⁴⁵ Náhle se ozývá houkání lokomotivy. „*Co je zas tohle? To již pro nás jedou vlaky? Kam nás odvezou? Na východ? Do Polska? Na smrt?*“⁴⁶

Pár dní na to se chystá transport židů do Osvětimi. Lidé v nejistotě očekávají, co s nimi bude dál, přece jen v ghettu se dalo nějak živořit přes hlad i bídu, ale kdo byl odvezen transportem na východ, nebyl již nikdy spatřen. Rodiny budou opět rozděleny, co ale bude dál?

Při selekci po příjezdu transportů do ghetta je zde popisováno hrůzné a nemilosrdné chování německých důstojníků. Lidé musejí odevzdávat věci, které si s sebou přivezli, a nedokáží se s nimi rozloučit. Jeden příklad za všechny - malá stará babička, která pevně svírá svoji krabici na klobouky:

„*Četník jí však krabici vytrhl a hodil na haldu zavazadel. Babička běží drobnými krůčky za milovanou krabicí. Chce své klobouky. A již je tu znovu četník. Pádně udeří pažbou do shrbených zad. Babička leží v prachu.*“⁴⁷

Tato scéna je zde popsána jakoby mimochodem, naprosto nevzrušeně. Ale právě tak se i odehrála, protože takových momentů se zde událo na stovky, a nikdo se nad nimi nepozastavoval.

Nejhorší jsou výjevy z Osvětimi, kde Áda pracuje jako velitel krematorií. To je prý to pravé místo, kam terezínský kat patří. Sám se s tím nedokáže vyrovnat, je to snad ještě horší, než dělat kata. Lidi vybrané na smrt do plynu musí nalákat do „sprch“ s tím, že se jdou vykoupat. Volá:

„*Dete se koupat, lidi. Musíte se svlíknout a šaty svázat do uzlíku, pudou do dezinfekce kvůli všim, blechám, tyfu...*“ *Pro Boha, jak můžu takhle lhát, jak můžu podvádět. To je jenom další z hříchů. Teď už se nikdy nevykoupim, nikdy už nenajdu svého Edáčka.* „*Tak se svlíkejte, za chvíli dostanete mejdlo a ručník!*“ *Kdo to vlastně mluví? Sem to já? Dyť já musím říct: podťte, lidičky, vrhnem se tady na ty esesáky a jednoho po druhym zaškrtneme. Dyť vás ženou do plynu!*“⁴⁸

Když je po všem, pláče a svěřuje se Pepšovi, prosí ho o pomoc, takovou práci přece dělat nechce. Naštěstí se blíží povstání, do kterého ho Josef zasvětil, a v něm Áda nakonec najde své vysvobození a klid.

⁴⁵ Tamtéž, s. 68.

⁴⁶ Tamtéž, s. 68

⁴⁷ Tamtéž, s. 47.

⁴⁸ Tamtéž, s. 48.

4.1.5 Židovské zvyky, tradice a pojmy

V tomto románu nalezneme odkaz pouze na židovskou školu Talmud - Thora, na kterou vzpomíná doktor Gach. Právě zde se s Ádou jako malí chlapci skamarádili. Byla to základní škola pro ty děti, jejichž rodiče neměli na placení soukromých učitelů. V menších obcích většinou fungovaly třídy, ve kterých se učily dohromady děti různého věku. Starší tak pomáhali mladším s výukou.⁴⁹

4.1.6 Prvky humoru

Humor v knize nedostává vůbec žádný prostor. Setkáváme se pouze se sarkastickými poznámkami, které se týkají smrti.

V Osvětimi Áda poznává pár mladých hochů, kteří sem byli také převezeni z Terezína. Jednoho se ptá:

„Co je s mámou, Arnošte?“ „V peci.“ „A s tátou?“ „V peci.“ „A sestry...?“ „Taky v peci. A neptejte se tak blbě, strejdo Fišere, všichni sou v hajzlu, co vám máme vykládat? Musíte tam přece taky. A my s váma!“ Smějí se a odcházejí pryč, s rukama v kapsách, bez pozdravu.“⁵⁰

4.1.7 Pohnutky autora ke psaní

F. R. Kraus byl sám držen v terezínském ghettu, kde se s Ádou Fischerem setkal, i když nevíme, jestli ho poznal blíže jako člověka prostého, nešťastného a okolnostmi duševně rozpolceného, či ho znal spíše z dálky jako „terezínského kata“ a jeho postavu v románu podle svých představ dokreslil.

Na autora vzpomíná jeho přítel Arnošt Lustig: Už v ghettu Kraus myslel na to, že pokud přežije, chce všechno, co zažil, sepsat. A tak se snažil sbírat materiál a uchovat si v sobě všechno, co viděl. Po válce se mu to opravdu podařilo, ještě v roce 1945 vydal své svědectví *Plyn, plyn...pak oheň*. „Byl první, kdo to napsal. Bylo to draze zaplacené a nikým nepřekonané prvenství kromě deníků, které se našly později.“⁵¹ Na to *Kat beze stínu* v podstatě tematicky navazuje, i když je už v románové rovině, fakta jsou spojena s fikcí.

Kraus poznal díky nacistům, co to je méněcennost a bezcennost, a tyto pocity měl pořád ukryté někde hluboko v sobě:

⁴⁹ PAŘÍK, Arno. *Archiv výstav: Židovské školství*. [online]. © 2004 - 2008 Židovské muzeum v Praze. [cit. 2012-03-06]. Dostupný z WWW: <http://www.jewishmuseum.cz/cz/czvice7.htm>.

⁵⁰ KRAUS, František R. *Kat beze stínu*. Praha: Bystrov a synové, 2000. ISBN 80-85980-09-6. s. 95.

⁵¹ LUSTIG, Arnošt a CINGER, František. *3x18 (portréty a postřehy)*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1685-8. s. 123.

„Vývodil z vlastních prožitků, o kolik se v době našeho života posunula hranice zla. Nahoru, dolů, do šířky. (...) Výpověď o tom, jak v hrozném a ubohém světě žijeme, jak málo radosti nás čeká a proč je tak vzácná a zaslouží si ochrany právě proto, že je jí tak málo, nezní, tolikrát opakovaná, už tak hrozivě.“⁵²

František Robert Kraus, přímý účastník a svědek válečných událostí, ve svém reportážním románu zaznamenal dobu, kdy to dobré se stalo špatným, významné bezvýznamným a hodnotné nehodnotným, a to se týkalo i lidského života. Po několika desítkách let od napsání mohla být tato kniha konečně vydána, a tak se o ní vyjadřuje Arnošt Lustig, autor předmluvy:

„A teď, třebaže až přes předěl let, máme plody tohoto stromu konečně před sebou, abychom je ochutnali a vzali si z nich chuť i živiny, magii slova, která nikdy nevyčpí. Je to ovoce tak výrazné chuti, že chvílemi musíme přestat jíst, protože nemůžeme polknout. Zároveň je to ovoce, jehož příchut' nezapomeneme, dokud budeme žít.“⁵³

4.2 František Kafka: Krutá léta

Do tohoto díla spisovatel František Kafka promítá své osobní zkušenosti z Lodžského ghetta.

Kniha je rozdělena na tři části. První se jmenuje „Druhý transport“, druhá „Špere“⁵⁴ a poslední „Ghetto Lodž“. Román začíná jízdou transportu směřujícího z Prahy do ghetta v Polsku, do Lodže. Zde ve vlaku se postupně začínáme seznamovat s postavami, které nás knihou provází.

Osoby ve vlaku čekali tři dny na pražském Výstavišti na odjezd, rozloučení se svými domovy, prací, přáteli. „Každý z oné tisícovky lidí měl až dosud výrazný profil. Nyní si byli velmi podobní.“⁵⁵ Každý tu byl sám, předešlý život byl najednou vzdálený, patřil minulosti. Zde jsou nyní všichni jen Židé, jeden jako druhý, vezení do ghetta.

Cesta do Lodže trvala den a noc, ráno vlak dorazil do cíle a nastal zmatek, potřebovalo se ubytovat tisíc lidí. Někteří se spolu seznámili už ve vlaku, a tak se překotně

⁵² Tamtéž, s. 134.

⁵³ KRAUS, František R. *Kat beze stínu*. Praha: Bystrov a synové, 2000. ISBN 80-85980-09-6. s. 53.

⁵⁴ V jidiš „uzávěra“.

⁵⁵ KAFKA, František. *Krutá léta*. Praha: Naše vojsko, 1963, s. 11.

rozdělovali do volných místností v domech. Bylo třeba vnést do tohoto chaosu nějaký řád, tudíž si lidé začali rozdělovat povinnosti a úkoly. Byla zřízena evidence obyvatel a postupem času si každý našel práci, život zde se tak dostává do zaběhnutých kolejí. Podařilo se i zařídit prádelnu nebo veřejné kuchyně umístěné na ulicích.

Lidé i tady řeší všední starosti – muži práci, ženy co uvařit k obědu (i když na výběr moc nebylo - řepu nebo brambory?), radí si, kde nejlevněji nakoupit jídlo nebo ho směnit, kam je možné jít na divadelní představení, zahrát si fotbal apod.:

„Muži přinesli včera zprávu, že je (marky) lze oficiálně směnit na poště a že v Pepřové ulici se dá koupit pod rukou chléb, brambory i mouka, po troškách, co kdo uškludlí z vlastního přídělu...“⁵⁶

Nejdříve se život v ghettu zdá „normální“, lidé si s sebou přivezli zásoby jídla, ty ale pomalu a jistě ubývají. Časem začínají být všichni strhaní z práce a hladoví. Lidé chátrali, pomalu chudli a byli nuceni prodávat své věci proto, aby měli alespoň na chléb, který jim musel vydržet i několik dní:

„...položila půlku krásně vypečeného chleba na čistý ubrousek. Vdechovala s chutí čerstvou vůni. Je v tom kus tragiky, přemýšlela, dělat tak dobrý chléb, smí-li člověk sníst jen osminu denně.“⁵⁷

Z jednotvárné a špatné stravy, která se skládala především z tuřínů, brambor, polévek a chleba, z únavy z práce a i špatné hygieny se objevovaly mezi lidmi různé nemoci – tyfus, průjmy, zápalý plic, otoky z hladu, vši, žloutenka apod. Léky sice k dispozici byly, umírání lidí bylo ale bráno jako každodenní součást života.

K tomu chyběla pracovní síla – především do kuchyní. Navíc někdo nebyl na fyzickou práci vůbec zvyklý. Obyvatelé začali být nespokojeni s vedením ghetta, jehož hlavou byl Chaim Rumkowski, muž středních let, bývalý správce sirotčince, a jeho rádce Iser Grynštajn. O evidenci ghetta se staral Pavel Vrba, v knize jedna z výraznějších postav. Měl na starosti organizační záležitosti, jako kdo kdy půjde na oběd, kdo bude kde pracovat, rozděloval příděly potravin apod.

Situace byla neúnosná, a tak se jisté pozice ve správě ghetta obměnily. Chaim Rumkowski ale ve své funkci zůstal dál. Mělo následovat vysídlování obyvatel, nepracující měli jít do střeoevropských transportů a ghetto se změnit v město pracujících. Obsílku dostali i obyvatelé pokoje č. 35, který obývali pouze Češi: zdravotní sestra Růžena Horowitzová, Rudolf Budlovský, Růžena Bendlová, Rodovi a i Pavel Vrba. Námitky se

⁵⁶ Tamtéž, s. 40.

⁵⁷ Tamtéž, s. 42.

daly vznést do 24 hodin od obdržení předvolání. I když tito lidé pracovali, pracovní poměr posuzoval sám starosta. Někdo námitku nevznesl, Pavel ale chtěl potvrzení o tom, že pracoval pro transport. Naštěstí ho Grynštajn ze seznamu vyškrtl. Ostatní byli odvezeni do zámečku v Chelmnu, kde byli udušeni výfukovými plyny.

Pavel Vrba dostal novou práci v sedlářském rezortu, kde pracoval s kůží. Jeho milá, 16-ti letá Zoša Biellerová, se kterou se v Lodži seznámil, byla zaměstnána na matričním úřadě. Pavel a Zoša brzy uvažují o svatbě, ale to se nelíbí dívčině otci, Samuelu Biellerovi, jelikož nemá rád vsídlence. Přes své známé tak na matričním úřadě zařídí, aby Zoše a Pavlovi zatím svatbu nepovolovali. Milenci jsou zklamaní a doufají, že se budou moci vzít v co nejbližší době. Do toho je Zoša povolána na práci po dobu čtvrt roku do Pabianic, za čímž stojí znovu její otec – dívka to ale neví. Otec při jejím odjezdu z Lodže zpytuje svědomí: „*Nikdy mi neodpustí, co jsem ted' udělal. Všechnu lásku, kterou ke mně nadržovala za celý svůj život, jsem ztratil v těchto několika dnech! Proč člověk ničí právě to, co nejvíc miluje?*“⁵⁸

V ghettu se po čase chystá dobrovolný odjezd obyvatel do Poznaně. Lidé v tomto transportu viděli příležitost odjet a vědět, kam člověk jde. Odjíždělo tak 30 mužů, Pavel mezi nimi nebyl - chtěl čekat na Zošu.

Následně dostává nabídku k nové práci, a to do krejčovského rezortu, kde si může vydělat i na dvě polévky denně. Neváhá a nastupuje zde jako výpomocný dělník.

Čas plyne a ani Pavel, ani Zošina rodina nemá o dívce žádné zprávy. V ghettu se schyluje k uzávěrce – znamená to, celý týden rezorty i zásobovací aparát nebudou fungovat a obyvatelé nemají večer vycházet z domů. Do ghetta vtrhli esesmani, přepadli nemocnici a všechny nemocné odvezli pryč. Někomu se na poslední chvíli podaří uprchnout, a tak je chybějící počet nahrazen samotnými lékaři nebo náhodnými kolemjdoucími. Nákladní auta je odvázejí na zámeček v Chelmnu, kde je potká smrt jedovatými výfukovými plyny:

„*Irma Holubová šla vrátit Hansu Liebscherovi zapůjčené šatstvo a poohlédnout se po Jendovi. Když se vracela, sebrali ji esesmani a naložili na nákladní vůz, který odvážel staré a nemocné z ghetta. Vedle ní stála asi třicetiletá žena mladé tváře a šedivých vlasů. „Proč sebrali vás?“ zeptala se Irma Holubová neznámé. „Německá důslednost!“ usmála se trpce mladá žena. „U nacistů je pracovně ménecenný, kdo má šedivé vlasy. Já byla bílá v šestadvaceti, máme to u nás v rodě!“*

⁵⁸ KAFKA, František. *Krutá léta*. Praha: Naše vojsko, 1963, s. 196-197.

Vůz vjížděl do lesnaté krajiny u zámku Chelmno. “⁵⁹

Špere všem připadala nekonečná, docházely zásoby jídla, a tak se zaháněl hlad kouřením cigaret nebo natrhanými kopřivami. Někteří se i pokoušeli loupit v obchodech: marmeládu, margarín, mouku a kávu. Pavel šel krást na starostovo pole řepu a brambory, byl přitom chycen pořádkovou službou, ale povedlo se mu usmlouvat kradenou zeleninu výměnou za svetr.

Když špere skončila, ve všem zmatku nikdo nevěděl, kdo byl odvezen a kdo v ghettu zůstal. Nastal zde klid, kdo mohl, tak pracoval a nemocní nevycházeli venze strachu z předchozího vpádu Němců. Ti se rozhodli vybudovat novou, německou Lodž, a tak se začaly bourat v ghettu některé domy.

Nastává únor a do ghetta se dostala zpráva, že Hitler prohrál v bitvě u Stalingradu. Nálada se mění, od špere všichni čekají, že vedení bude ghetto likvidovat kus po kusu a jde jen o to, jak přežít, zima je zlá stejně jako hlad. Pálí se kůlny, bourají domy. I Pavel Vrba se na bourání podílí. Myslí na Zošu, nikdo o ní od jejího odjezdu neslyšel. Pár dní nato se on i dívčina rodina dozvídají, že Zoša je mrtvá a jsou touto zprávou hluboce raněni.

Ze skladu kůží se začal ztrácet materiál, který putoval na černý trh. Sonderkomando obvinilo Zošina otce, že je původcem krádeží. Pavel jde za ním a chce mu pomoci, ten ho však odmítá: „...vydržím cokoliv. Přišel jste mi dnes zachránit život. Musím zaplatit za to, čím jsem se na Zoše provinil. Dovolte mi, abych vás obejmul jako syna.“⁶⁰ Se vztyčenou hlavou a s hrdostí šel pak Samuel Bieller na šibenici: „...došel klidu a v okamžiku smrti se usmál.“⁶¹

Pavel se v dalších dnech začíná chystat do Poznaně, kam je povolán na letní práci. Jede dohromady 15 lidí a mají se zpátky vrátit na podzim. V Poznani se pracovalo na stavbách a v mokřadách, vozil se cement, písek, lil beton apod. Několik mužů ještě během léta zemřelo vyčerpáním a nedostatkem stravy. V září pak sám Pavel onemocněl zápallem plic, když musel stát po pás ve vodě a čerpat ze zaplavené oblasti vodu.

Do Lodže se na podzim vracelo zbylých sedm mužů, do cíle jich ale dorazilo jen pět. Vrátili se vyhublí, nemocní, a museli se podrobit lékařské prohlídce. Jejich život se zde měl vrátit do starých kolejí.

Z Lodže se chystal transport do Osvětimi. „Byli to většinou starci nebo ženy, jež neodváděly stanovenou normu týdenní práce a jimž nebyly potvrzeny chlebové lístky.

⁵⁹ Tamtéž, s. 214

⁶⁰ Tamtéž, s. 312.

⁶¹ Tamtéž, s. 318.

Strhovaly s sebou zpravidla i celou rodinu podle nepsaného zákona ghetta, že lidé, kteří spolu žijí, mají spolu i odcházet.“⁶² Ti, co odcházeli, dostali s sebou dvoudenní přiděl potravin, což jim dávalo nějakou naději do budoucna. Bohužel netušili, že jedou do tábora v Osvětimi...

Němci přestávali dávat ghettu pokyny k výrobě, která všechny lidi zaměstnávala, a tak se Rumkowski bál, aby zde nezačal život žebráků. Jeden muž z vedení ghetta přišel na nápad: na výrobu poštovní známky, která by byla vydána jen v omezeném počtu kusů. Měla pak podobu takovou: německý voják u drátů ghetta, navíc orámovaný židovskou hvězdou.

K tomu se chystá transport 600 lidí do Čenstochové, zbylí půjdou pravděpodobně do Osvětimi. Lodž se má postupně likvidovat. Pavel Vrba se dobrovolně do transportu přihlásil. „*Dvacátého pátého dubna čtyřicátého čtvrtého roku, v době, kdy se Rudá armáda bila u Seretu, opustilo šest set zdravých lidí shromaždiště ghetta v Czernického ulici a odjelo z Radhošťského nádraží.*“⁶³

Jako jeden z posledních odcházel do Osvětimi starosta Rumkowski:

„*Dílo se končí. Končí i můj život. Nikdy jsem netušil, že jméno Chaim Rumkowski se spojí s historií posledních dnů posledního ghetta. (...) Neposluhoval jsem nacistům, i když jsem se skláněl pod jejich údery. Sloužil jsem svému, sloužil jsem svému ubohému lidu.*“⁶⁴

4.2.1 Forma a styl psaní, jazykové prostředky

Autor píše v krátkých kapitolách o postavách ghetta a jejich každodenních starostech, o tom, jak se každý den snaží přežít v těžkých životních podmínkách – v bídě, hladu, v nevyhovujících bytech. Stále ale neztrácejí naději a věří, že tento život jednou skončí a právě oni přežijí.

Kafka nás seznamuje s celými rodinami, přáteli, spolubydlícími z místností, ale s většinou postav se setkáme pouze jednou, dvakrát a dále o nich v knize není zmínka. Celá kniha je tak jakousi mozaikou tvořící obraz života v lodžském ghettu.

Setkáváme se zde často s německými a polskými výrazy a jmény: *mešuge* (potrhlý), *trife* (zakázané, nečisté maso, obvykle vepřové), *transportleitung* (vedení

⁶² KAFKA, František. *Krutá léta*. Praha: Naše vojsko, 1963. s. 350.

⁶³ Tamtéž, s. 371.

⁶⁴ Tamtéž, s. 398.

transportu), *šmatesrezort* (továrna na zpracování hadrů), nebo *múzr* (udavač, správně *moser*). Na konci knihy autor sepsal jakýsi slovníček použitých cizojazyčných slov a vět.

Zajímavé je označení „*Jaecke*“ kterým jsou nazýváni vsídlenci v ghettu.

4.2.2 Prostředí a čas děje

Román se odehrává v Lodžském ghettu v Polsku v letech 1942 – 1944. Ghetto v Lodži obývalo 164 tisíc Židů. Postupně byli všichni odvezeni do táborů smrti. Vedení ghetta se snažilo o co největší produktivitu práce, aby jeho existence byla zajištěna co nejdéle. Ghetto sloužilo jako jedna velká výrobní produkující pro Němce v oblasti válečného hospodářství. V roce 1944 bylo ghetto uzavřeno. Celkem zde pobývalo 5 tisíc českých Židů, přežilo jich jen 277.⁶⁵

Obvyklý obrázek lodžského ghetta v této knize je takový:

„Lidé se ploužili po ulici s pytlí přes záda, v dlouhých kaftanech a černých kloboucích, pozůstatku středověkého kroje franckých kupců.“⁶⁶ „Neuvidíš zde koně nebo auto, všechno táhnou lidské ruce...“⁶⁷

„Lodžské ghetto jako by té zimy nepatřilo k ostatnímu světu. V době, kdy se německá vojska dostala až k Stalingradu, se uvnitř ghetta čas zastavil. O bitvách a o přesunech armád daleko odtud docházelo sem jedině svědectví: mršiny koní, které starostovy jatky zpracovávaly na salám; obyvatelé ghetta jej občas dostávali k zlepšení ubohé stravy, jedině maso...“⁶⁸

Je zde popsán i zámeček v Chelmně, kam jsou lidé z ghetta vezeni na usmrcení:

„...likvidační akce se konaly v pěti, šestitýdenních obdobích, aby bylo možno mezitím odstranit mrtvolky z hromadných hrobů, jež nebezpečně zapáchaly i z hlubokého lesa. Rovy byly příliš mělké a mezi polským obyvatelstvem ve vesnici okolo zámečku se už o tom mluvilo. Nyní to bude jiné. Po automobilech s výfukovými plyny, vyvedenými dovnitř karosérie, už je tam i podzemní krematorium, aby plameny nešlehaly na les.“⁶⁹

⁶⁵ Vojenské památky: *Lodžské ghetto*. [online]. © Efadesigner 2008-2012. [cit. 2012-05-28]. Dostupné z: http://www.zamky-hrady.eu/vojenske_pamatky-lodzske-ghetto-detaily,8.

⁶⁶ Tamtéž, s. 41.

⁶⁷ Tamtéž, s. 38.

⁶⁸ Tamtéž, s. 231.

⁶⁹ Tamtéž, s. 207.

4.2.3 Hlavní postavy a jejich charakteristika

Postav je zde mnoho a je těžké určit, kdo hraje vyšší úlohu. Mnohdy se setkáme s množstvím jmen aktérů, které nejsou na dalších stránkách knihy blíže popsány nebo rozvity. Jak se objeví, tak i zmizí. Ani propracované vnitřní charakteristiky postav zde nenajdeme.

Na prvních stránkách se dočteme o Pavlu Vrbovi, mladém muži, který je zařazen do transportu mířícího do Lodže. Pavel byl původem z venkova a pocházel se smíšeného manželství. Byl bez vyznání a se židovstvím ho spojovala jen krátká doba dětství, než jeho otec vystoupil z víry. Ovšem dle Norimberských zákonů měl židovskou krev, a tak pro něj platilo to, co pro ostatní míšence a Židy.

V ghettu se stal vedoucím světnice č. 35, kterou obývali jen Češi, a také vedl evidenci ghetta.

Pavel se zamiluje mladé do polské dívky Zoši Biellerové, se kterou se v Lodži seznámí. „*Zoša – mladá, žíznivá ústa, troch směšný nůsek a nad ním ironicky se zvedající obočí, rozkošnický zaklšenuta do pohodlí křesílka a do klidného odpočinku – optimistická Zoša, hledící vpřed.*“⁷⁰

Zoša bydlí s rodiči a sourozenci na okraji ghetta v hezkém bytě. Když jí navštěvuje, žasne nad svou přítomností v prostředí, v jakém i on donedávna žil:

„*Rozhlížel se pokojem. Jsem v bytě, v lidském bytě, říkal si užasle. Jsou tu ve vázičce květiny, jsou tu lůžka a je tu umytá podlaha. Nejsou tu zavazadla pod hlavami a v nohách, tlumoky poloprázdné nebo tlumoky zbylé po mrtvých. Není tu hádek pro pouhý krůček v prostoru, pro několik hlasitějších slov.*“⁷¹

Pavel náhle onemocní žloutenkou, je upoután na lůžko a Zoša ho chodí navštěvovat. Její rodiče nejdřív jejich lásku vidí neradi, hlavně Zošin otec, a tak Pavel za svojí milou chodí tajně, když je její otec v práci. Ten to ale zjistí a zuří, je zaujat proti vsídlencům. Nakonec je Zoša poslána do Pabianic, kde za nejasných okolností umírá – i když nevíme, zda tam vůbec došla - a milenci se tak už nikdy nevidí. Budoucí Pavlův osud jsem již zmínila výše.

V knize jsou dalšími výraznějšími postavami obyvatelé místnosti č. 35 - Růžena Horowitzová – zdravotní sestra, která se ve dne v noci snaží starat o každého nemocného, který je nablízku, dále rodina Rodových, Wacherových, Míla Karsová nebo Růžena

⁷⁰ Tamtéž, s. 204.

⁷¹ Tamtéž, s. 122.

Bendlová. Všichni nakonec skončí v transportu do Osvětimi nebo jsou usmrceni v zámečku v Chelmnu.

Za zmínku stojí i starosta ghetta, Chaim Rumkowski, který je faktickou postavou a toto ghetto doopravdy řídil. „*Snažil se o nemožné - zachránit své lidi a zároveň vyhovět Němcům. Jeho devizou bylo heslo o užitečnosti a nezbytnosti práce a pořádku. (...) Rumkowského úřad se snažil i o sociální a kulturní potřeby svých svěřenců, ale základními problémy, které vše přehlušily, byly hlad, nemoci a nedostatečná hygiena. A hlavně to, co nacisté s Židy zamýšleli. (...) Většina lidí, která lodžským ghettem prošla, ho zatracovala, a co si on sám myslel při vstupu do plynové komory zůstane navždy hádankou.*“⁷²

U Františka Kafky Rumkowski před svým odjezdem do Osvětimi, kterému věděl, že se nevyhne, vede k sobě dlouhý monolog a hodnotí svůj život a práci v ghettu:

„*Pohlédl do zrcadla na protější straně úřadovny. Spatřil své stříbrné vlasy nad obličejem, v němž byla vyváženost i hloubka. Až se podivil, jaký moudrý stařec naň hledí z odrazu skla. Ano, byl jsem starostou lodžského ghetta. A byl jsem i jeho hlavou. Jak často bylo třeba objevit se náhle zde nebo tam, aby mne spatřili ti drobní lidé a věděli, že se o ně starám! (...) Jsme všichni jako zrna v moři. Jsme jako drobné uzlíčky na obrovském koberci života, jenž se prostírá od věků do věků. (...) Kdo z lidí, kteří kdy žili, je tu víc než jeden dejiný uzlíček? Co ut budu já sám? (...) Musím dojít až tam. V té chvíli se pevně zadrhne klička okolo mého hrdla. A na věky se zadrhne malá klička modré nebo červené barvyna velkém, od věků tkaném koberci lidských osudů. Malý, snad světlý bod na obrovské ploše života.*

Na tváři Rumkowského se usídlil hluboký, moudrý úsměv.“⁷³

4.3.4 Motivy strachu, smrti, naděje

V knize nejsou zobrazovány hrůzné situace zacházení s lidmi, jako je tomu u F. Krause. V podstatě se smrtí a strachem se tu setkáme jen v informacích o transportech, poté i v několika přesunech obyvatel ghetta do zámečku v Chelmnu a v případech, kdy někdo zemřel na následky nemoci.

Na zámeček Chelmno jsou odvezeny i malé děti. Zde je jistá smrt popsána naprosto „nevinně“:

⁷² ČT2. *Kolaborovali s nacisty: Chaim Rumkowski*. [online]. © Česká televize 1996–2012. [cit. 2012-05-28]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10350835414-kolaborovali-s-nacisty/212382551210001/>

⁷³ KAFKA, František. *Krutá léta*. Praha: Naše vojsko, 1963, s. 397-399.

„Děti se umyly, připravily na cestu a nastupovaly klidně se Zdeňkem Holubem na nákladní vůz. Vjely do lesnaté krajiny, která byla podobna hájům jejich domova. Stály u zábradlí vozu a hltaly pohledem červenou barvu modřínů, které lemovaly žloutnoucí listnatý les. Auto opustilo na krátkou dobu stín a octlo se ve vesničce; nákladní vůz zabočil do dvora malého zámečku.“⁷⁴

Čtenáři je jasné, co se po příjezdu do zámečku děje. Děti jsou otráveny jedovatými plyny z aut.

Motiv naděje spatřujeme ve chvíli, kdy maminka v ghettě večerí s dcerami:

„A budeš nám zase vařit ty, maminko?“ „Až to bude možné, zase uvařím, Berto. A udělám vám pak velký, čokoládový dort. Zatím musíte jíst, co zde dostaneme. Kdo vyjídá, toho na vojně nezabijou!“ usmála se na oba.“⁷⁵

Zde dává matka naději dětem, že všechno bude jako dřív, jako byly zvyklé doma, i když sama asi ví, že v blízké době žádný dort neupeče, nechce ale dětem kazit radost.

4.3.5 Židovské zvyky, tradice a pojmy

V knize se mluví často i jidiš, ale na svátky a tradice tu najdeme jen pár odkazů. Zmíněn je tu *chuppe*, což je baldachýn nad hlavou ženicha a nevěsty při oddavkách. Je brán jako symbol hvězdné oblohy. O *chuppe* je zde zmíněno v souvislosti s Pavlovou a Zošinou svatbou.

Dále se dočteme o tzv. *eref šabesu*, což je předvečer šabatu – páteční večer po vyjití tří hvězd na obloze, nebo o *pesachu* – svátku na paměť odchodu z egyptského otroctví. Tento svátek se nazývá také „svátkem nekvašených chlebů“, protože lidé opustili Egypt tak rychle, že jim ani nestačilo vykvasit těsto na pečení chlebů. Po celý *pesach* je zakázáno jíst cokoliv kvašeného.⁷⁶

4.3.6 Prvky humoru

Je zajímavé, že v této knize se s humorem vůbec nesetkáme. Vedou se zde jen vážné rozhovory. Není zde ani žádná ironická narážka, černý humor ani zmíněna židovská anekdota.

⁷⁴ Tamtéž, s. 211.

⁷⁵ Tamtéž, s. 38.

⁷⁶ KAFKA, František. *Krutá léta*. Praha: Naše vojsko, 1963, s. 403.

PAVLÁT, Leo a kol. *Židé – dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. ISBN 80-86889-11-4. s. 74-75.

4.3.7 Pohnutky autora ke psaní

František Kafka prošel sám v Polsku několika koncentračními tábory, a tak je pravděpodobné, že své prožitky, stále živé i po několika letech po konci války, zobrazil do této knihy. Jednou z možností, jak se vyrovnat s otřesnými zážitky, je vypsát se z nich.

„Odstupem let se toto dílo stává něčím víc než dokumentem nebo svědectvím. Také Kafkova práce znovu varuje před zrůdností fašismu, ale zasahuje člověka mnohem hlouběji. Můžeme ji nazvat kronikou skupinky lidí na jejich cestě z ghetta za tragickými osudy, ale je to zároveň hluboká kronika let, která snad poznamenala každého člověka. Autor odhaluje krutost fašismu z dosud málo poznaných stránek a zřetelně už ukazuje, kudy vede cesta k ryzímu lidství.“⁷⁷

4.3 Hana Bělohradská: Bez krásy, bez límce

Prvotina Hany Bělohradské pojednává o dvaasedmdesátiletém židovském lékaři Arminu Braunovi. Žije v jednom pražském činžáku, kam byl nuceně přestěhován ze svého původního bytu. Nejraději je sám, nechce znát ostatní obyvatele domu a vyhýbá se kontaktu s nimi, ovšem ne vždy je to možné.

Když jde k hokynáři večer koupit něco k večeři, je už po zavírací hodině určené Židům, a tak mu kupec nic neprodá a je na něj navíc nepřijemný. V obchodě se náhodou objeví Braunův soused a starého doktora se zastane. Braun je v rozpacích a děkuje. Tato scéna z obchodu se pak rozkřikne po domě. Navíc starý lékař dostane od sousedovy manželky večeři, guláš, který paradoxně nesnáší.

Spolu se sousedem Šidlákem se setkávají hned další den, kdy on u Brauna zvoní a prosí ho o pomoc: rozhodl se krýt u sebe doma nemocného muže, který působí v odboji. Doktor je požádán, aby se ho pokusil uzdravit. I přes prvotní rozpaky souhlasí. Odbojníkovi diagnostikuje těžký zápal plic a na jeho léčbu je potřeba sehnat lék sulfapyridin, který ale Braun nemá, a musí se obrátit na starého známého doktora Wienera. Vydá se ho hledat; také byl vystěhován ze své vily a bydlí s manželkou v bytě s dalšími Židy, kterých je plný dům. Nalezne ho v židovském baru, o jehož existenci nemá ani ponětí. Wiener je zpočátku nepřístupný, ale poté jde lék sehnat k jinému kolegovi. Armin

⁷⁷ BUREŠ, Miroslav. Kronika krutých let. *Svobodné slovo*, 1963.roč. 19, s. 157, s.3. Ze dne 3. 7.

Braun tak může začít odbojníka Pánka léčit, čeká u jeho postele do doby, než se mu udělá lépe, a on i Šidlákovi si oddychnou.

Ještě téhož večera do domu vtrhne gestapo a chce všechny byty prohledat a zkontrolovat. Pátrají po Pánkovi, je jednou z nejhledanějších osob. Braun rychle přenáší nemocného k sobě do bytu s tím, že se mu podaří nějakým způsobem ho ukrýt pod postelí. Pomáhá mu při tom chlapec Honza od sousedů, na kterého narazí náhodou na chodbě – občas poslouchá za dveřmi, jak Armin hraje na housle.

Gestapo nenajde nikoho a nic podezřelého v žádném z bytů, a to ani u doktora Brauna, protože jeho byt ani nakonec pořádně neprohledají – stačí jim, že se doktor celý třese, jen když se na něj podívají, a tak by je nenapadlo, že by si dovolil snad někoho ukrývat. Gestapo se objevilo v domě na základě anonymního udání, poté vyjde najevo, že je za ním kolaborující domovník.

Jiří Pánek se uzdravuje a může se opět věnovat činnosti v odboji. Dále sledujeme ostatní postavy z domu, jejich rodinné problémy, hádky, sbližování, odcizení se, myšlenky a nálady. Karel Veselý, další z nájemníků v domě, je uvězněn za obchody načerno. Udává ho jeho milenka – sekretářka. Šidlák se také dostává do vězení a Karel je po čtyřech dnech propuštěn na svobodu.

Nastává podzim 1941 a z města vyjíždí první transporty. I Jiří Šidlák je deportován do koncentračního tábora. Doktor Armin Braun začal opět pociťovat strach. Nedokázal v noci spát a obával se také předvolání do transportu.

V zimě odklízeli spolu s dalšími Židy na ulicích sníh pod dohledem německých vojáků. Jednoho dne Honza spíchal za doktorem ze školy a mezi skupinami Židů shrabávajících sníh z chodníků Armina hledal. Ve chvíli, kdy ho našel, mu selhalo srdce a sesunul se Němci k nohám. „*Honza pochopil, že teď musí utíkat...*“⁷⁸

4.3.1 Forma a styl psaní, jazykové prostředky

Tato próza byla spisovatelčinou prvotinou. Text je členěn na kratší kapitoly, většinou střídající pohledy postav a sledování jejich činností. Literární kritik Milan Jungmann poznamenal, že stylisticky je kniha v rovnováze. Bělohradská používá „*jakýsi tichý, cudný a lahodný jazyk, píše jím pružné a pevné věty, do nichž se vejde jas i kal*

⁷⁸ BĚLOHRADSKÁ, Hana. *Bez krásy, bez límce*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 127.

života. (...) Jsou to slova potřebná, ne okrasná. Proto kolem vás nepřešumí, ale zvučí. Sloveso je aktivní a dává popisu pohyb.“⁷⁹

Najdeme zde věty jako: „Řevem praskajících pouličních tlampačů, chraptivě oznamujících nová vítězství na západní frontě, prosakovala z duše do duše mátožných chodců úzkost. Sytá, šťavnatá zeleň křičela radostí. V mírných mžouravých očích planula přísná síla odhodlání.“ Setkáváme se zde i s personifikací.

Skrz dialogy je vystihnuto napětí mezi postavami a je vidět snaha konfrontace vnitřního světa hrdinů. Literární vědec Zdeněk Kožmín uvádí jako příklad tento stručný a úsečný rozhovor:⁸⁰ „*Tak coooo? Zaječela od plotny. – Hovno, řekl Jiráak a myslel tím vůbec všechno.*“⁸¹ Kniha je protkána i četnými propracovanými vnitřními monology postav: „*Patřil k lidem, kteří dovedou snadněji dávat než přijímat; celý život rozdával – a teď byl na přeškolení příliš starý a příliš ponížený. Uvažoval, že často je zapotřebí víc velkorysosti k tomu, aby člověk pomoc přijal, než aby ji sám nabídl; jistě, jen slaboši odmítají uvalit na sebe vděčnost. Příliš starý – to vlastně nedává smysl. Příliš – v jakém vztahu? Příliš starý pro život – to bych musel být mrtvý. Jsem pouze starý – musím se učit.*“⁸²

Díky těmto hovorům k sobě máme možnost proniknout i do nitra hrdinů a poznáváme jejich povahu hlouběji. Je tu zkombinován i subjektivní a objektivní pohled na dané skutečnosti.

V díle je převážně zastoupena obecná čeština a najdeme tady i některá nespisovná slova (*němčouři* nebo *židáci*), ale setkáme se přímo s i s němčinou. Od Armina Brauna zaslechneme i odborné lékařské termíny: *pneumonia* (zápal plic), *chinin*, *luminal*, *kafr*, *sulfonamidy* nebo *sulfapyridin*. Text je prokládán i úryvky z písní nebo básní.

Tato kniha s tematikou německé okupace byla kritiky přijata velmi kladně, Bělohradská byla recenzentkou Irenou Zítkovou chválena za hladký styl a vkus, s jakým charakteru svých hrdinů dokázala popsat.⁸³

⁷⁹ JUNGMANN, Milan. Když člověk zemře o něco déle. *Literární noviny*. 1963, roč. 12, č. 4, s. 5. Ze dne 26. 1.

⁸⁰ KOŽMÍN, Zdeněk. K problematice stylového principu prózy. *Impuls*. 1966, roč. 1, č. 2, s. 89–93. Ze dne 12. 2.

⁸¹ BĚLOHRADSKÁ, Hana. *Bez krásy, bez límce*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 12.

⁸² Tamtéž, s. 17.

⁸³ ZÍTKOVÁ, Irena. Prvotina Hany Bělohradské *Bez krásy, bez límce*. *Mladá fronta*. 1969, roč. 19, č. 32, s. 3. Ze dne 6. 2.

4.2.2 Prostředí a čas děje

Příběh se odehrává ve válečné Praze na počátku 40. let. Místo nebo čtvrť nejsou blíže specifikovány, víme jen, že děj je zasazen do budovy starého zplesnivělého činžáku a jeho okolí. Schodiště domu bylo nabarveno „*v utlumených tónech; barevně zasklená okna udržovala chodbu v přítmí, které bylo zneklidňující a násilné. Barvy byly totiž chmurné a sprosté.*“⁸⁴

Byt Armina Brauna nevypadal o moc veseleji. Během války byl muž nucen vystěhovat se ze svého dosavadního bydliště sem, na místo, které považoval za takové své provizorium. Neměl tedy dosud vybalené věci, protože něco takového považoval za zbytečné. Zařízení v bytě bylo z poloviny zakryté hadry a celkově pokoje působily neútně. Vybavení se skládalo ze starého nábytku a několika beden, ve kterých se Armin občas přehraboval a lovil z nich své knihy.

4.2.3 Hlavní postavy a jejich charakteristika

Starý doktor Armin Braun nosil na svém velkém nose brýle, byl hubený a měl žluté, stařecké ruce. Většinou chodil shrbený, jakoby pohroužený sám do sebe. Byl samotář, neměl nikoho. Syn Arnošt se svou rodinou emigroval do Portugalska a manželka ho před lety opustila kvůli jinému muži. Po matce byl Braun plachý, měl chatrné zdraví a jeho výraznou vlastností byla starostlivost. Hrál s oblibou na housle – zde se setkáváme s jakýmsi stereotypem toho, že co žid, to hudebně nadaný člověk: „*Kdo to hraje? (...)Aha, to bude asi ten starý žid, židi často mívají hudební nadání.*“⁸⁵ V knize nejen on dokáže hrát na nějaký hudební nástroj. Neustále při sobě nosil luminal, který měl účinky jako sedativum nebo se používal jako lék při epilepsii. Nakonec se rozhodl se, že ani možné povolání do transportu není ještě dostatečným důvodem k jeho použití.

Patřil mezi množství židů nazývaných Němci jako „Saujude“ (svinský Žid), přičemž toto slovo pro něj znamenalo ztrátu důstojnosti. Od života už nic neočekával, v podstatě myslel jen na svoji smrt:

„*Jak těžce jsem se propracoval k oné sebekázni – neočekávat už nic než konec.*“⁸⁶

Poté, co byl požádán sousedem o pomoc při léčení odbojáře Pánka, vzchopil se a převzal na sebe zodpovědnost za jeho život. I přesto, že se s ním udála změna a najednou

⁸⁴ BĚLOHRADSKÁ, Hana. *Bez krásy, bez límce*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 23.

⁸⁵ Tamtéž, s. 19.

⁸⁶ Tamtéž, s. 33.

měl zase nějaký důvod žít, byl na pochybách, jestli dělá dobře a neměl spíš nemocného dostat pod změněným jménem do nemocnice.

*„Jeden nekonečný zápas to je, od prvního vydechnutí do posledního neděláme nic jiného, než se perem, nosíme v sobě milióny buněk svých antagonistů, víme předem, že posledním vydechnutím prohrajeme, a přece se bijem. A v tom je ten jediný smysl, pokud vůbec nějaký je – ano, snad.“*⁸⁷

V této části knihy, kdy se stará o Pánka, se mění v jakéhosi hrdinu. Snažil se odbojáře uzdravit a opět mu zase záleželo na životě – jak na svém, tak i na životě pacienta. UVědomil si, že krátký zbytek svého života do doby, než dostane předvolání k transportu, využije, jak nejlépe může: *„Jestliže tamten bude žít, já zemřu o něco méně, i když mi to samozřejmě bude jedno, až budu bradou vzhůru. Arminovo rozhodnutí je důležitým momentem knihy. Je tak vytržen z naprosté apatie ke svému životu, jeho přístup k žití a smrti se mění a přehodnocuje své vnitřní přesvědčení, že „je to marné, bojuje-li člověk o cokoliv, bojuje o všechno. I když ví, že marně.“*⁸⁸

Ke konci knihy se ale jeho nabytý elán ztratí, když z města začnou odjíždět transporty. Tuší, že jeho život se chýlí ke konci. Nakonec zemře na selhání srdce při odklizení sněhu pod německým dozorem.

V činžáku bydlelo několik rodin. Rodina Šidláková - komunisté, kteří ukrývali ve svém bytě odbojáře, dále manželé Veselých s dvěma dcerami, přičemž manželství harmonicky nefungovalo a on i ona měl milence (milenku), Jirákoví – Jiráček byl domovníkem a poslal do domu gestapo na prohlídku, byl to kolaborant, nebo sousedé Vochozkovi se synem Honzíkem. Sama v domě bydlela ještě starší učitelka hudby, která zde není uvedena jménem, vdova po klavíristovi, také uměla hrát na klavír a doprovázela ho na koncertech. Měla mohutnou postavu, málo vlasů, odstáté uši a krátké prsty *„které se bezradně pachtí po černobílých klapkách“*.⁸⁹ Žila se svým pejskem Belinkou, svým nejlepším a jediným přítelem. Učila hru na klavír, ale vyučovat vůbec neuměla. Nakonec k ní začal docházet na hodiny Honzík Vochozka, který se spřátelil i s Arminem Braunem a chodil si k němu půjčovat knihy.

V recenzi Milana Jungmanna je Honza popisován jako neurčitá postava, vsazená do příběhu bez určité logiky, jen aby vyplnil jakési prázdné místo. Zároveň osud učitelky

⁸⁷ Tamtéž, s. 33.

⁸⁸ Tamtéž, s. 33.

⁸⁹ Tamtéž, s. 69.

hudby není také šťastně uchopen, působí sentimentálně: konečně se dočkala nadaného žáka a tím se jí splnil velký sen.⁹⁰

4.3.4 Motivy strachu, smrti, naděje

Děj novely *Bez krásy, bez límce* se odehrává v době, kdy 2. světová válka už nějakou dobu trvala a ještě několik let trvat měla. V knize se o válce mluví jako o „době, kdy každý rozumný člověk kouká, aby byl co nejmíň nápadný a ve zdraví a v klidu to všechno přečkal...“⁹¹

U Šidláků se odehrává tento rozhovor. Marie na manžela: „Ty opravdu ještě věříš, že by všechno mohlo dobře dopadnout? – Ale jistě, Marie. Zavrtěla hlavou. - Kolik lidí žije klidně, Pepíku, a my... (...) Nebála bych se, kdybych věděla, že půjdeme nebo zůstaneme pohromadě, všichni tři.“ – „Zůstaneme všichni tři i kdyby zbyl jenom jeden, Marie.“ Hrůzy války zde nejsou nijak podrobně popisovány, jak bychom se s tím setkali v jiných dílech, například žádná zmínka o koncentračních táborech. Postavy v příběhu se nejvíce třesou před gestapem, které prohledává domy v domnění, že najde „německé nepřátele.“ Když do domu gestapo vtrhne a zvoní u učitelky hudby, není schopná jim jít otevřít, jak je hrůzou strnulá.

„Uvědomila si zazvonění asi jako kůň ostruhy. Pohlédla na staré pendlovky na zdi. Setřásla trhnutím hlavy brýle, které jí překážely a které nepotřebovala. Pak neslyšela nic než nesmírnou bouři ve svém nitru.“⁹²

Bělohradská zde ve čtyřech větách bravurně vystihla strach staré učitelky. Především díky poslední větě si dokážeme dobře představit, jak ženě v oné situaci bylo.

Nejlépe a i nejčastěji je zde popisován strach Armína Brauna, který si zpětně vybavuje „razi“ gestapa předchozího večera, kdy vlekl nemocného odbojáře uschovat do svého bytu. Zpětně hodnotí události předešlého večera:

„Bylo to absurdní, okolí ho pasovalo na hrdinu a on zatím poprvé poznal, co je strach. Zvířecí strach, ve kterém člověk zlhosejní k celému světu, otočí se zády k vlastnímu rozumu (...) a je hotov bránit je všemi silami a jakýmikoliv prostředky.“⁹³

Věděl, že pokud by se gestapák podíval pod postel, kde byl nemocný ukryt, vzal by Braun ze stolku nůž na papír a „byl by se on, dvaasedmdesátiletý, nemocný stařec, který za

⁹⁰ JUNGMAN, Milan. Když člověk zemře o něco déle. *Literární noviny*. 1963, roč. 12, č. 4, s. 5. Ze dne 26. 1.

⁹¹ BĚLOHRADSKÁ, Hana. *Bez krásy, bez límce*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 30.

⁹² Tamtéž, s. 66.

⁹³ Tamtéž, s. 70-71.

celý život nenašel odvahu zašlápnout pavouka, vrhl s nožem na papír sukovitým, roztrášeným tělem na ozbrojeného, statného zabijáka.“⁹⁴

Na podzim 1941, když z města odjížděl první transport, „každou další noc putovali mrtvými ulicemi poslové z Židovské obce a roznášeli zkázu a byli neuvěřitelní a nepravděpodobní ve dvacátém století, byli ustrašení a zimomřiví, byli zoufalí a prokletí a odsouzení. A byli rádi, že je řada na jejich příteli a ne na nich.“⁹⁵

Doktor očekával každou noc, že mu přijde předvolání do transportu, a nemohl spát. Buď tedy hrál na housle, nebo si četl.

„Nejtěžší muka mu totiž způsobovala představa, že by byl poslem vyrušen ze spánku. Zákeřně přepaden, nepřipravený, vzdálený, spící, bezradný.“⁹⁶ Motiv naděje a i takového splněného snu se objevuje ke konci knihy u učitelky hudby, kdy k ní začíná chodit Honzík na hodiny klavíru.

„Ano, tak to chodí, říkala si, člověk pořád na něco čeká, tak dlouho, že už v to přestává věřit, pak to najednou přijde, je to docela prostě a samozřejmě tu – jenomže s naprosto odlišným významem. Dočkala se nadaného žáka. (...) Ano, tak to chodí, říkala si (...) a jak se stmívalo, těžká hlava jí občas poklesla v krátké dřímotě a tu a tam jí skanula slza, o které ani nevěděla.“⁹⁷

4.3.5 Židovské zvyky, tradice a pojmy

V textu se dočteme jen dvakrát o něčem, co bychom zařadili k židovské tradici nebo ke zvyku spojeným se Židy. Poprvé se dozvídáme o židovské hvězdě jako nutném symbolu pro označení etnika a náboženského vyznání:

„Armín Braun nosil žlutou hvězdu na kabátě. Neměl ji dobře přišitou, protože trval na tom, že si ji našije sám: neuměl to. Dovedl šít jenom pokožku, šlachy, svaly a střeva, ale žlutou hvězdu neuměl. Za tu noc, kdy ji přišíval, beze zbytku zešedivěl.“⁹⁸

„Policejní nařízení o povinném označení Židů starších šesti let žlutou šesticípou hvězdou spatřilo světlo světa v Německu právě 1. září 1941 - 19. září 1941 pak vstoupilo v platnost. (...) Davidova hvězda představovala symbol židů, judaismu a státu Izrael, na

⁹⁴ Tamtéž, s. 70-71.

⁹⁵ Tamtéž, s. 120.

⁹⁶ Tamtéž, s. 124.

⁹⁷ Tamtéž, s. 119.

⁹⁸ Tamtéž, s. 119.

jehož vlajce se vyskytuje. Symbolizuje souhvězdí, pod kterým se čeká na Mesiáše, a také šest pracovních dní, kde střed znamená šabat. Symbol jako takový znamená rovnováhu.“⁹⁹

V knize se ještě setkáme s pojmem *kadiš*, což není „modlitba za mrtvé“ jak je většinou *kadiš* vysvětlován, ale jedná se o židovský chvalo zpěv.

4.3.6 Prvky humoru

S humorem se v této novele prakticky nesetkáme, jen se sarkasmem a ironií. Po tom, co Armína hokynář vyhodil z obchodu a nic mu neprodal, se obyvatelky domu rozhodly, že budou nakupovat jinde. Pan Veselý na to manželce odvětl: „*Ví to už Hitler? Jsem přesvědčen, že odstoupí v prospěch náčelníka Sokola. Naše Anička na náměstí, to jí musí otrást.*“¹⁰⁰ Jindy míří po obědě do kavárny a manželka mu říká: „*Nezapomeň, že máme k večeři hosty. – A jako předkrm, nebo jako dezert?*“ a sám se svému vtipu zasměje. „*Skutečně, uvažoval, čím jsou vtipy blbější, tím víc se člověk směje. Cestou se schodů probíral své nejoblíbenější židovské anekdoty: smutek, nostalgie.*“¹⁰¹

Po Praze jedna taková anekdota kolovala: „*Židovská rodina je uprostřed noci probuzena zvoněním a tlučením na dveře. Manželé znehybnějí hrůzou neotvírají. Zvonění a mlácení se stupňuje. Ozve se: Aufmachen, Gestapo. Tu otec vstane a řekne ženě: To jsem si oddychl, já měl strach, že jdou z Obce.*“¹⁰²

4.3.7 Vztahy Židů ne-Židy

Na rozdíl od Pickovy tvorby s tématem židů se zde shledáváme i s postavami nežidovského původu. Proti Židům mělo velké množství lidí předsudky, ať už rasové, či společenské. V knize vidíme jakousi přeměnu pohledu sousedů Šidlákových na židovského doktora, který se jim snaží pomoci. Marie Šidláková uznává, že Braunovi křivdila. U Veselých se o židech také mluví, v souvislosti s diskriminací. Eva se ptá manžela: „*Copak tobě nepřipadá nelidské, jak se s nimi zachází? Copak někomu něco udělali? Jaktěživa jsem nepoznala, jestli někdo je nebo není žid; také mi to bylo jedno. A najednou jsou prašiví. Kdy už to, Karle, skončí, vždyť je to jako zlý sen.*“¹⁰³

⁹⁹ ČT24. *Davidova hvězda fungovala jako symbol pro "nežádoucí"*. [online]. 1. 9. 2011 [cit. 2012-05-08]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/134845-davidova-hvezda-fungovala-jako-symbol-pro-nezadouci/>.

¹⁰⁰ BĚLOHRADSKÁ, Hana. *Bez krásy, bez límce*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 31.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 92.

¹⁰² Tamtéž, s. 120.

¹⁰³ Tamtéž, s. 31.

Sám Armin dobře vnímá a hodnotí změnu v chování svých známých a bývalých pacientů.

*„Trpce se usmál: když likvidoval svou praxi, zjistil, že tři čtvrtiny jeho pacientů byli árijci. Tehdy to byli jeho pacienti – dnes jsou to oni. Byl jejich lékař a většinou přítel – dneska je žid. Velká většina z nich se zachovala slušně, někteří více než to, ale přesto cítil, že se pro ně stal někým jiným. Rozdílný osud mezi ně postavil mříže. Jeho osud bylo prázdné, jednoslabičné slovo.“*¹⁰⁴

4.3.8 Pohnutky autorky ke psaní

Při třetím vydání své knihy *Bez krásy, bez límce* v roce 1991 dostala Hana Bělohradská otázku, co jí vlastně podnítilo k napsání této novely. Autorka uvedla, že podnětů bylo několik. Inspiroval ji osud židovského přítele ukrývajícího se v domě, kde kdysi bydlela. Následně ji ovlivnila i doba 50. let, kdy byla považována za „třídího nepřítel“, a do třetice ji podnítilo věnovat se tomuto tématu díky paralele mezi oběma historickými situacemi.¹⁰⁵

4.4 J. R. Pick: Spolek pro ochranu zvířat

Děj této knihy se odehrává za 2. světové války během roku 1942 v terezínském ghettu, kde čtrnáctiletý židovský chlapec Toni leží s tuberkulózou na marodce. Z pohledu naivního, ale ne hloupého chlapce pozorujeme všední starosti několika židovských obyvatel, jejich osudy, city, momenty vážné, ale i tragikomické. Kniha je rozdělena na několik kapitol. *„Dějová fabule je roztržštěná, próza není napsána „jedním dechem“, skládá se z nesčetných drobných, úryvkovitých postřehů, portrétů a nápadů.“*¹⁰⁶

Toni byl přiveden na myšlenku (v podstatě absurdní) založit v terezínském ghettu spolek pro ochranu zvířat. V ghettu se ale žádná zvířata nevyskytovala, kromě psa pana esessturmbannführera, který nakonec skončil na pekáči při rozlučce s jedním z kamarádů, který dostal povolání do transportu. Tak Toni chrání alespoň myš, kterou pojmenoval

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 18.

¹⁰⁵ PEH. V tomto čísle se ptáme... *Literární noviny*. 1991, roč. 2, č. 36, s. 2. Ze dne 5. 9.

¹⁰⁶ ZÍTKOVÁ, Irena. Prvotina Hany Bělohradské *Bez krásy, bez límce*. *Mladá fronta*. 1969, roč. 19, č. 32, s. 3. Ze dne 6. 2.

Helga. Má ji schovanou v krabici pod postelí na nemocničním pokoji a každému, kdo ho přijde navštívit, se s ní chlubí.

Jeho kamarád Erna se rozhodne uprchnout z ghetta, je ale zastřelen. Toniho matka dostane pro sebe i svého syna předvolání do transportu, ale nakonec se mu vyhnou díky chlapcově tuberkulóze: pokud je někdo nemocný, do transportu nejde ani on, ani zbytek jeho rodiny. Příběh končí první milostnou zkušeností Toniho se zdravotní sestrou Lili, která chodila s Ernou.

Kolem Toniho se pohybují tyto postavy: starší pánové – dědci z marodky, maminka Líza, kamarád Erna a jeho spolubydlící Ledecký nebo ošetřující sestry.

4.4.2 Forma a styl psaní, jazykové prostředky

U J. R. Picka se v novele setkáme s vyprávěním ve třetí osobě, kdy vypravěčem je Toni, hlavní hrdina knihy. Jde o pohled dítěte či dospívajícího chlapce na život v ghettu, přičemž je stylizován do naivizující polohy.

*„V tomto smyslu tak jde o techniku hybridní, kdy dětské „point of view“ je rafinovaně zapracováno do textu, jehož adresátem primárně není dítě. I když v kontextu holokaustu je právě velmi příznačné stírání hranic mezi dětským světem a světem dospělých.“*¹⁰⁷

Kniha je psána „hovorovým, útržkovým stylem; těžiště se většinou přenáší do dialogů, psaných úsporně, rafinovaně a pointovaně.“ Přímá řeč je psána bez uvozovek. Objevuje se zde i přecházení do 2. osoby: „A zrovna tak když se dostaneš do transportu, víš, že tě tam nepovolal hospodin, ale komandatura. A že s pány na komandatuře není žádný špás. A tak šábes nešábes, půjdeš a budeš se jen snažit, abys na sebe pánaboha moc neupozorňoval.“¹⁰⁸

Najdeme zde také slangové výrazy, především tzv. terezínský slang: „spadnout do transportu“, němčinu (šuclist) i jidiš. Text je doplňován poznámkami pod čarou, kde Pick vysvětluje dílčí fakta užitá v textu, někdy posunutá do ironické roviny: „Byla to o moc větší a hlavně vyšší místnost než sál v rajtšúlu, kde byla šlojska. A tam se vešlo takových 300 lidí.“¹⁰⁹

¹⁰⁷ HOLÝ, Jiří. *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*. Praha: Akropolis, 2011, s. 263. ISBN 978-80-87481-14-1.

¹⁰⁸ PICK, J. R. *Toniho šance. Dvě novely*. Praha: Marsyas, 1996. ISBN 80-901606-7-0. s. 120.

¹⁰⁹ rajtšúl – jízďárna; šlojska (z německého *die Schleusse*), místnost, kde byli odbavováni (okrádání) lidé, kteří přijeli transportem.

Lze jen dodat, že „*Toniho příběh není jen účelově zasazenou výpovědí, hlavním tématem se stává židovství jako identita, včetně její jedinečné zkušenosti – šoa.*“¹¹⁰

4.5.2 Prostředí a čas děje

Děj této knihy se odehrává během 2. světové války, během roku 1942 v terezínském ghettu. V recenzi Václava Běhoučka na Pickovu knihu je zmíněno, že v terezínské ghetto je zde zobrazeno jako bezstarostné místo, kde nebylo nic nemožné. Bylo to místo absurdit, promiskuitní erotiky i černého humoru.¹¹¹ Od samotného Toniho se v knize dozvídáme o ghettu následující: příděly potravin byly množstevně skoro stejné jako v Praze, nikdo nemohl být vykázán z veřejné dopravy, jelikož v ghettu žádná nebyla a lidé se i přes špatné životní podmínky snažili vést kulturní život: hráli divadlo (nastudování opery *Brundibár*), pořádali koncerty, tajně vydávali časopisy, vzdělávali se - pořádali přednášky (v ghettu byli drženi i spisovatelé, vědci profesoři, lékaři...) apod. Žid zde narazil zase jen na žida stejně jako ve městech, kde židé měli zákaz styku s árijci.

„*Ghetto sice není žádná velká metropole, ale malá metropole to je. Sešel se tu přece, jak říká pan Glaser a synové, ksindl celé Evropy.*“¹¹²

Sám J. R. Pick na poslední stránce novely píše: „*Nakonec jen poznámku pro ty, kteří tam byli. Jistě se rozčilili, že mnohé v jejich ghettu bylo jiné než v Toniho ghettě. Víím to. Je to vinou mé špatné paměti a nenapravitelného sklonu k literární stylizaci. Odpusťte mi to.*“¹¹³

4.5.3 Hlavní postavy a jejich charakteristika

Nyní představím nejdůležitější postavy knihy. Jak už jsem uvedla výše, hlavní postavou vyprávění je čtrnáctiletý židovský chlapec Toni. Ve svých 12ti letech odjel s matkou Lízou do terezínského ghetta. Zde onemocní tuberkulózou a od této chvíle sledujeme jeho příběh. Leží na marodce na L315 (systém značení budov a ulic v terezínském ghettě) na pokoji č. 26 s několika dalšími nemocnými, s pěti starými muži. Pohybuje se mezi dospělými, je nejmladším z okruhu postav, kterými je obklopen: dědky z marodky, kuchaři z kasáren, starší terezínskou mládeží. Toni je sice naivní, ale ne hloupý, je v podstatě nedotčen světem dospělých a s tím, že žije v ghettu, je smířen, „*nic*

¹¹⁰ HOLÝ, Jiří. *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-14-1. s. 268.

¹¹¹ BĚHOUNEK, Václav. *Krvavý smích. Práce*. 1969, roč. 25 č. 243, s. 6. Ze dne 15. 10.

¹¹² PICK, Jiří R. *Toniho šance. Dvě novely*. Praha: Marsyas, 1996. ISBN 80-901606-7-0. s. 14.

¹¹³ Tamtéž, s. 125.

jej už nepřekvapí, pro všechno dokáže najít laskavé slovo plné porozumění, současně ovšem prolíná jeho slovy, jeho myšlením touha po hře, po normálních dětských možnostech i skutečnostech.¹¹⁴ „Nevědomost Toniho v erotických záležitostech, nejasnosti o skutečném postavení židů a iluze o smyslu transportů si čtenář konfrontuje s realitou.“¹¹⁵ Chlapcovi přátelé a známí se na něj dívají shovívavě, sami se pak snaží svůj život a okolnosti v ghettu brát s nadhledem. Jen tak můžou žít a nakonec možná i přežít.

Nejbližším Toniho kamarádem je o pár let starší kuchař Erna Jelínek, se kterým - ještě než onemocněl - bydlel v Sudetských kasárnách na chodbě na slamníku. Od doby, co byl Toni na marodce, se Erna přestěhoval do Ženijních. „Ženijní kasárna byla domovem pro staré vězně a pomocnou nemocnici s oddělením pro choroby srdeční, TBC atd. Konaly se zde kulturní pořady a přednášky. Na půdě byla zřízena modlitebna.“¹¹⁶ Schází se se zdravotní sestrou Lili, která pracuje na L315. Rozhodne se z ghetta utéct, Toni dokonce uvažuje, že uteče s ním, ale nakonec se mu nepovede uprchnout z nemocnice. Erna je nakonec při útěku zastřelen „na šancích“, což byly v době existence ghetta zahrady, na kterých deportovaní pracovali.

Toniho maminka Líza v knize nemá velký prostor. V podstatě nevíme o ní nic, než že pracuje jako kontrolorka v kuchyni na Q 206.

„Dělat kontrolorku bylo o něco méně výnosné než vařit. V ghettě se dodržoval nepsaný zákon, že krást smí nejvíc kuchař, pekař nebo řezník. Kontrolor (nebo kontrolorka) pak směl (směla) krást o něco méně.“¹¹⁷ Za Tonim chodí občas na marodku na návštěvu a on byl na ni pyšný, že „chodila s klukama“ většinou o dost mladšími než byla sama. Jedním z nich byl i Alba Feld, brankář ghetta, který byl později deportován. Poté si namluvila jistého Edu Spitze z pekárny.

Dalšími postavami v knize jsou dědci z marodky: pan Löwy, který měl dříve koloniál v Počernicích, profesor Steinback, Arnold Abeles (v knize jen pod ustáleným spojením „pan Abeles“) – obchodník z Kolína, „neuměl nic jiného než hrabat se v kufru a naříkat. Přitom v kufru nic pořádného neměl a naříkat neměl proč. Měl svou postel, najedl se a trávil čas v příjemné společnosti.“¹¹⁸ Jinými pány na pokoji č. 26 jsou Hans Brisch z Berlína (také uváděn jen jako „pan Brisch“) – bývalý houslista v baru a komunista,

¹¹⁴ HRZALOVÁ, Hana. Humor z Terezína. *Tvorba*. 1970, roč. 44, č. 9, s. 12. Ze dne 4. 3.

¹¹⁵ VLAŠÍN, Štěpán. Humoreska z ghetta. *Rudé právo*. 1969, roč. 50, č. 228, s. 3. Ze dne 27. 9.

¹¹⁶ *Vedem – Ženijní kasárna*. [online]. Přírodní škola, Památník Terezín & Marie Křížková 2010 – 2012. [cit. 2012-05-12]. Dostupné z: http://www.vedem-terezin.cz/body_html_soubory/9_L%20311.html.

¹¹⁷ PICK, Jiří R. *Toniho šance. Dvě novely*. Praha: Marsyas, 1996. ISBN 80-901606-7-0. s. 32

¹¹⁸ Tamtéž, s. 9-10.

neumí moc dobře česky, a posledním do pětice je „pan Glaser a synové“. Pan Abeles a pan Glaser a synové se neustále kvůli něčemu dohadují a vyměňují si názory, vzájemně se předhánějí, kdo má pravdu. Kromě pana Glasera a synové jsou pak všichni předvoláni do transportu.

V nemocnici na L315 pracuje několik sester. O Toniho a jeho nemocné spolubydlící se starají sestry Anna, mladá a hezká sestra Lili, která chodí s Ernou, a nakonec Schwester Marie Louisa, bývalá jeptiška, která žila celý život v klášteře v Čáslavi a byla až úzkostlivě čistotná a velmi přísná.

Setkáme se zde i s dalšími postavami, jako Toniho dalším spolubydlícím Horstem Muntherem, členem pohřební čety inženýrem Karpfenem a jinými; ti nemají v knize ale takový prostor, abych je zde blíže přibližovala.

4.5.4. Motivy strachu, smrti, naděje

Se životem, jaký v ghettu jeho obyvatelé vedli, už byli smířeni.

„...Člověk, který odcházel do transportu, byl v jistém smyslu respektován. Nevzbuzoval žádnou zvláštní lítost a neměl žádná privilegia...“¹¹⁹ Ernovi, jako jednomu z mnoha, také přišlo předvolání do transportu. Rozhodl se ale, že nikam nepojede, že uteče za šance, pryč z ghetta.

„Taky jsem chtěl něco podniknout, řekl Toni. Proto jsem byl pro ten spolek. A teď mám Helgu. - To je jenom hra, řekl Erna. - Všechno být hra, řekl pan Brisch. Kde skončit život a kde sačínat hra? Já nevědět. To co dělat ten malý pán s knírem a patkou, být taky hra. A má fliv na život. Jinak ale já s vámi souhlasit. Jen aktivná odpora je zapotřebí.“

Do hovoru se vmísil profesor Steinbach: „Před čím to vlastně prcháte? Před transporty? Ale proč? Říká se, že transporty jdou na východ. Ale tam na východě je přece země našich předků. (...) Ghetto, řekl, je vlastně jen přípravou pro cestu do zaslíbené země. A Polsko, kam směřovaly transporty, přestupní stanicí.“¹²⁰

Obyvatelé ghetta si nepřipouštějí, nebo alespoň nechtějí připustit, že by transporty pro ně znamenaly něco strašlivého. Doufají, že se jimi dostanou na lepší místo, než je ghetto.

Erna byl při útěku na šancích zastřelen a Toni se zúčastňuje jeho pohřbívání. V kapitole nazvané „8. kapitola, která se odehrává skoro celá na hřbitově“ řeší ing. Karpfen z pohřební čety spolu s doktorem Neuborgenem a Tonim otázku transportů a toho,

¹¹⁹ Tamtéž, s. 65.

¹²⁰ Tamtéž, s. 71–74.

co se židy Němci dále dělají. Střílí je? To by přece tolik neplýtvali municí... Nebo je větší? Ale to by zabralo zase spoustu času, lidí je hodně, vždyť transporty jdou z ghetta po dvou dnech a po tisíci lidech. Tak netopí je ve vodě, někde v jezerech? Ale většina lidí umí plavat. Zbytek by tedy vyřídilo pár kulometů... Nakonec to ing. Karpfen uzavírá:

*“Ostatně, dodal, to jsou všechno víceméně akademické debaty. Bud’ půjdeme taky do transportu, a pak to poznáme na vlastní kůži, anebo nepůjdeme, a pak nám to může být jedno.”*¹²¹

Čtenář ví, co pro Židy transport znamená, oni sami jsou však na pochybách, jsou nejistí a cítí, že do něj nechťejí.

4.5.5 Židovské zvyky, tradice a pojmy

V této novele se o židovských svátcích nebo tradicích moc nemluví, najdeme v textu jen pár náznaků a zmínek.

Při vniknutí Toniho a jeho kamarádů do neobydleného kostela se zatlučenými okny, kam se vydali kvůli holubům, kteří tam hnízili, (nakonec nebyli nejenom holubi, ale ani jejich hnízda. Domnívali se tedy, že se „výprava za holuby“ rozkřikla a holuby rychle sebrali Tausikovci (k židovské typizaci patří celá řada vlastních jmen), ovšem za účelem jejich sněžení.) a které chtěl Toni přijmout do svého spolku pro ochranu zvířat, je napadlo, že si mohou udělat „malou křesťanskou bohoslužbu“.

*„Ale nemám sutanu. - A my nemáme klobouky, řekl Toni. - Ale Toni, řekla maminka Líza, klobouk se nosí do synagogy, a ne do kostela. - Aha, řekl Toni. A ženské do kostela můžou? - Jo, řekla maminka Líza. Nemůžou jen do synagogy. Tam musí na balkón. Ale tím není zdaleka řečeno, že by křesťani zacházeli se ženskými líp.“*¹²² Zde se tedy dozvídáme, že pokud jdou ženy do synagogy, musí se oddělit a náleží jim místa na balkonech.

Jedná se také o určitou modlitebnu určenou pouze pro ženy - „ezrat našim“ neboli „nádvoří žen“. Tato modlitebna může vypadat i jako samostatná místnost, která je s hlavní lodí propojena okny. Pokud se ženy a muži nachází ve stejném sále, jsou odděleni clonou zvanou „mecicha“.¹²³

Dále se v textu hovoří o tzv. „šamesu z eltestnrátu“ kdy *šamaš* (v jidiši *šameš*) je vysvětlován jako sluha, pomocník v synagoze. Je obdobou křesťanského kostelníka. Ve

¹²¹ PICK, Jiří R. *Toniho šance. Dvě novely*. Praha: Marsyas, 1996. ISBN 80-901606-7-0. s. 97.

¹²² Tamtéž, s. 41-42.

¹²³ PAVLÁT, Leo a kol. *Židé – dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. ISBN 80-86889-11-4. s. 115.

východní Evropě plnil zároveň funkci obecního tajemníka, hrobníka, úředníka pohřebního bratrstva a výběrčího poplatků. Byl placeným zaměstnancem židovské obce.¹²⁴ Zde je tento pojem použit ve spojení s podobou německého slova „Ältestenrat“ (rada starších), tedy ve smyslu „pomocník z rady starších, která vedla ghetto“.

V poslední řadě je zde zmíněn talmud.

„Pes, řekl Erna, je přítel člověka. To je myslím i v bibli. - Není, řekl Ledecký. V bibli ani v talmudu. A pak záleží na tom, jakého člověka je to přítel. A Fifinka, jak je ti snad známo, byla přítel nebo vlastně přítelkyně pana essesturmbannführera. A pan essesturmbannführer není rozhodně náš přítel.“¹²⁵

Talmud je soupis nábožensko-právních rabínských diskusí týkajících se židovského zákona, podobenství a etiky, které židovská tradice považuje za směrodatné. Jsou ještě prolínány řadou legend a příběhů, které slouží jako dokreslení tematiky. Talmud je jedním ze základních autoritativních textů židovské víry a kultury.¹²⁶

4.5.6 Prvky humoru

Novela *Spolek pro ochranu zvířat* má podtitul *Humoristická - pokud je to možné - novela z ghetta*. Tato novela nese v sobě cosi z židovské anekdoty, jak ji charakterizoval Karel Poláček: Židovské anekdoty mají melancholii lidí odvrácených od skutečnosti, ale horoucně toužících po skutečnosti. V jejich sebereironii jeví se dychtění po aktivitě, po činu a po plnoprávném životě.¹²⁷ Pro tuto knihu je to přesné vyjádření. Nalezneme zde černý humor, sarkasmus i paradoxy, které v kontextu působí humorně. Už jen to, jak jsou samotné názvy kapitol formulovány: 1. kapitola, která pojednává o tom, jak Toni učil pana Brische zpívat a dostal při tom vynikající nápad; 10. kapitola, která pojednává o tom, jak se Toni píchal do prstu apod.

Němec pan Brisch se snaží učit česky zpíváním lidových písní, a tak s Tonim pravidelně trénuje. Tak jako každý den přemýšlí, jakou píseň si zazpívají, když chlapce napadne „Pec nám spadla“. „Nevím, řekl však pan Abeles, zdali je vhodná doba pro Pec nám spadla. Předevčírem šla do transportu moje sestřenice Magda Sauersteinová, ačkoliv měla těžký ischias.“¹²⁸ Toni tuto narážku nepochopí, ale čtenář se nad ní hořce pousměje.

¹²⁴ <http://leccos.com/index.php/clanky/sames>.

¹²⁵ PICK, Jiří R. *Toniho šance. Dvě novely*. Praha: Marsyas, 1996. ISBN 80-901606-7-0. s. 52.

¹²⁶ PAVLÁT, Leo a kol. *Židé – dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. ISBN 80-86889-11-4. s. 18.

¹²⁷ JUSTMANOVÁ, Zuzana. Lidé si nemají ubližovat. *Nové knihy*. 1996, roč. 36, č. 45, s. 8. Ze dne 27. 11.

¹²⁸ PICK, J. R. *Toniho šance. Dvě novely*. Praha: Marsyas, 1996. ISBN 80-901606-7-0. s. 12.

Na výpravě do kostela za holuby (tato scéna už zde byla popsána) se pak uskuteční „mejdan“, hromadná svatba. Jedná se ale ve skutečnosti o gruppensex, „a protože Toni je nevinné dítě, je z kostela, tj. budovy kostela, předem vyveden a o událostech se dozvídá jen zprostředkovaně. Pick zde humorným způsobem posouvá a rozvíjí pakt uzavřený jen mezi čtenářem a vypravěčem – my víme a rozumíme, postava nikoli.“¹²⁹

A tak druhý den vypráví Tonimu Jenda Schleim:

„Ledecký, řekl, dělal faráře a každých deset minut oddal vždycky dva a dva. Skoro všichni se oženili se všemi holkami. Ale kněz může přeci jen oddávat, ne rozvádět, namítl Toni. Jak je vidět, přece jen pochytil něco u učených řečí pánů na pokoji č. 26. To se zas tak vážně nebralo, řekl Jenda Schleim. Nakonec jsem to vzal za Ledeckého já. Aby si Ledecký taky mohl... Co aby si mohl, přerušil ho Toni. Aby se mohl taky oženit, řekl trochu rozpačitě Jenda Schleim, který si uvědomil, že Toni je ještě dítě.“¹³⁰

V textu se posuneme dál, k momentu, kdy Toni se svými přáteli přemýšlí, že ukradnou tamějšímu esesmanovi jeho ratlíka s tím, že ho budou ochraňovat ve svém spolku.

„Ale museli bychom ho nejdřív ghettoizovat, řekl Erna. Myslel tím, že by se pes musel rozhodně odstranit z dohledu pana esessturmbannführera. Bylo totiž víc než pravděpodobné, že i kdyby se starali o jeho psa sebelépe, pan esessturmbannführer by pro to neměl porozumění. Kdyby někoho z nich zahlédl s ratlíkem, mohl by případně i střílet. Samozřejmě že tak, aby ho nezasáhl. To už se nějak zařídí, řekl Ledecký. Holubi nebyli, bude ratlík.“¹³¹

Ratlíka se jim nakonec ukrást podařilo. Toni ho chtěl odcizit s dobrým úmyslem ochrany před zlým esesmanem, ale ostatní s ním měli jiné plány: sníst ho. Alba Feld dostal předvolání do transportu, a tak se s ním chystalo rozloučení s hostinou, pečeným psem... Toni obdržel od Erny vzkaz, ať odpoledne přijde na mansardu, že bude ratlík. A tak se chlapec těšil a promýšlel, jak pejska pojmenuje. Zamířil do mansardy.

„Když lezl po žebříčku, napínal uši, nezaslechne-li nějaké štěkání. Ale nikdo nikde neštěkal. Na mansardě byli všichni kluci. (...) Také ostatní seděli okolo velké aluminiové mísy. To je dost, že jsi tady, řekl Erna. Už jsem měl pomalu strach, že na tebe nic nezbyde. Na každého se dostane, řekl Jenda Schleim. A ještě zbude Albovi na cestu. Kam jede Alba,

¹²⁹ HOLÝ, Jiří. *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-14-1. s. 267.

¹³⁰ PICK, Jiří R. *Toniho šance. Dvě novely*. Praha: Marsyas, 1996. ISBN 80-901606-7-0. s. 44.

¹³¹ Tamtéž, s. 102.

informoval se Toni. To ti řeknem potom, řekl Erna. A zamlaskal. Tonimu to bylo divné. Erna si sice na nějaký zvláštní bonmot nepotrřel, ale obvykle nemlaskal. (...) Co to je, zeptal se maminky Lízy. To ti taky řeknem až potom, řekl Erna. Toni si tedy kousek vzal. (...) Přesto však, že to Tonimu chutnalo dobře, nemohl za živého boha poznat, co to je. (...) Přemýšlení o tom, co to je, ho zaujalo do té míry, že na chvíli zapomněl na účel, s nímž sem vlastně přišel. Bylo to smutné, ale pochopitelné. (...) Toni, sotva snědl několik soust, se už začal ptát, kde je ten pejsek. Zdálo se však, že nikdo z přítomných nemá chuť se o tom bavit. Jako by to skoro chtěli zamluvit. Nejdřív se pěkně nadlábní a pak ti to vysvětlíme, řekl Jenda Schleim. (...) Když Toni dojedl svou porci a utřel si kapesníkem ruce, zeptal se ho Ledecký. Tak co, chutnalo? Jo, řekl Toni, moc. Vtom případě ti to už můžem říct, řekl Ledecký. Co, řekl Toni. Že to maso je z Fifinky, řekl Ledecký. Ale nic si z toho nedělej. Taky jsem si nejdřív dělal výčitky. Ale když je to tak výborný. A jakoby na potvrzení svých slov sáhl ještě po stehýnku.“¹³²

Toni už tušil, oč jde, i když nahlas řekl, že nezná žádnou Fifinku. Hned mu bylo vysvětleno, jak došlo k polapení psa pana esessturmbannführera: ten při chycení začal hlasitě štěkat, a že tedy byli nuceni mu stisknout krk...Tonimu se svíral žaludek a už nechtěl maso ani vidět. Byl smutný.

„I když přepokládal, že ratlíka pojmenují jinak (buď Bobík, nebo Alfréd), bylo mu Fifinky stejně líto. (...) Fifinka, to znělo tak bezradně. To Bobík nebo Alfréd by mohl aspoň kousnout Jendu Schleima do ruky. Ale Fifinka na to byla moc slabá. (...) Co si budem namlouvat, Fifinka tady mohla ještě klidně bejt. Neměli jsme s ní trpělivost. Chtěli jsme založit spolek pro ochranu zvířat, a prvního ratlíka, kterého potkáme, místo abychom ho chránili, utratíme. (...) Každý milovník zvířat má občas nějaký průser, těšil ho Ledecký. Vsadím se, že i taková dáma ze spolku pro ochranu zvířat někdy šlápne na žížalu.“¹³³

Poté se Toni dozvěděl, že Albu Felda čeká transport, a že pes byl upečen na rozlučenou. Zdálo se mu to nespravedlivé a nesouhlasil s tím. Nakonec ho Jenda Schleim přemluvil, aby si vzal ještě jeden kousek masa. „Toni si tedy vzal. Později, i když se za to trošku styděl, o tom říkal, že to chutnalo docela obyčejně. Jako docela normální pes.“¹³⁴

Tato kapitola s názvem „4. kapitola, která pojednává o tom, jak se všichni - a nakonec i Toni – dobře najedli“, je klíčová pro celou knihu. Čtenáře už napadne, jak asi již předtím zmiňovaný nápad ukrást ratlíka dopadne. V podstatě je smutné, že jde o upečení malého

¹³² PICK, J. R. *Toniho šance. Dvě novely*. Praha: Marsyas, 1996. ISBN 80-901606-7-0. s. 46-51.

¹³³ Tamtéž, s. 52-53.

¹³⁴ Tamtéž, s. 56.

pejska, ale Pick zde vyzdvihl detaily, které transformují tuto pasáž na humornou pozici, lépe řečeno na pozici černého humoru. Např. „*Taky jsem si nejdřív dělal výčitky. Ale když je to tak výborný. A jakoby na potvrzení svých slov sáhl ještě po stehýnku.*“¹³⁵

Po nějaké době byl z marodky Toni přestěhován do ženijních kasáren a měl nového spolubydličího, Horsta Munthera, který neuměl česky.

„*Toni se pokoušel získat Horsta pro spolek pro ochranu zvířat téměř denně. Znal však jen málo německých výrazů, věděl ještě tak, že Ochs je vůl, Esel osel a Schwein prase, a tak z útržkovitých vět, sestavených z těchto slov, mohl Horst jen velmi nesnadno pochopit celou věc v její šíři. Naopak, často se stalo, že když Toni začal hovořit za pomoci této své malé slovní zásoby, podezřívavý Horst se domníval, že mu Toni nadává. Naposledy se to stalo včera, když Toni si vzpomněl na německé rozpočítadlo: Und die Kuh, das bist du. Horst tu Kuh – kravičku vzal na sebe a bezprostředně na to reagoval tím, že se pokusil vyhodit z okna housle, které Tonimu zůstaly po panu Brischovi. Toni mu je chtěl vzít z ruky a nato Horst zaskučel du Saujud, a vrhl se na něho.*“¹³⁶

V podstatě humorné nedorozumění kvůli vzájemné neznalosti jazyka, ale i Toniho bezprostřednosti a neuvědomění si, jak toto slovo z říkanky může situaci zvrátit.

4.5.7 Pohnutky autora ke psaní

Pick tvrdil, že má plné zuby „koncentračnické literatury“ – většina knih s tématem koncentráků byla zasazena do Německa a ne do Polska, navíc převážné oběti nacistů byli v první řadě političtí vězni – komunisté a bylo patrné, že židé jsou v takto tematizovaných literárních dílech odsunuti na okraj společnosti. Někteří spisovatelé židovského původu tomuto nepsanému dogmatu podlehli (např. Norbert Frýd – *Krabice živých* (1956)). Mezi takové se tedy snažil nezařadit. Domníváme se tak, že Pick chtěl na toto téma vnést jiný, neotřelý pohled: humorný a tragikomický.¹³⁷

Tuto knihu J.R.Pick napsal až v roce 1969, dvacet pět let po skončení války. Byl vnímán jako politický a společenský satirik a později jako kabaretní žertěř, a zde našel způsob, jak popsat nešťastné období svého života, které „ovlivnilo nejen vývoj jeho charakteru, ale hlavně určilo způsob posuzování dalších událostí v běhu života.“¹³⁸ Najdeme několik autobiografických prvků: sám byl jako dítě do terezínského ghetta se

¹³⁵ Tamtéž, s. 50.

¹³⁶ Tamtéž, s. 116-117.

¹³⁷ HOLÝ, Jiří. *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-7260-252-0. s. 258.

¹³⁸ ZÍTKOVÁ, Irena. Nad ghettem svítilo slunce. *Mladá fronta*. 1969, roč. 25, č. 249. s. 4. Ze dne 22. 10.

svou rodinou převezen a onemocněl tam tuberkulózou, kvůli které se musel ještě po konci války dlouhodobě léčit, a nikdy se skutečně neuzdravil. „Zdá se, že mu šlo především o pohled dospívajícího chlapce uzavřeného v bizarním prostředí, ale také vrženého příliš náhle do světa dospělých vztahů, citů a vášní.“¹³⁹

4.6 J. R. Pick: Sen o vzdálených jezerech

Dvě dramata o židech, uváděná jako komedie, uzavřela Pickovu tvorbu na téma holokaustu a života v ghettu. Jedna z těchto her nese název *Sen o vzdálených jezerech*.

Hlavním hrdinou této hry je ing. Karel Jelínek, bývalý obchodník s barvami a laky, který v ghettu kontroluje záchody kvůli hygieně. Je to tedy „hajzlkontrolor“, nebo, jak sám sebe nazývá, „záchodový starší“. Jeden záchod v části ghetta, kterou má na starosti Ervín Krása, je nevyužívaný a Karel o něm, tak jako o jiných, musí podat hlášení. Je zaveden na místní půdu a na záchodě objeví hromadu brambor, která, jak je později zjištěno, zakrývá zbraně. Sám Ing. Jelínek je pak zasvěcen několika lidmi do tohoto „případu“, aby se předešlo hlášení o tom, že na záchodě je kopa brambor, a navíc to, se pod ní skrývá, by mohlo ohrozit život několika lidí. Němci se o zbraních nesmí dozvědět, a tak v době schůzky Jelínka se Steinem, který za ukrývání zbraní zodpovídá, pořádá tamější mládež „mecheche“, které by případně strhlo pozornost a zakrylo Steinovo a Jelínkovo setkání. K tomu ještě Karel požaduje mít možnost si v potřebné situaci jeden z ukrytých revolverů vzít. Všichni souhlasí, a tak se „záchodový starší“ rozhodne, že hlášení o záchodu nepodá.

„Ing. Karel Jelínek, barvy a laky“ dostane předvolání do transportu, který je určen pouze mužům, jedná se o pracovní transport. Předá svoji funkci „hajzlkontrolora“ jisté paní Eksteinové. Předvoláním pro něj nastala ta pravá chvíle jít si pro revolver. Má v plánu po příjezdu k Mazurským jezerům (jeho představa směru transportu) zastřelit dva tři esesáky a poté revolver obrátit proti sobě.¹⁴⁰ Rudla Stein mu jednu zbraň vydá.

V den nastoupení do transportu přší a Karel s Ervínem čekají tři hodiny celí promoklí na rampě. Setkávají se s přítelem Egonem Landou, který je také nucen odjet. Svá zavazadla musí všichni odevzdat, měla být uložena zvlášť až v zadních vagonech. Karlovi se to ale nelíbí, má ve svém kufru schovaný revolver. Jinak to ale nejde. Vidí, jak kufr

¹³⁹ PÍŠA, Vladimír. Šance umírá poslední. *TVAR*, 1997, roč. 8, č. 2, s. 21. Ze dne 23. 1.

¹⁴⁰ PICK, Jiří R. *Sen o vzdálených jezerech*. Praha: Dilia, 1981, s. 64.

berou „nosiči“ a odbíhají s ním... Všichni už jsou hnáni do vlaku a odjíždějí... Kufry ale naloženy nebyly, nakonec zůstávají na nádraží a Němci se v nich přehrabují. Rudla Stein vyšle chlapce Benna, jednoho ze známých tváří v ghettu, aby našel Karlův kufr a zkusil revolver vzít, než by ho objevili sami příslušníci SS. Ghettem po chvíli zazní výstřel...

Následují dvě verze předposledního obrazu. Z první je zřejmé, že Benno byl postřelen, ne-li přímo zastřelen, více to Pick nerozvádí. Druhá varianta pokračování je taková, že Benno přiběhne za Katrin, dcerou Karla Jelínka, s ukořistěným revolverem. Ten si dívka schová a možná se někdy rozhodne jej použít při revoltě na památku svého otce.

Hra končí konverzací deportovaných ve vlaku jedoucímu „ke vzdáleným jezerům“. Vlak se ocitá za Varnsdorfem a může zamířit buď do Polska, nebo do Drážďan. Prudce zatáčí a pokračuje směr Polsko. V tu chvíli si Karel a jeho přátelé v zatáčce při pohledu z okna všimnou, že vagon, ve kterém měla být uložená zavazadla, je odpojen. Karel je zdrcen – přišel o svůj kufr s revolverem. Jedná rychle: vezme si nějaké prášky a předávkuje se. Ve chvíli je v bezvědomí. Ostatní nevěří, že by si sáhl na život, a Ervín se snaží situaci zlehčit:

„...jestli se neprobudíš, tak od firmy inženýr Jelínek barvy a laky nevezmu už v životě ani kilo barvy, ani krabičku! - Karličku, cos to zase udělal za blbost.“¹⁴¹

Takto tragicky končí drama *Sen o vzdálených jezerech*, které mělo premiéru v roce 1980 v Divadle E. F. Buriana a se kterým se Pickovi po deseti letech podařilo prolomit zákaz vydávání a uveřejňování své tvorby.

4.6.1 Forma a styl psaní, jazykové prostředky

Sen o vzdálených jezerech se stylisticky nijak výrazně neliší od Pickovy novely *Spolek pro ochranu zvířat*.

Protože se jedná o drama, text je psán jako scénář, doplněn scénickými poznámkami: „2. obraz: Kancelář Ervína Krásky. Podobná situace jako na začátku 1. obrazu, jenom dole na židli pro návštěvníky sedí místo Egona inženýr Karel Jelínek a dokuřují společně vajgla.“¹⁴² Podobně jako v novelách o Tonim sehrávají tyto poznámky především ironickou roli a potlačují svoji sdělovací, informativní či scénickou hodnotu.¹⁴³ Setkáváme se zde opět se slangem: *mechehe*, *mejdan*; s německými výrazy „šarfýra“

¹⁴¹ Tamtéž, s. 82.

¹⁴² Tamtéž, s. 8.

¹⁴³ HOLÝ, Jiří *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-7260-252-0. s. 275.

(z německého scharführer = rotný), *šturmban*“ (sturmbanführer = major), ale i s hanlivými výrazy jako jsou „*Němčour*“ nebo „*štětka*“.

4.6.2 Prostředí a čas děje

Tato hra je zasazena opět doprostřed terezínského ghetta během 2. světové války. Ghetto je zde vylíčeno podobně jako ve *Spolku pro ochranu zvířat* a některé jeho další znaky si můžeme sami dokreslit. Snad možná více než v předešlé novele jsou zde vidět uvolněné mravy mezi mládeží, která se schází různě na mansardách. Dívky „domů“ nosí knedlíky či brambory, které dostávají od chlapců za nějaké to povyražení:

„*Feld: Tak kilo brambor a tady Lilka vám přivede některou ze svých kámošek a můžete se s ní pobavit.*“¹⁴⁴

Převážná část hry se odehrává na půdě, v kanceláři a bytě Karla Jelínka a nakonec i v transportu směřujícím do Polska.

4.6.3 Hlavní postavy a jejich charakteristika

„Ing. Karel Jelínek, barvy a laky“ je nejvýraznější postavou ve hře. Svoji obchodnickou praxi a pečlivost promítá i do své nynější funkce v ghettu, „hajzlkontrolora“. Je puntičkář a má rád řád, „*chce řádně vykonávat své povolání*“¹⁴⁵ a jak říká, „*nehodlám se tomu bláznivému ghettu přizpůsobovat*“,¹⁴⁶ natož aby ho vůbec napadlo brát od někoho úplatky.

„*Karel Jelínek je komický a politováníhodný, protože nemůže pochopit, že se ocitl v jiném světě, který má odlišné normy, zákony i vztahy. Reaguje normálně na anomálii, (...) aby v závěru pochopil, jaká je vlastně pravda kolem něho.*“

Rodina Jelínkova dříve žila na úrovni. Jeho manželka Zdena nemusela nikdy vařit a starat se o domácnost, jak z textu vyplývá, jelikož měli dříve na výpomoc služebnou Františku. Se Zdenou má Karel osmnáctiletou dceru Katrin, která je někdy možná trochu drzá a často se schází s chlapci, s čímž její otec nesouhlasí. Katrin si až po otcově nedobrovolném odchodu do transportu uvědomí, jak na něj byla vázaná a co pro ni znamenal, oplakává ho.

¹⁴⁴ PICK, Jiří R. *Sen o vzdálených jezerech*. Praha: Dilia, 1981, s. 18.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 11.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 11.

„Lili: *Viselas na tátovi, co?* - Katrin: *Táta, to byla pro mě taková směrovka. Řek: takhle půjdeš, tak je to správný. A jak jsem se odchýlila ze směru, tak jsem se vždycky začala cítit nesvá.*“¹⁴⁷ Zároveň uznává, že někdy se k němu mohla chovat lépe.

Mezi mladými a staršími tu dochází ke generačním střetům, ať už se jedná o rodiče a jejich děti, či nikoliv. Starší lidé jako by se smiřovali se životem v ghettu mnohem hůře než mladí, kteří se v tomto prostředí dokázali snáze adaptovat. Umí si i tady „užívat“ - mimo svých schůzek na mansardách nebo hraní fotbalu se pokouší hrát divadlo, Erna Kodet, přibližně stejně starý jako Katrin a k tomu její přítel, se navíc věnuje poezii. „Benno: (...) *Minulý týden jsem byl na frajcajtu na koncertě. Ta tlustá Fišerová z řeznictví zpívala písničky nějakýho Franty Šubrta.* (...) Irma: *No, já jsem tady docela spokojená. Takhle jsem si třeba v Praze jaktěživ nezatancovala.*“¹⁴⁸

Další výraznou postavou je kulhavý „Ervín Krása, koloniál“, dříve také obchodník. Nyní má v ghettu kancelář a má na starosti spravovat jednu jeho část, rajón.

Objevují se zde ještě jména jako „Winternitz prádlo“, „Augstein povidla“, „Popper & Löwy“ – také prodejci s barvami a laky, Jelínkovi konkurenti. Tito všichni jsou zde v ghettu známí jakožto bývalí obchodníci, kdy se předmět jejich obchodu stal přímo součástí jména.

Setkáváme se s několika postavami pojmenovanými stejně jako v Pickových předchozích dílech, např. i zde se objevuje pětadvacetiletý Alba Feld, kterého již známe ze *Spolku*...I tady je fotbalovým hráčem. I dívka Lili Steinitzová, ošetřovatelka, nám připomíná sestru Lili z marodky, kde ležel Toni. Ona i Irma jsou Katrininy kamarádky; chlapec Benno je protřelý a každému automaticky tyká:

„Karel: *My si tykáme?* – Benno: *Promiň, Karle. Já už jsem tady na to zvyklej. Tykám všem klukům a holkám, bábám i dědkům.*“¹⁴⁹

Rudla Stein, který nese největší zodpovědnost za zbraně ukryté pod brambory, je nedostudovaným právníkem a ve hře se jeho povaha moc neprojeví. Je ale vidět, že Karel Jelínek k němu chová jistou vážnost.

Poslední uvedenou postavou je Egon Landa, který nejdříve doručil Karlovi předvolání do transportu a nakonec v něm také skončí - spolu s ním, Ervínem a jistým majorem Bémem.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 72.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 40.

¹⁴⁹ PICK, Jiří R. *Sen o vzdálených jezerech*. Praha: Dilia, 1981, s. 48.

J.R.Pick si „nečinil o svých lidech žádné iluze(...). Neidealizoval je ani v situaci, kdy nemohou nebudit soucit a předvedl celou galerii sympatických i méně sympatických židovských variant: židy konzervativní, liberální i pokrokové.“¹⁵⁰

4.6.4 Motivy strachu, smrti, naděje

V dramatu se setkáváme s nejistotou a strachem postav, které si kladou otázku, kam transport míří.

„Ervín: (...) Většina z nás už nepodává takové výkony, aby se Němčourům do nás vyplatilo investovat žrádlo. To dá rozum. Minimálně všechny neschopné práce pověsí. – Karel: Tolik lidí najednou? To je technicky neproveditelné. „Ervín: Hm. Někdy si taky říkám, jestli nás nebudou topit ve vodě. Třeba v Mazurských jezerech nebo někde tam. To by šlo rychle a přišlo poměrně lacino. Jedině by to asi vadilo rybám. Jenže, kdo ti teď ve válce bude brát ohled na ryby, Karličku.“¹⁵¹

„Ervín: (...) Říká se přece, že jedem do Drážďan stavět nějakou fabriku, nebo ne? Poslední transport, ten červencový, prý šel taky do Drážďan. – Karel: Nesmysl. Feuerstein z L tři sta čtyřicet šest poslal vzkaz z Lodže. – Ervín: A co když se třeba Feuerstein z L tři sta čtyřicet spletl? Co když si myslel, že je v Lodži a byl v Drážďanech. Třeba je tam podobný nádraží. – Feuerstein je seriózní člověk.“¹⁵²

K tomu Karlova manželka Zdena má představu, že „kdyby jel do ghetta v Lodži, tam prý se vede docela normální společenský život.“¹⁵³ Možná ve skrytu duše naše postavy napadlo, možná ne - že klesnou ještě hlouběji, ale nechtěly si to připustit a snažily se stále doufat.

Karel Jelínek žádá po Rudlovi Steinovi revolver, protože po tom, co ví, že bude deportován kamsi a že „práce neschopní a nemocní z tohoto transportu budou likvidováni“,¹⁵⁴ nevidí už smysl svého života a uvažuje o sebevraždě:

„Karel: A podle mých informací budou lidé mé kategorie topeni v Mazurských jezerech. A to je pro mne, pro inženýra Jelínka, naprosto nepřijatelné. To snad chápete.“¹⁵⁵

Jeho poslední nadějí a osobní vzpourou je alespoň myšlenka na zastřelení několika příslušníků SS před tím, než zemře on sám. Jak víme, všechno nakonec dopadlo jinak.

¹⁵⁰ SVĚTLÍK, Eduard. *Pickanterie. Koláž ze života a díla satirika J. R. Picka*. Praha: Marsyas, 1995. ISBN 80-901606-3-8. s. 97.

¹⁵¹ PICK, J. R. *Sen o vzdálených jezerech*. Praha: Dilia, 1981, s. 10-11.

¹⁵² Tamtéž, s. 67.

¹⁵³ Tamtéž, s. 58.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 63.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 64.

4.6.5 Židovské zvyky, tradice a pojmy

Transport, kterým má odjet i ing. Karel Jelínek, odjíždí v sobotu. Jak je známo, sobota je pro Židy dnem, kdy odpočívají. Nazývá se *šabat*. Židé by se neměli fyzicky namáhat, ale měli by si udělat čas na studium Tóry, zpěv šabatových písní nebo na spánek.¹⁵⁶ V transportu má jet i jistý Samuelson, který kvůli svému náboženskému smýšlení nechce do transportu v sobotu nastoupit. Dokonce se zařekl, že pokud by v sobotu nastoupit nemusel, nechal by po válce postavit synagogu. Nikoho to ale nezajímá, major Bém jen odvětlí: „*Však se ten jeho židovskej pánbiček neposere, když jednou nedodrží šábés.*“¹⁵⁷

4.6.6 Prvky humoru

Už v samotném názvu Pickovy hry se setkáme s humorem, a to s humorem ironickým: zmíněnými vzdálenými jezery se zde nemyslí nějaká rekreační oblast, která se nachází v Polsku; ale místo konečného řešení židovské otázky. Hrdinové hry netuší, kam je transport doveze - o tom můžou jen spekulovat.

„*Na první pohled je zřejmé, jak Pick aplikuje principy židovské anekdoty na dramatický dialog (...):* *Ervíne, tak kdy bude ten slamníček? – Až bude. – A kdy bude? – Až ho dodají. – A kdy ho dodají? – Až bude. – A kdyby byla cigaretka...? – Tak by byl slamníček. – Ale já cigaretku nemám. – Tak nebude. – A kdyby bylo deset brambor? – Tak by byl. – ale já ty brambory nemám. – Tak nebude. – Ervíne, ty jsi ale ošklivý úplatný domovní starší!*“¹⁵⁸

Karel je popuzený z nálezů brambor na záchodě, ještě ale netuší, co se pod nimi schovává. Snaží se napsat hlášení.

„*Karel: Našel jsem WC, kde byly uskladněny brambory. – Zdena: A ty myslíš, že ty brambory jsou kradený? – Karel: Rozhodně je tam nikdo nevykadil. – Zdena: Ale tfuj, Karle! – Ervín: Zvlčil vám, paní Zdeno. Takhle, když přišel do ghetta, nemuvil. Představte si, že mi včera dlouze vykládal, v kterou denní dobu se nejlíp tlačí.*“¹⁵⁹

¹⁵⁶ PAVLÁT, Leo a kol. *Židé – dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. ISBN 80-86889-11-4. s. 118-120.

¹⁵⁷ PICK, Jiří R. *Sen o vzdálených jezerech*. Praha: Dilia, 1981, s. 61.

¹⁵⁸ SVĚTLÍK, Eduard. *Pickanterie. Koláž ze života a díla satirika J. R. Picka*. Praha: Marsyas, 1995. ISBN 80-901606-3-8. s. 96.

¹⁵⁹ PICK, Jiří. R. *Sen o vzdálených jezerech*. Praha: Dilia, 1981, s. 24.

Poté po předvolání Karla do transportu se Zdena ptá: „*Ervíne, nejede on z trestu?(...) – Ervín: Ne, to si nedělejte starosti. Karel jde do transportu docela normálně. Jako my všichni.*“¹⁶⁰

Do stejného transportu „spadne“, jak se v Terezíně říká, i Egon Landa. Setkává se s ostatními na rampě, ze které se odjíždí.

„*Ervín: Do transportu, do transportu? – Egon: Taky do transportu, taky, pane Kráso. Tak dlouho jsem roznášel předvoláníčka jiným, až mi nakonec kolega Epstein přinesl taky jedno (...).*“¹⁶¹ V těchto dialozích Pick nešetřil černým humorem, ke kterému ještě zařadil konverzační klišé.¹⁶²

4.6.7 Pohnutky autora ke psaní

Tato hra se řadí do posledního období Pickovy tvorby. Vznikala v období normalizace, kdy měl autor zakázáno publikovat. Je možné, že právě toto „restriktivní období“ ho podnítilo k tomu, aby se po své novele *Spolek pro ochranu zvířat* (1969) opět věnoval tématu života v ghettu. Přece jen sám byl zážitky z války poznamenán a provázely ho do konce života, nejen ve formě častých plicních onemocnění.

Recenzent František Kafka poznamenal, že tato hra je polosnem a poloskutečností, jinde se zase dozvídáme, že se Pick „*pokusil celkem se zdarem o studii člověka, který není schopen překročit hranici normalnosti od nenormalnosti, který vše, čím a jak žil před válkou, mimo ghetto, přináší do tohoto nového, nacisty vynuceného prostředí.*“¹⁶³

Hra byla přijata kritikou kladně, dokonce se uvažovalo o jejím vysílání v televizi, ale nakonec po několika představeních zmizela z jevištních prken.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 58.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 66.

¹⁶² SVĚTLÍK, Eduard. *Pickanterie. Koláž ze života a díla satirika J. R. Picka*. Praha: Marsyas, 1995. ISBN 80-901606-3-8. s. 96.

¹⁶³ KŘOVÁK, Miroslav. Pozoruhodná hra Na Poříčí. *Lidová demokracie*. 1980, roč. 36, č. 297, s. 5. Ze dne 16. 12.

¹⁶⁴ SVĚTLÍK, Eduard. *Pickanterie. Koláž ze života a díla satirika J. R. Picka*. Praha: Marsyas, 1995. ISBN 80-901606-3-8. s. 100.

5 Zařazení vybraných děl do kontextu české prózy s tematikou okupace

Těsně po roce 1945 se začaly v literatuře v souvislosti s tématem okupace a války objevovat reportáže, memoáry, deníky a další texty směřující až k čisté faktografii. Jedinci, kteří zažili a přežili válečná léta, vydávali svá svědectví. Vznikala tak dokumentární próza. Především se tedy jednalo o zážitky z koncentračních táborů. Tam šlo o nedobrovolné věznění lidí, které znamenalo žít pohromadě v nelidských podmínkách a za krutého zacházení, a tak se proměnit v jakousi smečku štvané zvěře. Přestože takových děl vzniklo velké množství, liší se od sebe svým pojetím i předložením faktů.

Vůbec prvním svědectvím byla kniha F. R. Krause *Plyn, plyn, pak oheň* (1945). Autor zde popisuje své zatčení, následné věznění v několika koncentračních táborech a kruté a bezcitné chování Němců. Drastické okamžiky líčí i v další knize *Kat beze stínu* (2000), kterou jsem ve své práci představila blíže. Zde je nejdůležitější postava terezínského kata Ády, člověka na pokraji duševního rozpolcení, který čeká, že svojí účastí při povstání v Osvětimi se zbaví pocitů viny a postavení bezcitného popravčího. Tato kniha je ale pojata už jako román stavěný na faktech.

Dalo by se říci, že *Kata beze stínu* můžeme připodobnit ke knize *Život s hvězdou* (1949) od Jiřího Weila. Weil zde využívá taktéž autobiografické prvky jako Kraus. Hlavní postavou je bankovní úředník Roubíček, často promlouvající k sobě samému jako Áda a stejně tak se hodnotící, plný rozporů. Tak jako Áda nalézá spřátelenou duši v doktoru Gachovi, Roubíček v dělníku Maternovi. V obou případech se přátelé hlavních hrdinů snaží ukázat, že jejich život má ještě naději.

Do období bezprostředně po válce, do tzv. „první vlny válečné prózy“, můžeme zařadit i další autory, jako Otu Krause a Ericha Schöna a jejich *Továrnu na smrt* (1946), *Tři léta v Terezíně* (1945) Anny Ouředníčkové nebo dílo Václava Kříže *V jámě lvové* (1946). Zmiňované tituly (a ještě mnohé další) nejsou ale v literatuře tak známy. Je i velmi těžké se těchto knih dopátrat, dnes už nejsou v podstatě k sehnání, nejpravděpodobnějším „nalezištěm“ je Národní knihovna nebo Archiv Akademie věd ČR v Praze.

V 50. a 60. letech přichází „druhá vlna“, kdy „*tematika okupační, či příběhy zasazené do koncentračního tábora (Terezín, Osvětim, Buchenwald ad.) vytvářejí nový literární obraz, který od reportážní syrovosti (F. R. Kraus) přechází k prokreslení*

společenských a nakonec i psychologických a „iracionálních“ zdrojů zla“.¹⁶⁵ Radíme sem například spisovatele Arnošta Lustiga, Ladislava Fukse, Jana Otčenáška, Norberta Frýda, Otu Pavla a mnohé další. „Do popředí se dostávaly postavy autonomní na autorovi (sic!); autorský subjekt už nechce především dovést postavu tam, kam potřebuje (a kam mu velí ideologické zadání), nýbrž postavu prostřednictvím vypravěče nahlíží jako svébytný subjekt, jehož prizmatem také analyzuje vnější svět.“¹⁶⁶ Autoři se nyní zaměřují více na vnitřní vývoj hrdiny než na napínavý děj.

Lustig, považován za jednoho z nejvýraznějších představitelů literatury o holocaustu, vydává *Noc a naděje* a *Démanty noci* (obojí 1958) a ve stejném roce jako Bělohradská pak *Ditu Saxovou* (1962) a poté *Modlitbu za Kateřinu Horowitzovou* (1963), kritiky velmi ceněnou. Haně Bělohradské vyšla její prvotina *Bez krásy, bez límce* v r.1962, hlavním hrdinou byl starý doktor Armin Braun (u Ladislava Fukse se v té době setkáváme také s mužskou postavou, kterou je Theodor Mundstock). Jak Braun, tak Mundstock jsou pražští Židé a jsou už smířeni s tím, že si pro ně přijde Smrt. Ta je nakonec nezastihne v plynové komoře, jak by se dalo přepokládat, ale v naprosto banálních situacích: u Brauna je to selhání srdce při odklizení sněhu v ulici, u Mundstocka srážka s německým nákladňákem při cestě na místo shromáždění předvolaných do transportu.

Ladislav Fuks navazuje na stejné téma prózou o osudech židovských chlapců – spolužáků *Mí černovlasí bratři* (1964), pokračuje dílem *Variace pro temnou strunu* (1966), rovněž z pohledu dětského hrdiny, nebo knihou *Spalovač mrtvol* (1967) o řediteli krematoria panu Kopfrkinglovi, který zabil manželku a děti kvůli jejich židovskému původu a sám inklinuje k nacistickému smýšlení.

V 60. letech vyšla i Kafkova románová kronika *Krutá léta* (1963). Ten zde nerozebírá psychologii postav, ale zaměřuje se především na život jedinců v lodžském ghettu, od jejich příjezdu až do jeho úplného zlikvidování. Zobrazuje zde často smrt a násilí konané na celých rodinách.

Z titulů o okupaci a holocaustu od dalších autorů tohoto období bych dále jmenovala jen ty známější. Norbert Frýd a jeho *Krabice živých* (1956), Jan Otčenášek a *Romeo, Julie a tma* (1958), *Sedmiramenný svícen* (1964) Josefa Škvoreckého nebo pozdější povídkové knihy Oty Pavla *Jak jsem potkal ryby* (1974) a *Smrt krásných srnců* (1971).

¹⁶⁵ MIKULÁŠEK, Alexej a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Praha: Votobia Praha, 1998. ISBN 80-7220-019-4. s. 21.

¹⁶⁶ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989, II 1945-1948*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1528-0. s. 314.

Těsně před normalizací se objevil Pickův *Spolek pro ochranu zvířat* (1969), novela z ghetta podaná humorně nebo spíše tragikomicky. Alexej Mikulášek přirovnává tuto knihu svým pojetím k románu Ladislava Grosmana *Z pekla štěstí* (1994), který dopsal těsně před svou smrtí. Zde také sledujeme osud židovského chlapce, dvanáctiletého Roberta ze Slovenska, poslaného rodiči do Maďarska k příbuzným, aby byl uchráněn před deportací. Jako u J. R. Picka se setkáváme s pohledem na okolní dění dětskýma očima, spatřujícím v cestě k příbuzným velké dobrodružství.¹⁶⁷

V 70. letech nastává období normalizace, následek obsazení Československa sovětskými vojsky v srpnu roku 1968. Dochází ke společenským i politickým změnám, jsou rušeny zájmové organizace, kulturní spolky, lidé jsou propouštěni ze zaměstnání, pro mnoho spisovatelů nastává zákaz psaní, pro další umělce platí i zákaz filmové, divadelní i hudební produkce. Někteří, jako třeba A. Lustig, se proto rozhodli emigrovat. Právě i J. R. Picka se zákaz publikování týkal, a tak mohl vydat až počátkem 80. let svá dramata *Sen o vzdálených jezerech* (1981) a *Smolař ve žluté čepici* (1982). Tyto divadelní hry byly unikátem, protože jiní dramatici se tématu židovství nevěnovali. Zároveň jsou považovány za vrchol jeho tvorby, i když nebyly náležitě doceněny a po několika reprízách se přestaly hrát.

Literatura s tématem holocaustu se plnohodnotně vrátila opět až po roce 1989, kdy se začaly objevovat první výtisky knih dosud nepublikovaných (kvůli zákazu během let normalizace) nebo vydávaných pouze v samizdatu. Objevily se tak dosud neznámé tituly Viktora Fischla, Ladislava Grosmana, Josefa Škvoreckého, Zena Dostála, Hany Houskové, Ludvíka Aškenazyho, Ivana Klímy a spousty dalších literátů. Zároveň narůstá zájem o periodika židovské náboženské obce, jako je Židovská ročenka nebo Věstník židovských náboženských obcí *Roš Chodeš*, které vycházejí dodnes „*Ediční činnost bohatě rozvíjí i Židovské muzeum v Praze a příspěvky s judaistickou literární, náboženskou, filozofickou, politickou aj. problematikou našly své stálé místo v mnoha dalších nakladatelstvích, na stránkách knih a časopisů, na úrovni publicistické, esejistické, literárně kritické či vědecké.*“¹⁶⁸

Během 90. let i dnes se stále objevují další a další tituly věnující se tématu holocaustu a války, především velký prostor zaujímají příběhy o osudech tehdejších židovských dětí. Například *Perličky dětství* (1992) od Věry Gissingové, která byla jedním z

¹⁶⁷ MIKULÁŠEK, A. a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Praha: Votobia Praha, 1998. ISBN 80-7220-019-4. s. 128.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 22.

děti zachráněných Sirem Nicholasem Wintonem, humanitním pracovníkem, který zachránil v Čechách několik set židovských dětí před deportací do koncentračních táborů převezněním do Anglie k náhradním rodinám, nebo byl znovu vydán celosvětově známý *Deník Anne Frankové*. Jde o záznamy holandské židovky skrývající se s rodinou a přáteli za tajným prostorem kanceláří v otcově domě, kde popisuje dva roky života a svěčuje se svému deníku – své fiktivní kamarádce Kitty - dokud je nenajde gestapo a rodina je poslána do koncentračních táborů, kde kromě otce všichni zemřou. Právě otec měl pak zásluhu na vydání Anina deníku.

V dnešní době tedy tato literatura opět zažívá jakýsi „boom“, který navíc doprovázejí dokumentární filmy nebo tematicky laděné rozhlasové pořady.

6 Závěr

Cílem mé práce bylo soustředit se na méně známé autory české literatury, kteří se ve své tvorbě věnovali osudům Židů během 2. světové války, analyzovat texty vybraných knih právě s židovskými náměty z několika hledisek, v závěru pak knihy porovnat.

V první části jsem stručně nastínila působení židovského etnika na našem území, a to za účelem orientace v historickém pozadí doby.

Následně jsem představila čtveřici vybraných autorů, zaměřila jsem se na jejich život i dílo, zmínila jsem i tvorbu, která se netýkala pouze tématu války. Někteří z nich se věnovali námětu okupace a židovství méně, jako Hana Bělohradská, která je autorkou novely o židovském lékaři *Bez krásy, bez límce* a následně přešla k žánru detektivek a povídek, z nichž v jedné se ještě k židovskému motivu vrací.

Proti ní F. R. Kraus psal jen knihy týkající se holocaustu a židovských osudů. Na některé z nich je dnes už vzácnost narazit, jiné naopak byly vydány teprve nedávno, jako *Kat beze stínu*.

František Kafka začal po válce do své literární tvorby také promítat hrůzy války a své zážitky z ghetta, jak tomu bylo v románu *Krutá léta* nebo ve *Vánoční povídce z ghetta*, dnes už sotva dohledatelné. Napsal i několik monografií o židovských osobnostech, později se ale věnoval už jen literatuře faktu a překladatelství.

Poslední autor, J. R. Pick, byl znám jako satirický básník a dramatik, tím se od trojice zbylých spisovatelů liší. Setkáváme se velmi často s parodií a groteskností, kdy se dokázal posmívat i sám sobě. Židovství se v jeho dílech promítá narážkami, ale je i přímo tematizované, viz *Spolek pro ochranu zvířat* nebo *Sen o vzdálených jezerech*.

V další kapitole jsem rozebrala několik děl od výše uvedených autorů. U všech narazíme v textu na německé i židovské výrazy, terezínský slang i nespisovnou mluvu. Lidé často vedou vnitřní monology se sebou samými, uvažují nad svým životem a nad budoucností, kladou si existenciální otázky, hodnotí zpětně svůj život a čekají, kam je osud zavane dál.

Ústředními postavami v knihách jsou vždy muži, a to rozdílného věku – u Picka je to čtrnáctiletý chlapec, v dramatu pak muži středního věku stejně jako u Kafky a Krause, u Bělohradské se setkáváme se starcem. V podstatě jde o průřez věkem postav od dětství přes dospělost až po stáří. Každý hrdina je i jiného charakteru – naivní Toni, statečný a zoufalý Áda nebo bojácný intelektuál Armin Braun. Objevují se zde i ženské postavy, ale pouze ve vedlejších rolích.

Příběhy se odehrávají během let 1941 – 1945. Až na výjimku Armina Brauna, který žije v Praze, jsou hrdinové drženi v ghettu, a to v Terezíně (J. R. Pick, F. Kraus) a v Lodži (F. Kafka), následně i v koncentračním táboře v Osvětimi (F. R. Kraus, F. Kafka). Autoři tak své postavy zasadili do prostředí, kde sami strávili pár let života.

Jak je známo, Terezín posloužil i k propagandistickým účelům, kdy sem přijela i delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže a Němci podvodně zinscenovali „komedii“ o šťastném životě terezínských vězňů, což bylo i doloženo fotografiemi a veřejností bylo tak ghetto bráno jako město Židů žijících naprosto normálním životem.¹⁶⁹

V knihách autoři popsali nejrůznější chvíle strachu a nejistot, které hrdinové a jejich okolí prožívali. Nejsilněji se s takovými popisy setkáme u *Kata beze stínu* od F. R. Krause. Vše vystihuje tak, jak to ve skutečnosti bylo, mnohdy při četbě jeho děl (to se týká i jeho první knihy *Plyn, plyn...pak oheň*) je člověku až úzko, když si vše představuje. Dále se dočítáme o čekání na transporty, které jedou do neznáma, o strachu z budoucnosti apod. Každému zbývá už jen to jediné: zachránit si holý život.

Snažila jsem se v textech vyhledat odkazy na židovské tradice a svátky, tyto jsou zde zmíněny, ale čekala jsem je v hojnějším počtu. Dozvídáme se zde např. o

¹⁶⁹ PAVLÁT, Leo a kol. *Židé – dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. ISBN 80-86889-11-4. s. 76.

společenských pravidlech při bohoslužbách v synagoze, o talmudu, šábesu, židovské škole, nebo narazíme i na židovskou anekdotu.

Pokud v díle nevystupovaly pouze židovské postavy, pokusila jsem se popsat i vztahy mezi Židy a ne-Židy. Bylo to možné jen u Hany Bělohradské, kdy doktor Armin žil v domě s ostatními nájemníky – árijci, kteří zpočátku proti němu měli předsudky, ale tím, že se nakonec poznali blíže, změnili názor a Žida nebrali jako někoho špinavého a určeného právem k likvidaci.

Humor byl nejvýrazněji zobrazen u J. R. Picka, kdy se jedná o humor černý a ironický, nebo i o parodii. U ostatních autorů nalézáme pouze vážné texty, Pick ale promítá do své novely *Spolek pro ochranu zvířat* a do dramatu *Sen o vzdálených jezerech* svůj osobitý styl humoru, který tu zabírá větší prostor. Naopak František Kafka ve svém díle *Krutá léta* nezmínil ani větou cokoliv humorného.

Máme zde tedy několik pohledů na vybrané téma, kdy tito spisovatelé čerpali především ze svých vlastních zážitků: většina zažila válku na vlastní kůži tím nejhorším způsobem, protože všichni tři autoři (muži) byli Židé a prožili několik let v ghettu, případně v koncentračních táborech. Můžeme je tak zařadit do skupiny českožidovských spisovatelů, kterou Alexej Mikulášek charakterizuje jako spisovatele židovského původu, ale i vyznání, „kteří spojili svůj osud s osudem české kultury, ať již uvědoměle, nebo „neuvědoměle, zcela přirozeně z důvodů asimilačních, přesto si však uvědomujících své židovství.“¹⁷⁰

Hana Bělohradská tohoto původu nebyla, a přesto svůj knižní debut námětem věnovala Židovi. Co ji k tomu vlastně vedlo? Víme jen, že v domě, kde bydlela, se ukrýval její židovský přítel, a to pravděpodobně iniciovalo myšlenku takový podobný příběh literárně zpracovat.

V poslední části své práce jsem vybrané tituly zařadila do kontextu české prózy s válečnou tematikou. Kniha na toto téma nalezneme v naší literatuře mnoho, nejvíce se objevovaly bezprostředně po válce a poté v 60. letech, v době uvolnění v literatuře, umění i v politice, než přišla léta normalizace. Na díla, která jsem si vybrala, se ale trochu pozapomnělo – nesetkala jsem se s nikým, kdo by věděl něco jak o Františku Kafkovi nebo F. R. Krausovi, natož o jejich knihách, tak i o Haně Bělohradské, i když podle její novely byl natočen vcelku dost známý film Zbyňka Brynycha *...a pátý jezdec je Strach* (1964).

¹⁷⁰ MIKULÁŠEK, Alexej a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Praha: Votobia Praha, 1998. ISBN 80-7220-019-4. s. 12.

Tuto čtveřici jsem si vybrala proto, že mě při nahlédnutí do jejich tvorby zaujalo odlišné zpracování na dané téma: svědectví, román, novela, drama.

Já sama jsem z těchto autorů znala pouze J. R. Picka a některé jeho básně. Nejvíce mě oslovil F. R. Kraus svojí knihou *Kat beze stínu*, kde mistrně vykreslil postavu kata Ády, kterého mi bylo mnohdy líto při představě, jak hrozně se při svém společenském postavení cítil. Trochu mě zklamal František Kafka, jehož *Krutá léta* byla místy až moc rozvleklá a ve velkém množství postav se člověk občas ztrácel.

Práce pro mě byla zajímavou zkušeností a při hledání materiálů a souvislostí jsem narazila na mnoho odkazů a zdrojů, ke kterým bych se ještě chtěla vrátit. Ne vždy ale byly informace o autorech a jejich tvorbě lehce dostupné, nejtěžší bylo získat podklady o Františku Kafkovi, především na internetových vyhledávacích kvůli podobnému jménu, často mylně zaměňovaným za Franze Kafku. Bohužel jsem nesehnala ani fotografii tohoto autora, kterou jsem chtěla přidat do přílohy.

Na závěr bych chtěla podotknout, že každému, kdo se o takovou literaturu zajímá, doporučuji si knihy F. R. Krause, F. Kafku, H. Bělohradské i J. R. Picka přečíst.

Seznam použité literatury a zdrojů

Primární literatura

KRAUS, František Robert. *Kat beze stínu*. Praha: Bystrov a synové, 2000. ISBN 80-85980-09-6.

KAFKA, František. *Krutá léta*. Praha: Naše vojsko, 1963.

BĚLOHRADSKÁ, Hana. *Bez krásy, bez límce*. Praha: Československý spisovatel, 1962.

PICK, Jiří Robert. *Toniho šance*. Praha: Marsyas, 1996. ISBN 80-901606-7-0.

PICK, Jiří Robert. *Sen o vzdálených jezerech*. Praha: Dilia, 1981.

Sekundární literatura

PAVLÁT, Leo a kol. *Židé – dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. ISBN 80-86889-11-4.

MIKOLÁŠEK, Alexej a kol. *Literatura s hvězdou Davidovou*. Praha: Votobia Praha, 1998. ISBN 80-7220-019-4.

MENCLOVÁ, Věra a kol. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-007-1.

LUSTIG, Arnošt, CINGER, František. *3x18 (portréty a postřehy)*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-80-204-1685-8.

JANOUSĚK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945-1989, II. díl 1945-1948*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1527-3.

CÍLEK, Roman, KAFKA František. *Tisíce obyčejných smrtí. Svědectví novináře, který viděl počátky i konce (1933-1945)*. Praha: Nakladatelství P3K, 2011. ISBN 978-80-87186-44-2.

SVĚTLÍK, Eduard. *Pickanterie. Koláž ze života a díla satirika J. R. Picka*. Praha: Marsyas, 1995. ISBN 80-901606-3-8.

HOLÝ, Jiří. *Šoa v české literatuře a v kulturní paměti*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-14-1.

DOKOUPIL, Bohumil a ZELINSKÝ, Miroslav. *Slovník české prózy 1945-1994*. Ostrava: Sřinga, 1994. ISBN 80-85491-84-2.

Časopisy a noviny

PÍŠA, Vladimír. Šance umírá poslední. *TVAR*, 1997, roč. 8, č. 2, s. 21. Ze dne 23. 1.

JUNGMANN, Milan. Když člověk zemře o něco déle. *Literární noviny*. 1963, roč. 12, č. 4, s. 5. Ze dne 26. 1.

KOŽMÍN, Zdeněk. K problematice stylového principu prózy. *Impuls*. 1966, roč. 1, č. 2, s. 89–93. Ze dne 12. 2.

ZÍTKOVÁ, Irena. Prvotina Hany Bělohradské Bez krásy, bez límce. *Mladá fronta*. 1969, roč. 19, č. 32, s. 3. Ze dne 6. 2.

HRZALOVÁ, Hana. Humor z Terezína. *Tvorba*. 1970, roč. 44, č. 9, s. 12. Ze dne 4. 3.

PEH. V tomto čísle se ptáme... *Literární noviny*. 1991, roč. 2, č. 36, s. 2. Ze dne 5. 9.

BĚHOUNEK, Václav. Krvavý smích. *Práce*. 1969, roč. 25 č. 243, s. 6. Ze dne 15. 10.

VLAŠÍN, Štěpán. Humoreska z ghetta. *Rudé právo*. 1969, roč. 50, č. 228. s. 3. Ze dne 27. 9.

JUSTMANOVÁ, Zuzana. Lidé si nemají ubližovat. *Nové knihy*. 1996, roč. 36, č. 45, s. 8. Ze dne 27. 11. 1996.

ZÍTKOVÁ, Irena. Nad ghettem svítilo slunce. *Mladá fronta*. 1969, roč. 25, č. 249. s. 4. Ze dne 22. 10.

KŘOVÁK, Miroslav. Pozoruhodná hra Na Poříčí. *Lidová demokracie*. 1980, roč. 36, č. 297, s. 5. Ze dne 16. 12.

BUREŠ, Miloslav: Kronika krutých let. *Svobodné slovo*. 1963. roč. 19, č. 157, s. 3. Ze dne 3. 7.

KAFKA, František. J. R. Pick – básník ironického smutku. *Hlas revoluce*. 1990, roč. 44, č. 20, s. 6. Ze dne 15. 5.

Internetové zdroje

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=402&hl=franti%C5%A1ek+kafka+>

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1207&hl=hana+B%C4%9Bl+ohradsk%C3%A1+>

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=950&hl=ji%C5%99%C3%AD+robert+pick+>

<http://www.radio.cz/cz/rubrika/knihy/hana-belohradaska-autorka-ve-stinu>

<http://www.jewishmuseum.cz/cz/czvice7.htm>

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/134845-davidova-hvezda-fungovala-jako-symbol-pro-nezadouci/>

http://www.vedem-terezin.cz/body_html_soubory/9_L%20311.html

<http://leccos.com/index.php/clanky/sames>

http://www.casopisfolk.cz/Textari/textari-kraus_ronalds0410.htm

<http://archiv.ucl.cas.cz/>

http://www.zamky-hrady.eu/vojenske_pamatky-lodzke-ghetto-detaily,8

<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10350835414-kolaborovali-s-nacisty/212382551210001/>

Resumé

In this work the author tried to concentrate on a few less-known Czech writers, who devoted their writing to the fate of Jews during the Second World War. The author analysed the texts of selected books with the Jewish theme from different points of view and in the end of her work compared the books she used.

The first of four selected authors is F. R. Kraus, a journalist, who spent several years in the Terezin ghetto and subsequently in several others concentration camps, and who right after the end of the War published his testimony. Another author is František Kafka, writer and a publicist, who excelled mainly as an interpreter. The third selected author is Hana Bělohradská, who gained a positive response with her debut work with the Jewish theme, but later devoted her time to writing detective stories and novels. The last writer is Jiří Robert Pick, a poet, satirist and a director of former cabaret theater Paravan.

In the first part of this work the author outlined the influence of the Jewish ethnic group on the population of our country, with the aim to gain orientation in the historical background of that time.

The main part is focused on an analysis of selected literary works and on the lives of the authors themselves.

The first book is „The hangman without a shadow“ from F. R. Kraus (2000), in which the story is a narration of the Terezin hangman based on actual facts. Another selected book is a chronicle „The hard years“ (1964) from František Kafka, in which the writer projected his experiences from the concentration camp in Osvětim. Further the author continues with her analysis of the work „Without beauty, without a dollar“ (1962) from Hana Bělohradská, who devoted her attention to the fate of a Jewish doctor Armin Braun in her novella. The last selection is „The society for the protection of animals“ (1969) with a subtitle „Humorous-if it is at all possible-novella from ghetto,“ and drama *Sen o vzdálených jezerech* „A dream of far-away lakes“ (1981) from J. R. Pick.

In the closing of this work there is a contextual classification of the mentioned books into the category of works with the topic of occupation, from the end of the Second World War until today.

Přílohy

Příloha č. 1

a) Kat beze stínu – titulní obálka z roku 2000 (naskenováno)

b) František R. Kraus ve studiu Československého rozhlasu (asi 1946)

(Zdroj: CÍLEK, Roman, KAFKA František. *Tisíce obyčejných smrtí. Svědectví novináře, který viděl počátky i konce (1933-1945)*. Praha: Nakladatelství P3K, 2011. ISBN 978-80-87186-44-2.)

c) F. R. Kraus jako vedoucí skupiny pohřbívající terezínské mrtvé

(Zdroj: Tamtéž.)

d) Příjezd transportu do Terezína

(Zdroj: Tamtéž.)

Příloha č. 2

Krutá léta - titulní obálka z r. 1964

(Zdroj: http://antikvariat-knihy.cz/files/thumb_61217.png)

Příloha č. 3

a) Bez krásy, bez límce - titulní obálka z r. 1962

(Zdroj: <http://files.tarzan.cz/kniha-detail/1296809732.jpg>)

b) Bez krásy, bez límce - titulní obálka z r. 1964

(Zdroj: http://www.knihynainternetu.cz/foto2/00562431994_.jpeg)

c) Bez krásy, bez límce - titulní obálka z r. 1991

(Zdroj: <http://www.antikvariatsusice.cz/pic/knihy/bel.JPG>)

d) Bez krásy, bez límce - titulní obálka z r. 2001

(Zdroj: http://melcer.cz/img/books/images_big/63771.jpg)

e) Hana Bělohradská

(Zdroj: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/getImage.jsp?docid=1207&thmb&id=863>)

Příloha č. 4

a) Jiří Robert Pick

(Zdroj: http://www.pozitivni-noviny.cz/IMAGES-1/Pick/kabaret_AU.jpg)

b) Spolek pro ochranu zvířat – titulní obálka z r. 1969

(Zdroj: http://www.databazeknih.cz/images/17_/1776/spolek-pro-ochranu-zvirat-52673.jpg)

c) Toniho šance – titulní obálka z r. 1996 (naskenováno)

d) Spolek pro ochranu zvířat – titulní obálka z r. 2001
(Zdroj: http://obalky.kosmas.cz/ArticleCovers/149270_big.jpg)

Příloha č. 5

Určování židovského původu podle norimberských zákonů

(Zdroj: PAVLÁT, Leo a kol. *Židé – dějiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2005. ISBN 80-86889-11-4.)

Příloha č. 6

Vyhlášky a nařízení určené Židům - represe se vůči nim stále stupňovala

(Zdroj: CÍLEK, Roman, KAFKA František. *Tisíce obyčejných smrtí. Svědectví novináře, který viděl počátky i konce (1933-1945)*. Praha: Nakladatelství P3K, 2011. ISBN 978-80-87186-44-2.)

Příloha č. 7

a) Koncentrační tábor Osvětim – hlavní vstup do tábora

(Zdroj: http://www.zapnimozek.cz/wp-content/uploads/455936_osvetim-hitler-nemecko-crop.jpeg)

b) Osvětim – plán tábora

(Zdroj: http://holocaust.cz/web_data/icons/auschwitz/auschwitz_plan.gif)

c) Židé hnáni pryč z Lodžského ghetta, srpen 1944

(Zdroj: <http://www.ushmm.org/lcmedia/photo/lc/image/10/10052.jpg>)

d) Lodžské ghetto

(Zdroj: http://www.vilnaghetto.com/gallery2/d/10772-2/Lodz_1.jpg)

e) Současnost: Památník obětem holocaustu v Terezíně

(Zdroj: <http://www.topzine.cz/wp-content/uploads/2012/04/pamatnik-terezin-460x265.jpg>)

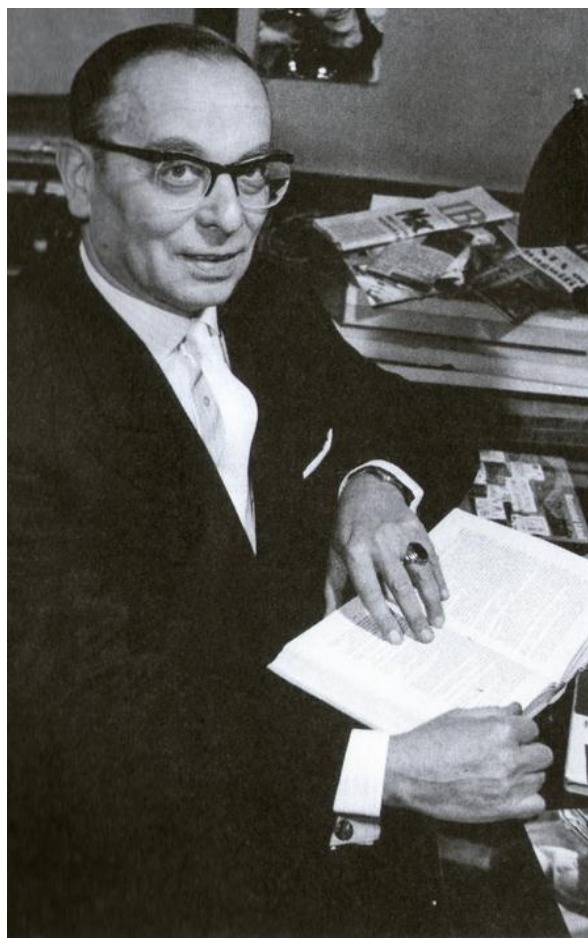
f) Letecký pohled na terezínskou Malou pevnost

(Zdroj: <http://www.pamatnik-terezin.cz/wp-content/gallery/smallfortress/00.jpg>)

Příloha č. 1

**a) Kat beze stínu
(titulní obálka z r. 2000)**

b) František R. Kraus (1903-1967)

**c) F. R. Kraus jako vedoucí skupiny
pohřbívajících terezínské mrtvé**

d) Příjezd transportu do Terezína

Příloha č. 2

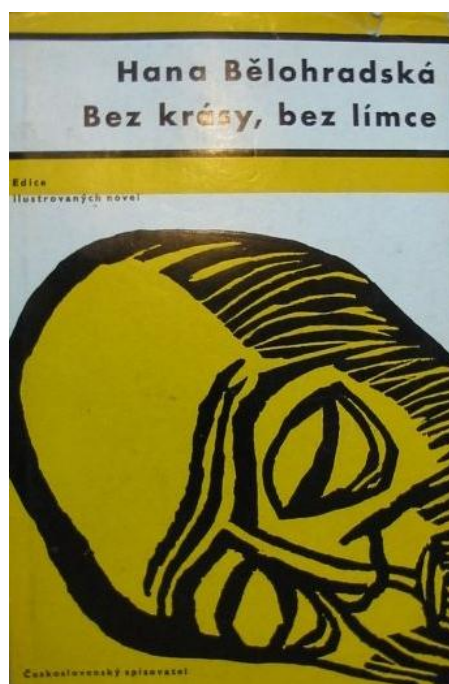

Krutá léta (titulní obálka z r. 1964)

Příloha č. 3

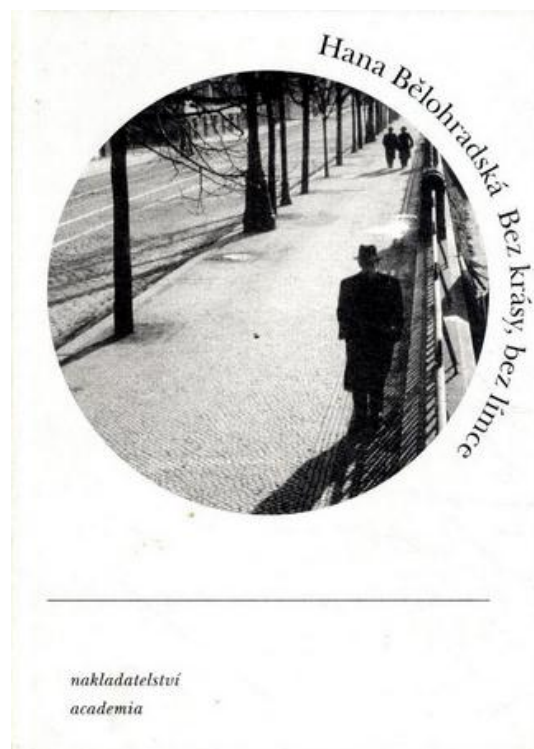
**a) Bez krásy, bez límce
(titulní obálka z r. 1962)**

**b) Bez krásy, bez límce
(titulní obálka z r. 1964)**

**c) Bez krásy, bez límce
(titulní obálka z r. 1991)**

**d) Bez krásy, bez límce
(titulní obálka z r. 2001)**

e) Hana Bělohradská (1925-2005)

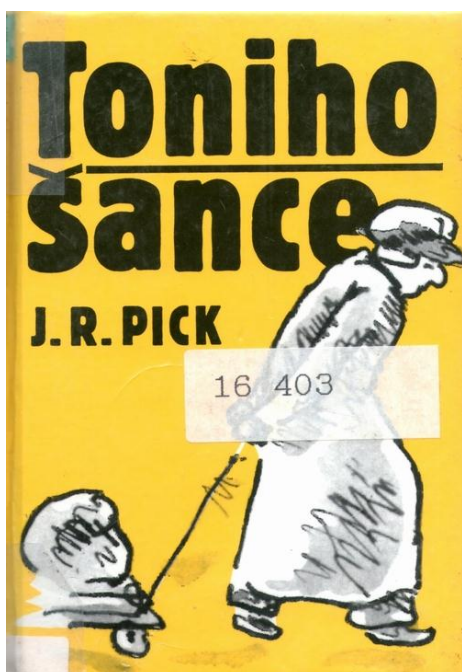
Příloha č. 4

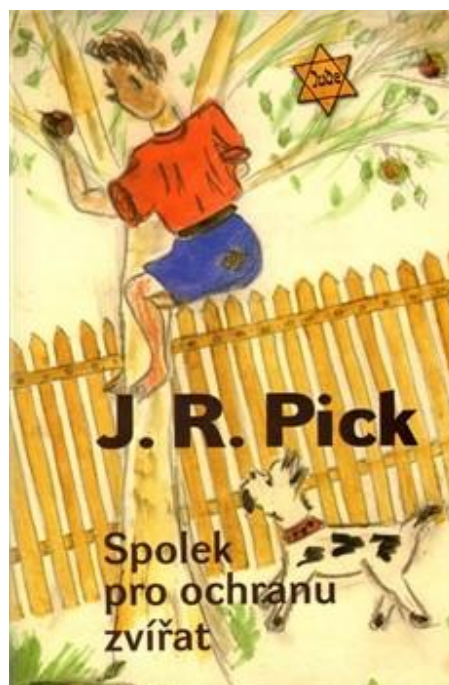
a) J. R. Pick (1925-1983)

**b) Spolek pro ochranu zvířat
(titulní obálka z r. 1969)**

**c) Toniho šance - Spolek pro ochranu
zvířat a Příliš mnoho příbuzných
(titulní obálka z r. 1996)**

**d) Spolek pro ochranu zvířat
(titulní obálka z r. 2009)**

Příloha č. 5

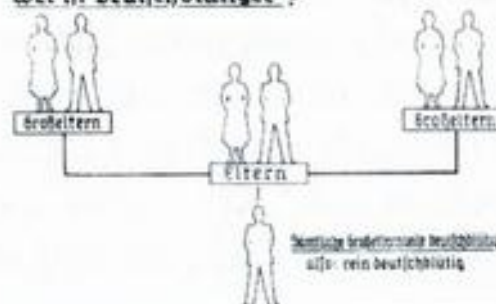
Das Gesetz unterscheidet :

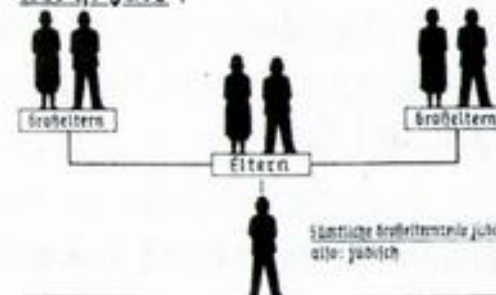
Deutschblütige Ehepartner der anderen Ehepartnerfähigkeit sind können Rechts- bürger werden.	Juden keinen anerkannten Glauben und können nicht Staatsbürger werden.	Mischlinge 2. Grades können Rechtsbürger werden.	Mischlinge 1. Grades können Rechtsbürger werden.
---	---	---	---

Erkenntnismerkmal für die Zugehörigkeit zu einer dieser Gruppen ist die rasgliche Zugehörigkeit der Großeltern

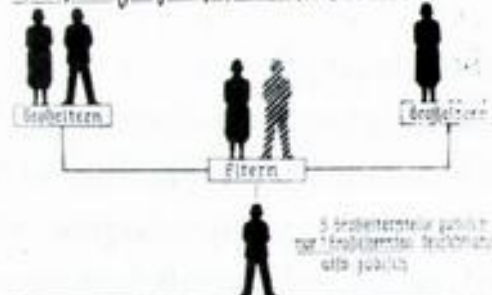
Wer ist Deutschblütiger ?

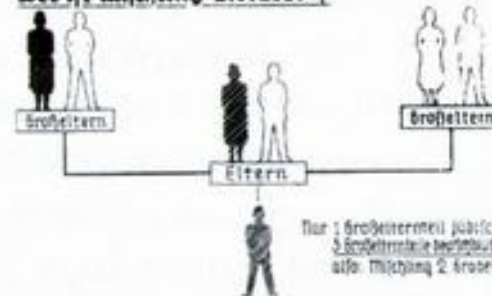
Wer ist Jude ?

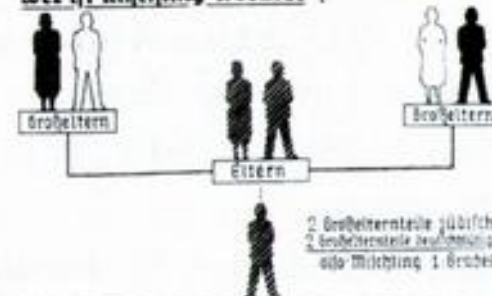
Ebenfalls zur jüdischen Rasse gehörig :

Wer ist Mischling 2. Grades ?

Wer ist Mischling 1. Grades ?

Určování židovského původu podle norimberských zákonů

Zákaz návštěvy vánočního trhu

Presidium policejního ředitelství v Praze oznamuje, že návštěva a pobyt na vánočním trhu na Karlově náměstí je Židům zakázán.

Mezi jiným jest také zakázán průchod po jízdní dráze, která jest pokračováním Žitné ulice

Židům zakázán vstup do lesů v obvodu Velké Prahy

Vyhláška

S poukazem na vyhlášku ze dne 14. srpna 1939 č. j. 19.334 pres. o styku mezi obyvatelstvem neřidovským a židovským zakazuje na základě článku 2 a 3 odst. I. zákona o organizaci politické správy ze dne 14. července 1927 č. j. 125 Sb. a okamžitou platností Židům vstup a jakýkoliv prodlívání ve všech veřejnosti přístupných lesích v obvodu

Velké Prahy, bez ohledu na to, kdo jest jich majitelem, točy i v lesích soukromých.

Nedbání zákazu daného touto vyhláškou trestá se podle ustanovení článku 2, odst. I. cit. zákona trestem na penězích od 10 K do 5000 K nebo trestem na svobodě od 12 hodin do 14 dnů.

Policejní ředitelství v Praze
dne 17. července 1941.

Policejní prezident Charvát m. p.

Zákaz používání autobusů a trolleybusů.

Židé jsou zásadně vyloučeni z používání autobusů a trolleybusů. Povolení k použití autobusů může být dáno pouze, nelze-li použít jiného dopravního prostředku (železnice, elektrické pouliční dráhy).

I když bylo povolení uděleno, je používání autobusů spojeno s těmito podmínkami:

V případě návalu mohou být Židé jako první vyloučeni. Sedadla mohou použít pouze, není-li jich zapotřebí pro Arijce.

Represe vůči Židům se stále stupňovala

Zákaz prodeje čepic Židům

Ministerstvo hospodářství a práce nařídilo přípisem č. 13.399/42-I/D ze dne 31. ledna 1942 v dodatku k vyhlášce č. 224 ministerstva obchodu ze dne 11. listopadu 1941 s okamžitou platností zákaz prodeje čepic Židům (mužům, jinochům a chlapcům). — Jednání tomuto nařízení odporující bude trestáno podle trestních ustanovení, jež jsou stanovena pro porušení tohoto zákazu.

Zákaz používání mandloven

Č. j. 24.433 pres.

Policejní nařízení

Doplňuje vyhlášku policejního ředitelství v Praze čis. jedn. 4803 pres. ze dne 21. února 1942 o zákazu používání prádeln všeho druhu provozovaných po živnostenaku Židy

z a k a z u j i

na základě článků 2 a 3, odst. zákona ze dne 14. 7. 1927, č. 125 Sb. o organizaci pol. správy, s okamžitou platností Židům používání mandloven všeho druhu provozovaných po živnostenaku.

Těmto podnikům se současně ukládá, aby na viditelném místě uvnitř i zevně podniku umístily vývěsky, poukazující na vydaný zákaz.

Nedbání zákazu a nařízení daného touto vyhláškou trestá se podle článku 3, odst. 1 citovaného zákona trestem na penězích od K 10.— do K 5000.— nebo trestem na svobodě od 12 hodin do 14 dnů.

Policejní prezident v Praze
dne 1. září 1942.

Podepsán: Weidermann,
H-Oberführer.

Zde citovaná vyhláška policejního ředitelství v Praze čis. jedn. 4803 pres. ze dne 21. února 1942 zní takto:

„Na základě článků 2 a 3, odst. 1 zákona ze dne 14. července 1927, čis. 125 Sb. o organizaci politické správy

z a k a z u j i

s okamžitou platností Židům používání prádeln všeho druhu, provozovaných po živnostenaku.

Těmto podnikům se současně ukládá, aby na viditelném místě uvnitř i zevně podniku umístily vývěsky, poukazující na vydaný zákaz. Nedbání zákazu a nařízení daného touto vyhláškou trestá se podle článku 3, odst. 1 citovaného zákona trestem na penězích od 10 do 5000 K nebo trestem na svobodě od 12 hodin do 14 dnů.

Zákaz odběru česneku

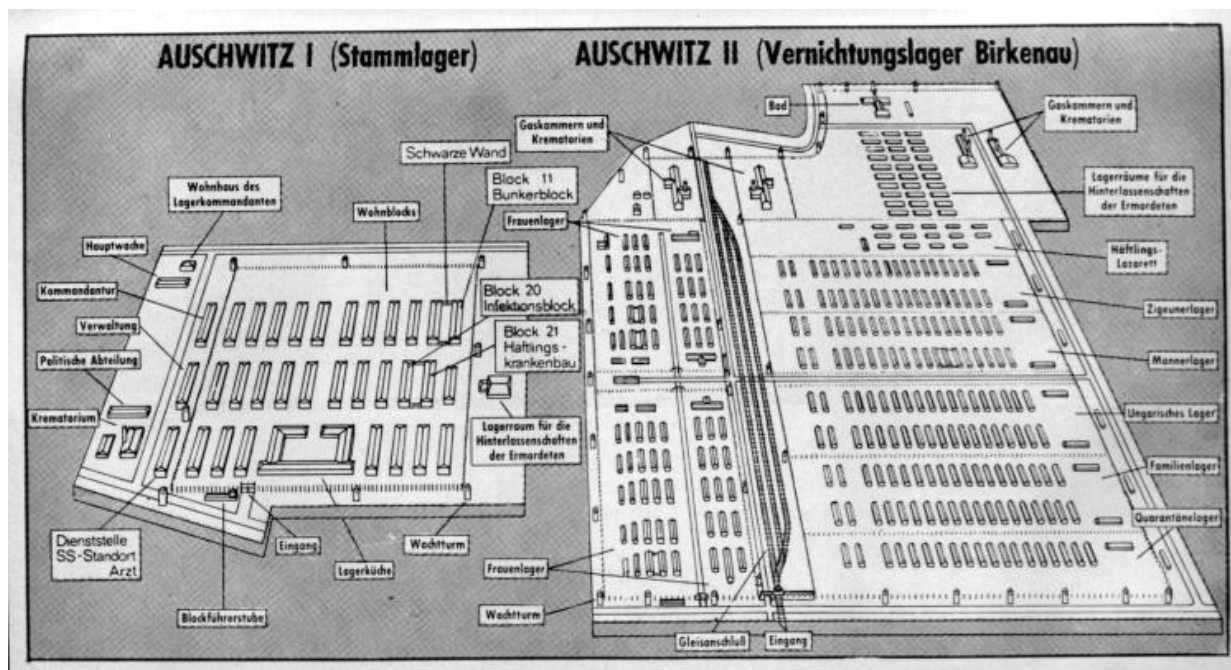
Vyhláškou ministerstva zemědělství č. 8, uveřejněnou dne 12. ledna 1942 ve Sbírce zákonů a nařízení, o nové úpravě odběru česneku vylučují se Židé z odběru česneku.

Represe vůči Židům se stále stupňovala

Příloha č. 7

a) Koncentrační tábor Osvětim – hlavní vstup do tábora

b) Osvětim – plán tábora

c) Židé hnáni pryč z Lodžského ghetta, srpen 1944

d) Lodžské ghetto

e) Současnost: Památník obětem holocaustu v Terezíně

f) Letecký pohled na terezínskou Malou pevnost